

T.C.

ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇENİN İRAK ARAPÇASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nur ÖZBEK

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

ANKARA 2020

T.C.
ANKARA YILDIRIM BEYAZIT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TÜRKÇENİN İRAK ARAPÇASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

NUR ÖZBEK

TEMEL İSLÂM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

DR. ÖĞR. ÜYESİ ABDULLAH HACİBEKİROĞLU
DANIŞMAN

ANKARA 2020

ONAY SAYFASI

Nur ÖZBEK tarafından hazırlanan “Türkçenin Irak Arapçası Üzerindeki Etkisi” adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından oy birliği ile Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslâm Bilimleri Anabilim Dalı’nda ‘Yüksek Lisans tezi’ olarak kabul edilmiştir.

Unvan Adı Soyadı	Kurumu	İmza
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah HACİBEKİROĞLU	AYBÜ İslâmi İlimler Fakültesi	
Jüri Üyesi: Prof. Dr. Yakup CİVELEK	AYBÜ İslâmi İlimler Fakültesi	
Jüri Üyesi: Dr. Öğr. Üyesi İbrahim FİDAN	Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi	

Tez Savunma Tarihi: 18.08.2020

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı’nda ‘Yüksek Lisans Tezi’ olması için şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

Doç. Dr. Seyfullah YILDIRIM

BEYAN

Bu tez çalışmasının kendi çalışmam olduğunu, tezin planlanmasından yazımına kadar bütün aşamalarda patent ve telif haklarını ihlal edici etik dışı davranışımın olmadığını, bu tezdeki bütün bilgileri akademik ve etik kurallar içinde elde ettiğimi, bu tezde kullanılmış olan tüm bilgi ve yorumlara kaynak gösterdiğimi beyan ederim. Tarih (18/08/2020)

Adı Soyadı: Nur ÖZBEK

İmza

İTHAF

Kıymetli Annem ve Merhum Babam’a...

TEŞEKKÜR

Bu teze başlarken beni her anlamda özgür bırakan, bilimsel düşünceyi yaşam biçimi olarak algılamama katkı sağlayan, bana hep güvenen, çalışmam süresince bilgi ve tecrübeleri ile beni yönlendiren saygıdeğer hocam Dr. Öğr. Üyesi Abdullah HACİBEKİROĞLU'na en içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca araştırma sürecinde desteklerini esirgemeyen ve değerli yorumlarıyla çalışmaya olumlu katkılar sağlayan saygıdeğer hocalarım Prof. Dr. Yakup CİVELEK'e, Dr. Öğr. Üyesi İbrahim FİDAN'a, Dr. Öğr. Üyesi M. Mücahit ASUTAY'a, Dr. Öğr. Üyesi Tahsin YURTTAŞ'a ve bu tezin her aşamasında desteğini hissettiğim, çalışmalarımındaki başarıma büyük katkısı olan sevgili aileme sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

ÖZET

TÜRKÇENİN IRAK ARAPÇASI ÜZERİNDEKİ ETKİSİ

Özbek, Nur

Yüksek Lisans: Temel İslâm Bilimleri Bölümü

Tez Yöneticisi: Dr. Öğr. Üyesi Abdullah HACİBEKİROĞLU

Ağustos 2020, 111 sayfa

Tarih boyunca farklı toplumlar arasında doğrudan veya dolaylı olarak gerçekleşen iletişimler, dil alanında da etkileşimlerin görülmesine yol açmıştır. Yüzyıllar boyunca çok geniş coğrafyada farklı halklarla iç içe yaşayan Türk dili de bunun doğal sonucu olarak, bu halkların dilinden etkilendiği gibi onları da etkilemiştir. Türkçenin en çok alış-verişte bulunduğu dillerden biri de Arapçadır. Türkçe, Irak Arapçası üzerinde en çok etkisi olan dillerden biridir.

Bu çalışma Türkçenin Irak Arapçası Üzerindeki Etkisi konusunu ele almaktadır. Bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşan bu çalışmanın giriş bölümünde, araştırmanın önemine ve amacına yer verilmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde, Irak hakkında bazı tarihi bilgilere yer verilmiş, bölgenin coğrafi ve beşerî özellikleri ele alınmıştır. Ayrıca Arapçanın durumu ve Irak Arapçası hakkında genel bilgilere yer verilmiş, Irak'ın başlıca üç lehçesi olan Bağdat, Musul ve Basra lehçelerinin bazı özellikleri incelenmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde, Irak Arapçasındaki Türkçe unsurlar üzerinde durulmuş, buna ilişkin bazı izahlar yapılmış ve konu örneklerle açıklanmıştır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise, araştırmadaki elde edilen tespit ve sonuçlara yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Arapça, dil etkileşimi, Irak Arapçası, Türkçe, lehçe.

ABSTRACT

THE INFLUENCE OF TURKISH LANGUAGE ON IRAQI ARABIC LANGUAGE

Özbek, Nur

Master's degree: Department of Basic Islamic Studies

Thesis advisor: Assistant Professor Abdullah HACIBEKİROGLU

August 2020, 111 pages

Throughout the history interactions between different societies has resulted in languages influencing each other in a direct or indirect way. The Turkish language, which is spoken by numerous societies in a vast geographical area, naturally, has been influenced by and has influenced other languages. One of the most interactive languages with the Turkish language is the Arabic language. The Turkish language is among the most influential languages on the Iraqi Arabic language.

This study reviews the effects of the Turkish language on the Iraqi Arabic dialect. Consisting of a prologue, three sections and a conclusion, the prologue contains the scope and importance of this study. The first section includes historical and geographical information about Iraq and the Iraqi people. Moreover, it includes information about the state of the Arabic language and details on the Iraqi Arabic language, and reviews the most important Baghdadi, Mosulian and Basrian Iraqi dialects. The second section discusses the effects of the Turkish language on the Iraqi Arabic language and provides samples for them. The conclusion includes the outcome and results of this study.

Keywords: Arabic language, language interaction, Iraqi Arabic, Turkish language, dialect.

İÇİNDEKİLER

ONAY SAYFASI.....	i
BEYAN	ii
ÖZET	v
ABSTRACT	vi
İÇİNDEKİLER.....	vii
KISALTMALAR	x
GİRİŞ.....	1
BİRİNCİ BÖLÜM.....	5
IRAK HAKKINDA GENEL BİLGİ VE IRAKTAKİ BAŞLICA ARAP LEHÇELERİ.....	5
1.1. Irak Hakkında Genel Bilgi.....	5
1.1.1. Irak Tarihine Genel Bir Bakış	5
1.1.2. Irak Adının Anlamı	7
1.1.3. Coğrafi Konum ve Temel Özellikleri.....	9
1.1.4. Nüfus	10
1.1.5. Dini ve Etnik Yapı.....	11
1.2. Arapçanın Durumu ve Irak Arapçasına Genel Bir Bakış	13
1.3. Irak'ta Kullanılan Başlıca Arap Lehçeleri	15
1.3.1. Bağdat Lehçesi	16
1.3.2. Musul Lehçesi	19
1.3.3. Basra Lehçesi	20
İKİNCİ BÖLÜM	22
IRAK ARAPÇASINDAKİ TÜRKÇE UNSURLAR	22
2.1. Irak Arapçasındaki Türkçe Kelimeler.....	22
İ HARFİ.....	22
ب HARFİ	31
ت HARFİ	40

ج HARFİ.....	44
خ HARFİ.....	51
د HARFİ	53
ر HARFİ	58
ز HARFİ	58
س HARFİ	60
ش HARFİ	64
ص HARFİ.....	67
ط HARFİ.....	70
ع HARFİ.....	72
ف HARFİ.....	74
ق HARFİ	75
ك HARFİ.....	84
ل HARFİ	88
م HARFİ	88
ن HARFİ.....	89
ه HARFİ	90
ي HARFİ	90
2.2. Irak Arapçasında Bazı Türkçe Kalıp İfadeler	91
2.3. Irak Arapçasında Türkçe Gramer Unsurları	92
2.3.1. “ - Li ” Yapım Eki	93
2.3.2. “ - Çi ” Yapım Eki	94
2.3.3. “ -Siz ” Yapım Eki.....	97
2.3.4. “ -Lık ” Yapım Eki	97
2.3.5. “ -Mu ” Soru Eki	98
2.3.6. “ -Hem ” Bağlacı	98
2.4. Türkçe Kelimelerin Arapça Kurallarına Göre Çokluk Yapılması	99

2.5. Irak Arapçası ve Türkçede Eşanlamlı Olan Bazı Deyim ve Atasözleri.....	100
2.6. Osmanlı Döneminde Irak Arapçasında Kullanılan Bazı Türkçe Lakap ve Unvanlar	102
2.7. Irak'ın Farklı Bölgelerinde Bulunan Türkçe Adlı Yer ve Bölgelere Bazı Örnekler	103
SONUÇ.....	106
KAYNAKÇA	108

KISALTMALAR

Kısaltma	Açıklama
Arp.	: Arapça
AD	: Anlam Durumu
Bul.	: Bulgarca
Fa.	: Farsça
FA	: Fasih Anlamı
Fr.	: Fransızca
Tr.	: Türkçe
TA	: Türkçedeki Anlamı
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
IAA	: Irak Arapçasındaki Anlamı
Mac.	: Macarca
M.Ö.	: Milattan önce
M.S.	: Milattan sonra
s.	: Sayfa
TDK	: Türk Dil Kurumu
ts.	: Tarihsiz
vb.	: ve benzeri
Yay.	: Yayıncılık
Yun.	: Yunanca

GİRİŞ

“Dil, insanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabîî bir vasıta, kendisine özgü kanunları olan ve ancak bu kanunlar içerisinde gelişen canlı bir varlık, temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir gizli anlaşmalar düzeni, seslerden örülmüş toplumsal bir müessesedir.”¹ İnsanların ilişkilerinde aracılık eden dil, toplum üyeleri arasındaki yaşamın her alanında iletişimi sağlayan en temel araçtır. Ayrıca dil, düşünce ile yakından ilgilidir, insan düşüncelerini daima dilsel bir kalıp içinde şekillendirir, bir düşünce yalnızca dil sayesinde gerçek varlığını elde eder. Dil, farklı fikirlerin anlaşılmasına ve ifade edilme becerisine olanak tanır. Dil olmadan insanlar bilgi ve deneyimlerini aktaramazlar.

Dil, aynı zamanda kültürün en önemli unsurlarından birisidir hiç şüphesiz. Bir milletin kültürel hazinesini oluşturan; edebiyat, sanat, tarih, bilim, gelenek ve görenek gibi kültür unsurlarının sonraki kuşaklara aktarılmasını dil sağlamaktadır.

Öte yandan, toplumların birbirleriyle hiçbir bağlantısı ve münasebeti olmadan varlığını sürdürmesi neredeyse imkânsızdır. Bundan dolayı hemen her toplumun farklı toplumlarla değişik alanlarda ve özellikle dille ilgili karşılıklı bağları bulunmaktadır.² Dolayısıyla, dillerin tarih boyunca birbirlerinden etkilenmesi kadar doğal bir şey yoktur.³

Türkçe de asırlar boyunca birçok dille etkileşim içinde olmuştur, onları etkilediği gibi kendisi de onlardan etkilenmiştir.

Türkçe, bugün yaşayan dillerin en yaşlılarından biridir ve bu tarih derinliği yanında mekanca da geniş bir coğrafyaya sahiptir. Türkçenin konuşucuları, bu geniş tarih ve coğrafya diliminde birçok devlet kurmuşlar, komşuluklarında yer alan kavimlerden birçok bilgi öğrenmişler ve komşularına da birçok bilgi öğretmişlerdir. Türklerin komşularına öğrettikleri ile komşularından öğrendikleri bilgilerin adları, Türkçe ile ona komşu

¹ Muharrem Ergin, *Türk Dil Bilgisi* (İstanbul: Bayrak Yay., 2013), 3.

² Nur Özbek-Abdullah Hacıbekiroğlu, “Irak Arapçasına Geçen ve Anlam Kaymasına Uğrayan Bazı Türkçe Kelimeler”, *Journal of Analytic Divinity* 4 / 1 (Haziran 2020), 169.

³ Hasan Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-lehce'ti'l-'Irâkiyye* (Bağdat: Daru's-şuûni's-sakafiyeyti'l-'âmme, 2018), 37.

olarak yaşayan başka diller arasında, oldukça zengin bir söz alışverişine yol açmıştır.⁴

Türkçenin önemli ölçüde etkileşim içerisinde bulunduğu dillerden biri de Arapçadır. Birbirine yakın ve komşu olarak yaşayan Arap ve Türk toplumu, ortak tarihi ve derin bir kültürel geçmişe sahiptir. Türklerin Müslümanlığı kabul etmeleriyle birlikte bu iki dil arasındaki etkileşim kaçınılmaz hale gelmiş, birçok alanda kelime alış-verişi olmuştur. Özellikle Türkçe, yoğun olarak Arapçanın etkisinde kalmış ve Arap dilinden birçok unsuru kendi diline aktarmıştır. Bununla beraber, Arapçanın Türkçe üzerindeki tesiri kadar olmasa da Türkçe de Arapçayı etkilemiş ve bu dile birçok unsur kazandırmıştır.⁵

Arapçada, genellikle diğer dillerde olduğu gibi, resmi dil ile halk arasında konuşulmakta olan lehçe olmak üzere çift dillilik durumu söz konusudur. Resmi standart Arapçaya Fasih dil (اللغة الفصحى), günlük hayatta halk arasında konuşulmakta olan Arapçaya lehçe (لهجة) veya diğer bir ifadeyle Âmmî dil (اللغة العامية) denir. Bazen de (الدارجة) (المحكية) gibi tabirlerle ifade edilmektedir.

Fasih dil, dil kurallarına uyan, yazılı metinlerde ve resmi ortamlarda kullanılan, Arap ülkelerinin resmi dilidir. Âmmî dilin belirli bir dil bilgisi kuralı veya müfredatı yoktur. Bazen şehirlere veya bölgelere bazen de ülkelere göre farklılık göstermektedir. Bu farkın seviyesi, lehçeden lehçeye göre değişkenlik arz etmektedir. “Lehçelerin farklılıklarında coğrafya, iklim ve fiziki etkenler etkili olabildiği gibi siyasi unsurlar, göç, savaş gibi toplumsal olaylar da etkili olabilmektedir”.⁶

Kur’ân-ı Kerim inmeden önce Arap dilinde birçok farklı lehçeler mevcuttu. Bu lehçeler genel olarak; Temim lehçesi ve Hicaz lehçesi olmak üzere iki gruba ayrılır. Irak lehçesi, daha çok Temim lehçesinin etkisinde kalmış olup, birçok özelliğini taşımıştır. Ancak, bu lehçe son yüzyıllarda Türkçe, Farsça ve İngilizcenin etkisinde kalmıştır. Bu nedenle, Türkçe, Farsça ve İngilizce kökenli birçok unsuru ihtiva etmiştir.⁷

Türkçenin Irak Arapçasına etkisinin önemli faktörlerinden biri de Osmanlı İmparatorluğu'nun bu bölgeler üzerindeki asırlar boyunca süren hâkimiyetidir.⁸ Osmanlı'nın Bağdat'ı fethetmesinden sonra, Irak; 20. Yüzyılın başlarına kadar bir Türk coğrafyası

⁴ Günay Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü* (Ankara: TDK., 2008), VI.

⁵ Özbek- Hacıbekiroğlu, “Irak Arapçasına Geçen ve Anlam Kaymasına Uğrayan Bazı Türkçe Kelimeler”, 169.

⁶ Murat Yıldız, “Standart ve Yerel Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları”, *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (2010), 24.

⁷ Şakir el-‘Amiri - Ali Diğmî, “en-Namtu'l-cenûbî fi'l-lehçeti'l-‘Irakiyye: Tarih ve Tatavvur”, *el-Cem‘iyyetu'l-‘ilmiyye el-İraniyye li-l-lugati'l-‘Arabiyye ve Âdâbuhâ* 8 (2007), 41.

⁸ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehçeti'l-‘Irâkiyye*, 46.

olarak kalmıştır.⁹ Dolayısıyla Türkçe, Irak Arapçası üzerinde en çok etkisi olan dillerden biri olmuştur.¹⁰

Bununla beraber, Türkçenin Irak Arapçası üzerindeki etkisinin bölgeden bölgeye değiştiğini görmekteyiz. Nitekim bu dilden en fazla etkilenen bölgelerden ikisi Bağdat ve Musul şehridir. Bunun nedeni ise, Osmanlı devletinin yönetimi sırasında Bağdat'ın başkent olması ve Musul şehrinin ticari olarak Osmanlı devletinin başkenti olmasıdır.¹¹ Ayrıca Irak'ın birçok farklı etnik yapıya sahip olması bu farklılığın ortaya çıkmasında önemli bir etken olmuştur. Yaşadıkları bölgelerde, Irak Arapçasındaki bazı kelimelerin değişmesinde büyük etkisi olan Türkmenler, bunun bariz bir örneğidir.¹²

Bu çalışmamızda Türkçeden Irak Arapçasına giren unsurlara değinerek Türkçenin Irak Arapçası üzerindeki etkisini ele almaya çalıştık, Türkiye'den ve Iraktan temin edilen birbirinden değerli, birçok kaynaktan faydalanarak oluşturduğumuz bu çalışmada aynı zamanda güncel olan kelimeleri ele almaya çalıştık.

Konu, Yöntem ve Kapsam

Bu çalışma, Türkçenin Irak Arapçası üzerindeki etkisine odaklanmış olup, Irak Arapçasına giren Türkçe unsurların tespiti ele alınmaktadır. Bunun için öncelikle bu unsurlarla ilgili olarak çeşitli Arapça ve Türkçe kaynaklara bakılmış, veriler taranarak söz konusu unsurlar tespit edilip sınıflandırılmış, konu hakkında farklı kaynaklar karşılaştırılmıştır. Öte yandan yabancı kökenli olup Türkçe aracılığıyla Irak Arapçasına giren kelimelerin aslı araştırılarak belirtilmiştir. Ayrıca, Irak Arapçasına geçen ve anlamları farklılaşan kelimeler incelenmiş ve örneklerle açıklanmıştır. Çalışmada yer alan kelimeler Arapça alfabetik sırasına göre dizilmiş olup, Türkçe anlamları ile birlikte verilmiştir. Çalışmada ayrıca Irak Arapçasına geçmiş Türkçe gramer unsurlarına da yer verilmiştir.

Bir giriş, iki bölüm ve sonuçtan oluşan bu çalışmanın;

- I. Bölümünde, Irak hakkında genel bilgi ve Iraktaki Başlıca Arap Lehçeleri başlığı altında; Irak hakkında bazı tarihi bilgilere yer verilmiş, Irak adının anlamı, coğrafi ve beşerî özellikleri, nüfusu ile dini ve etnik yapısı ele

⁹ Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası*, 224.

¹⁰ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 37.

¹¹ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 40.

¹² Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 40.

alınmıştır. Ayrıca Arapçanın durumu ve Irak Arapçası hakkında genel bilgilere yer verilmiş, Irak'ın başlıca üç lehçesi olan Bağdat, Musul ve Basra lehçelerinin bazı özellikleri incelenmiştir.

- II. Bölümünde, Irak Arapçasındaki Türkçe unsurlar üzerinde durulmuş; Irak Arapçasındaki Türkçe Kelimler, Irak Arapçasında yer alan bazı Türkçe Kalıp İfadelerine yer verilmiş, ayrıca Irak Arapçasındaki Türkçe gramer unsurlarına değinilerek konuya ilişkin bazı izahlarda bulunulmuştur.

Çalışmanın sonuç bölümünde ise, araştırmadaki elde edilen tespit ve sonuçlara yer verilmiştir.

Bu araştırma kapsam olarak, Irak Arapçasında Yaşayan Türkçe unsurlar ele alınmış olup, bu unsurların belirlenmesinde ise konuşma dili esas alınmıştır. Zamanla tedavülden kalkan kelimeler ve Arapça kökenli olup Türkçeye yerleşen ve daha sonra yeniden Arapçaya giren kelimeler ise çalışmamızın kapsamı dışında bırakılmıştır. Öte yandan Türkçeden Irak Arapçasına geçen kelimelerin bazıları Türkçe asıllı değildir. Bu kelimelerin bir kısmı farklı dillerden Türkçeye girmiş, zamanla Türk dilinde geniş bir kullanım sahası elde etmiş, daha sonra Türkçe vasıtasıyla Arapçaya geçmiştir. Dolayısıyla bu çalışmamızda ele aldığımız kelimelerin arasında bu tür kelimelere yer verilmiştir.

Amaç ve Önem

Türkçe ve Irak Arapçası arasında tarihsel süreç içerisinde karşılıklı etkileşimler gerçekleşmiştir. Bu etkileşimin doğal bir sonucu olarak, Türkçeden Irak Arapçasına çok sayıda kelime geçmiştir. Çalışmada, söz konusu bu kelimeler tespit edilmeye çalışılmaktadır. Bununla birlikte, Türkçeden Irak Arapçasına doğrudan veya diğer dillerden Türkçe aracılığıyla geçtiği tespit edilen sözcükler de yer almaktadır. Öte yandan bu iki dil arasında oluşan etkileşim, sadece kelime alışverişi ile sınırlı kalmamıştır, dilbilgisi unsurları açısından da bir etkileşim söz konusudur. Bu bağlamda Türkçenin, uzun geçmişe dayalı Irak Arapçasındaki sözvarlığını oluşturan unsurları tespit etmek, Türkçe ve Irak Arapçası arasında gerçekleşen etkileşim sürecinin anlaşılmasına katkı sağlamak ve Türkçenin Iraktaki rolü hakkında kültürel ve dilsel farkındalık oluşturmak amacıyla bu çalışma hazırlanmıştır.

Not: Bu çalışmada isnad atıf sistemine uygun olarak hemze için ('), ayın için (') ve uzatmalar için (^) işaretleriyle transkribe edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

IRAK HAKKINDA GENEL BİLGİ VE IRAKTAKİ BAŞLICA ARAP LEHÇELERİ

1.1. Irak Hakkında Genel Bilgi

Irak, eski medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan aşağı Mezopotamya bölgesinde kurulmuş bir devlettir. Farklı etnik ve dini gruplardan oluşan Irak ülkesi, çeşitlilikler içinde kozmopolit bir toplum ve kültürel değerler çerçevesinde zengin bir çeşitliliğe sahiptir.

Bu başlık altında, Irak hakkında bazı tarihi bilgilere yer verilmiş, coğrafi ve beşerî özellikleri ele alınmıştır. Ayrıca Arapçanın durumu ve Irak Arapçası hakkında genel bilgilere yer verilmiş, Irak'ın başlıca üç lehçesi olan Bağdat, Musul ve Basra lehçelerinin bazı özellikleri incelenmiştir.

1.1.1. Irak Tarihine Genel Bir Bakış

Irak, dünyanın en eski medeniyetlerine ev sahipliği yapmış olan, Dicle ve Fırat nehirlerinin hayat verdiği Mezopotamya bölgesinde yer almaktadır. “Verimli hilal” olarak adlandırılan¹³ Mezopotamya sakinleri, eski çağlardan beri gerek ticaret gerekse seyahat veya fetih yoluyla ülke dışından birçok farklı milletlerle bir araya gelmiş ve Mezopotamya uygarlığı onları etkilediği gibi onlardan etkilenmiştir.¹⁴ Yaşanan bu karşılıklı kültürel etkileşim, bölgenin gelişmiş bir medeniyete sahip olmasını sağlamıştır.

M.Ö. dördüncü binyıldan beri Irak, insanlık tarihine ilk yazılı metinler, yasalar, astronomik ve matematiksel keşifler gibi bilim alanında önemli katkıları olmuştur.¹⁵ Irak, medeniyet ve ilk yazının ortaya çıktığı en eski ülkelerden biri olmasından ötürü resmi dilini birçok kez değiştirmiştir. Bu diller ve dönemleri ise şöyledir;

¹³ Sait Yılmaz, *Irak Dosyası* (İstanbul: Kum Saati Yay., 2011), 17.

¹⁴ Nezâr el-Hadîsî vd., *Hadâretu'l- 'Irak* (Bağdat: Dâru'l-huriyye, 1985), 1/19.

¹⁵ Selim Matar vd., “Lugatu'l- 'Irâkî ve'l- 'Alemlî”. *Mevsuatu'l-lugati'l- 'Irakiyye* (Beyrut: Daru'l-kelimetu'l-hurre, 2009), 23.

- M.Ö. 3000'den 2000'e kadar olan dönemde; Sümer dili ile çivi yazısı,
- M.Ö. 2000'den M.Ö. son yüzyıllarına kadar olan dönemde; Akkad dili (Babil ve Asur lehçesi) ile çivi yazısı,
- M.Ö. yedinci yüzyıla kadar olan dönemde; Aramice (Süryanice) dili ile Süryanice alfabesi,
- M.S. 7. yüzyıldan günümüze kadar olan dönemde; Arap dili ile Arap alfabesi¹⁶ kullanılmaktadır.

Bereketli toprakları nedeniyle Sümerler, Akadlar, Babiller, Asurlular gibi büyük medeniyetlere ev sahipliği yapmış olan Mezopotamya bölgesi¹⁷, 633-642 yıllarında İslâm topraklarına dâhil olmuştur.¹⁸

Emeviler ve Abbasiler dönemlerinde en parlak dönemini yaşayan Irak'ın,¹⁹ İslâm kültür ve medeniyetinin gelişmesinde önemli katkıları olmuştur. Bu dönemde kurulan Bağdat şehri, kısa süre sonra yüzlerce caminin inşa edildiği, onlarca sarayın yapıldığı, tüccarların, zanaatkarların, yazar ve bilim adamlarının akin ettiği ve birçok eğitim öğretim kurumunun faaliyette bulunduğu, Arap dünyasının en önemli şehri olmuştur²⁰ ve aynı zamanda dünyanın en önemli ticaret merkezi haline gelmiştir.²¹

Abbasi devletinin en belirgin özelliği, halifelerinin bilimsel çalışmalara karşı göstermiş olduğu yoğun ilgi ve büyük desteğidir.²² Bu döneme ait en önemli eğitim kurumlarından birisi Beytu'l-Hikme'dir. Beytu'l-Hikme'nin kuruluşunda Abbasi halifelerinin gayret ve desteği çok önemli bir rol oynamıştır. Bu kurumda felsefe, mantık, matematik, tıp, zooloji, botanik, kimya ve edebiyata dair birçok eser tercüme edilmiştir.²³ Öte yandan, İslam devletinin bu alandaki görevi etkili bir şekilde üstlenmesi, yapılan bilimsel faaliyet teşvikleri ve insanların bu dönem içerisinde bilime yönelik yoğun merakı ve ilgisi, tüm bunlar İslam dünyasındaki bilimsel çalışmaların hızla canlanmasına yol açmıştır.²⁴ Ne var ki 1258-1259 yıllarında Irak, Moğol istilasına uğramış ve özellikle Bağdat şehri büyük ölçüde tahrip edilerek asırlar boyunca oluşan bilimsel ve kültürel birikimler yok edilmiştir.

¹⁶ Matar vd., "Lugatu'l-'Irâkî ve'l-'Alemlî", 23.

¹⁷ Emrah Kekilli vd. (ed.), *Modern Dönem İslam Ülkeleri* (İstanbul: Türe kitap, 2017), 3/34.

¹⁸ Ramazan Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası "Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar"*, 3. Bs (İstanbul: Aktif, 2004), 223.

¹⁹ Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası*, 223.

²⁰ Şevki Dayf, *Târîhu'l-'edebi'l-'Arabi*, 8. Bs (Kahire: Daru'l-maârif), 3/17.

²¹ Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası*, 223.

²² Hıdır Ahmet Atallah, *Beytu'l-hikme fi 'Asrı'l-'Abbasiyyin* (Kahire: Daru'l-fikri'l-'Arabi), 28.

²³ Abdülkerim Özaydın, "Bağdat (Kültür ve Medeniyet)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1991), 4/437.

²⁴ Atallah, *Beytu'l-hikme fi 'Asrı'l-'Abbasiyyin*, 40.

Öyle ki, binlerce ciltlik kitaplar yakılmış, nehirlere atılmıştır. Tarihi kaynaklarda, Dicle nehrinin günlerce mürekkep renginde aktığı söylenir.²⁵

“Daha sonraları Akkoyunluların hâkimiyetine (1444-1467) giren bölge, 1499-1508 yılları Safevilerin istilasına uğramıştır. Şiilik ve Sünnilik arasındaki fark, Safevi devleti döneminde özellikle yaratılmış ve abartılmıştır. Safevilerin kendi iktidarlarını bu mezhep farklılığına dayandırıp oluşturmuşlardır.”²⁶ Öte yandan Bağdat, Safevilerin hakimiyetinde iken, Sünni âlimlerin birçok türbesi tahrip edilmiş ve çok sayıda mimari yapı zarar görmüştür. “Tarih boyunca Irak, Sünni Anadolu Türkleri ile Şii İran Türkleri arasındaki hâkimiyet mücadelesine sahne olmuştur. Bu Mücadele 1534’te Osmanlıların lehine sonuçlanmış ve ülke 1917’ye kadar Osmanlı yönetiminde kalmıştır.”²⁷ Safeviler tarafından yıkıma uğrayan Ebu Hanife Camii, Abdülkadir Geylani Camii gibi cami ve türbeler Osmanlılar tarafından restore edilmiş ve şehrin birçok yerinde yeniden imar faaliyetleri görülmüştür.²⁸ Irak bundan sonrası Birinci Dünya Savaşı sırasında İngilizler tarafından işgal edilinceye kadar Osmanlı egemenliğinde kalmış; Uzun yıllar İngiliz yönetimine karşı devam eden mücadelesinin sonunda, 1930 yılında bağımsızlığına kavuşmuştur.²⁹

Irak'ın stratejik konumu ve sahip olduğu kaynaklar, tarihinin seyri üzerinde önemli etkileri olmuştur. Bölgenin birçok farklı etnik gruplardan oluşması, bu gruplar arasında sürekli iç çatışmaların yaşanmasına neden olmuş ve ülke içerden ve dışardan pek çok iktidar mücadelesine sahne olmuştur. Bölgedeki iktidar mücadeleleri ve iç karışıklıklar Amerika'nın işgalinden sonra da günümüzde halen devam etmektedir.

1.1.2. Irak Adının Anlamı

Irak kelimesi; Arapçada “Deniz ve nehrin boyuna kıyısı (من البحر والنَّهر: شاطئه طولاً), evin avlus (من الدار: فناءها), kulağın kenarı (من الأذن: كفافها), tırnağı çevreleyen et parçası (من الظفر: ما كان فوق), bağırsağın göbek üzerindeki kısmı (من الرِّيش: جوفه), tüyün içi (من الحشا: ما كان فوق), (من السُّرَّة: السُّرَّة) anamlarına gelmektedir.³⁰

Bugün Irak'ın sınırları içerisinde yer alan bölge tarihte Mezopotamya (ميزوبتااميا) olarak adlandırılmaktadır. Yunan kökenli olan bu kelime, M.Ö. dördüncü ve ikinci Yüzyılları

²⁵ Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası*, 224.

²⁶ Yılmaz, *Irak Dosyası*, 29.

²⁷ Yılmaz, *Irak Dosyası*, 30.

²⁸ Taha er-Ravi, *Bağdat Medînetu's-Selâm* (Mısır: Hindavî, 2012), 53.

²⁹ Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası*, 224.

³⁰ İbrahim Enîs vd., *el-Mu'cemu'l-vasit* (Kahire : Mektebetu's-şuruki'd-duvelliiyye, 2004), 596.

arasındaki dönemde, Yunan ve Roma yazarları tarafından kullanılmakta idi. Bununla beraber Avrupalı yazarlar tarafından bu bölgenin tamamı veya bir kısmı için yaygın bir şekilde kullanıldı, hatta Irak adının kullanımından sonra zaman zaman hâlâ bu ad kullanılmaktadır.³¹

M.S. beşinci ve altıncı yüzyıllarda kullanılması yaygınlaşan “Irak” (العراق) adının³² ise köken ve anlamına dair farklı görüşler ortaya çıkmıştır. Bu görüşler genel anlamda:

a) Irak adının Arapça kökenli olduğudur. Bu konuda yer alan başlıca yaklaşımlar şu şekildedir:

- Irak’ın Arap topraklarının aşağısında bulunduğundan dolayı,
- Necd’in aşağısında ve denizin yakınında bulunduğundan dolayı,
- Denize yakın ve ağaçlık ile bataklık bir bölgeye sahip olmasından dolayı,
- Denizle birleşinceye kadar Dicle ile Fırat’ın kıyısı boyunca bulunmasından dolayı, Irak adını aldığı görüşüdür.³³

b) Irak adının Farsça kökenli olduğu görüşü:

- Irak adı Farsçadır ve İran Şehr (ایران شهر) kelimesinden Arapçalaştırılmıştır.
- Farsçada sahil kelimesine İrahu’l-melik (إيراه الملك) denilmektedir. Bu nedenle, Fars bölgesinden Erdeşir Hurre (أردشير خره) beldesine denize yakınlığından dolayı İrahistan (ایراهستان) denilmiştir. Araplar, İrah (إيراه) kelimesinin sonundaki “he” (هـ) harfini kaf (ق) harfiyle değiştirerek, kelimeyi Irak (إيراق) olarak Arapçalaştırmıştır.³⁴
- Irak kelimesi, suyun toplandığı ve meyilli olduğu yer manasında olan İraf’ (إيراف) kelimesinden Arapçalaştırılmıştır. Bu ise; Dicle, Fırat ve Tamarra’nın Irak topraklarına Ermeni ve Rum istikametinden dökülüp orada kalarak yerleri sulaması nedeniyledir.³⁵

c) Irak adının bir dil mirası olduğu görüşü:

- Tarih öncesi dönemlerde Fırat ve Dicle nehirlerinin ovalarına yerleşen Sümerlerden veya diğer topluluklardan geçtiği ve Akkad dilindeki “yerleşimci veya yerleşik” manasında olan Vek-Ur (وك-أور) kelimesinden türetilmiş olduğu şeklinde görüşler vardır.³⁶

Bu konuda diğer bir görüş ise; Irak isminin Osmanlı Devleti döneminde merkeze olan uzaklığından dolayı Irak kelimesiyle isimlendirilmesinden geldiğine yöneliktir.³⁷

³¹ el-Hadîsî vd., *Hadâretu’l- ‘Irak*, 1/ 14.

³² el-Hadîsî vd., *Hadâretu’l- ‘Irak*, 1/ 15.

³³ Şihabüddin Ebû Abdullah Yakut b. Abdullah el-Hamevi er-Rumî el-Bağdâdî, *Mu‘cemu’l-buldân* (Beyrut-Lübnan: Dâru’l-kuttâbi’l-‘Arabî) 4/93.

³⁴ el-Bağdâdî, *Mu‘cemu’l-buldân*, 4/93.

³⁵ el-Bağdâdî, *Mu‘cemu’l-buldân*, 4/94.

³⁶ Ali Şuheyilat -Abdulaziz el-Yass el-Hamdani, *Muhtasar Tarihu’l- ‘Irak* (Beyrut-Lübnan: Daru’l-kütübi’l-ilmîyye, 1971), 1/31.

1.1.3. Coğrafi Konum ve Temel Özellikleri

Irak, Arap Yarımadası'nın kuzeydoğu kesiminde yer almaktadır. Ülkenin kuzeyinde Türkiye, doğusunda İran, güneydoğusunda Basra Körfezi ve Kuveyt, güneyinde Suudi Arabistan, batısında Ürdün ile Suriye bulunmaktadır.³⁸ Yüzölçümü 437,072 km olup İran ile 1.458 km, Ürdün ile 181 km, Kuveyt ile 242 km, Suudi Arabistan ile 814 km, Suriye ile 605 km ve Türkiye ile 331 km sınır uzunluğuna sahiptir.³⁹

Yüzey şekilleri bakımından çeşitlilik gösteren ülkenin, Kuzey kesiminde engebeli bir yapıya sahip Toros dağlarının etekleri yer almaktadır. Oldukça verimli arazilerden oluşan ve ülkenin büyük bir bölümünü oluşturan Mezopotamya ovası, kuzeydoğudan Toros, doğundan Zagros dağlarıyla çevrilidir. Ülkenin batı kısmında ise çöller yer almaktadır.⁴⁰

Oldukça birbirinden farklı yeryüzü şekillerine sahip ülke, genel olarak dört bölgeye ayrılmaktadır;

Dağlık Bölge: Bu bölge Dicle Nehri'nin doğusunda yer almaktadır ve Irak'ın toplam alanının yaklaşık%21'ini kaplamaktadır. Bölgedeki yükseklik tedrici olarak artmakta olup, Dicle'den kuzeydoğuya doğru üç basamaklı bir merdiven görünümünü oluşturmaktadır. Yükseklikleri Dicle kıyıları yakınında yaklaşık 21 m civarında iken, Irak, İran ve Türkiye sınırlarında yaklaşık 3.600 m'ye ulaşmaktadır.⁴¹

el-Cezire bölgesi: el-Cezire bölgesi, Irak'ın kuzeybatı bölümünü oluşturmaktadır. Her tarafının sularla çevrili olmasından dolayı “el-Cezire” olarak adlandırılmıştır. Kuzeyden Dicle ve Fırat'ın su kanalları, güneyden Fırat'ı Dicle Nehri'ne bağlayan yatay kanallar, doğu ve batıdan ise, Dicle ve Fırat nehirleri ile çevrilidir.⁴²

Batı platosu: Suriye, Ürdün ve Suudi Arabistan'ı içine alan bu bölge, Arap Yarımadasının uzantısı sayılır ve Fırat nehrinin batı ile güney kısmının tümünü kapsamaktadır. Batı platosu, eski çağlara ait kayaları barındıran Irak'ın tek bölgesidir. Bu

³⁷ Yılmaz, *Irak Dosyası*, 30.

³⁸ Özey, *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası*, 220.

³⁹ Yılmaz, *Irak Dosyası*, 19.

⁴⁰ Kekilli vd., *Modern Dönem İslam Ülkeleri*, 3/33.

⁴¹ Muhammed Reşid el-Fîl, “el-hilâlu'l-hasib”, *el-Mevsû'âtu'l-coğrafîyye li'l-'âlemi'l-İslâmî*, ed. Suleyman Abdusettâr Hatîr (Riyad Câmiâtu'l-imam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1419/1998), 4/168.

⁴² el-Fîl, “el-hilâlu'l-hasib”, 4/ 172-173.

kayalar, ikinci ve üçüncü jeolojik zamanda oluşan ve kireçtaşı tabakalarıyla kaplı olan sert kayalardır.⁴³

Ovalık bölge: Bu bölge hem beşerî hem de ekonomik açıdan Irak'ın en önemli doğal bölgesidir. Verimli toprakları nedeniyle Araplar tarafından “Erdu’s-sevâd” diye adlandırılmıştır. Bu ova Kuzeyden, Bağdat'ın 100 km kuzeydoğusunda bulunan Deli Abbas'dan, Samarra'nın 33 km güneyindeki Dicle Nehri'nin sağ kıyısına doğru uzanır.⁴⁴

Irak iklimi bölgeden bölgeye değişiklik gösterir. Sıcaklıklar ülkenin kuzey ve güneyinde oldukça farklıdır. Yaz sıcakları, kuzeydoğu bölgesinde güneye göre daha düşüktür. Kış mevsimi ise bu bölgede daha soğuk geçer ve bazı yerlere birkaç ay süresince kar düşer.⁴⁵ Ülkenin güney bölgesinden kuzeye doğru yöneldikçe karasallık artmaktadır.

Güney bölgesinde ise, yaz mevsimi (Mayıs-Ekim) oldukça sıcak ve kurak geçerken, kış mevsimi (Aralık-Mart) ılık ve yağışlı geçer. Temmuz ve ağustos aylarında Başkent Bağdat'ta sıcaklık ortalama 43 dereceye kadar çıkar. Şiddetli kum fırtınaları da en çok bu aylarda görülür.⁴⁶

1.1.4. Nüfus

Irak'ta en son resmi nüfus sayımı 1997 yılında yapılmıştır ve ülke nüfusu 21,7 milyon olarak belirtilmiştir. Daha sonraki yıllarda ise, bazı kurum ve bakanlıklar tarafından birtakım gayri resmi sayımlar yapılmıştır.⁴⁷ IMF'nin tahminlerine göre 2006 yılında 28,5 milyon olarak belirtilen Irak nüfusu için doğru ve güvenilir veri bulmak çok zordur.⁴⁸ “Özellikle tarafsız gözlemciler denetiminde nüfus sayımlarının yapılmaması, bu hususta verilen istatistiki veriler, yapılan çalışmalar ve nüfus üzerine verilen rakamlar, daha çok ülkenin yıllık nüfus artış hızını baz alarak yapılan tahminler ile ortaya çıkmaktadır.”⁴⁹ Irak Planlama Bakanlığına bağlı Kalkınma ve İş birliği Kurumu ise, 2015 yılında ülke nüfusunun 36 milyona ulaştığını duyurmuştur.⁵⁰

⁴³ el-Fîl, “el-hilâlu'l-hasib”, 4/ 175.

⁴⁴ el-Fîl, “el-hilâlu'l-hasib”, 4/ 177.

⁴⁵ Suphi Saatçi, “*Tarihi Gelişim İçinde Irak'ta Türk Varlığı*” (İstanbul: İstanbul Araştırma Merkezi,1996), 28.

⁴⁶ Saatçi, “*Irak'ta Türk Varlığı*”, 33.

⁴⁷ Haydar Karaalp, “Farklı etnik, dini ve mezhebi bileşenlerin mozaigi: Irak”, *Anadolu Ajansı* (12 Mayıs 2020).

⁴⁸ Yılmaz, *Irak Dosyası*, 23.

⁴⁹ Saatçi, “*Irak'ta Türk Varlığı*”, 32.

⁵⁰ Karaalp, “Farklı etnik, dini ve mezhebi bileşenlerin mozaigi: Irak”.

1.1.5. Dini ve Etnik Yapı

Farklı etnik ve dini gruplardan oluşan Irak, tarihinin ilk zamanlarından bu yana, kendi yurdundan göç ederek bu topraklara yerleşen çeşitli halklara ev sahipliği yapmıştır.⁵¹

Irak'ta toplam nüfusun 75-80'ini Arap, %15-20'ini Kürtler, %5 kısmını ise Türkmenler ve diğer azınlıklar oluşturur.⁵² Bölgede mevcut nüfusun %97'sini Müslümanlar oluşturur. Müslümanların %57'si Şii, %43'ü Sünni'dir. Ayrıca nüfusun %2'sini Hristiyan, %0,7'sini Yezidi, %0,2'sini Sabiiler oluşturur ve çok az sayıda Yahudi mevcuttur.⁵³ Yahudiler daha önceleri kalabalık bir topluluktu, ancak 20. yüzyıldaki göçlerin ardından, bölgede sayıları gittikçe azalmıştır.⁵⁴

Nüfusunun büyük kısmı Araplardan oluşan Irak'ta, ikinci büyük etnik grubu Kürtler ve üçüncüsünü Türkmenler oluşturur.

1.1.5.1. Araplar

Eski zamanlarda Arap kabileleri, su ve mera aramak için Mezopotamya vadisine giderdi. Bu kabilelerin bölgedeki yerli halkla arasında inanç, gelenek ve görenekler açısından bazı benzerliklerin olması, iki taraf arasında kaynaşmaya yol açmış ve zamanla bu kabilelerin sayısı bölgede giderek artmaya devam etmiştir.⁵⁵ MÖ 3. binyıla ait keşifler, Arapların Mezopotamya bölgesindeki en eski varlığının M.Ö. beşinci ile altıncı binyıl arasında olduğunu kanıtlamıştır.⁵⁶

Araplar tarafından Cezîretü'l-'Arab (جزيرة العرب) olarak adlandırılan Arap Yarımadası, Arapların anayurdu olarak kabul edilmektedir. Bu bölge kabileleri Adnânî ve Kahtânî adıyla iki gruba ayrılmıştır. İslam öncesi Adnânî kabileler kuzey Irak bölgesine, özellikle Musul şehrinin civarına yerleşmiştir.⁵⁷ İslâmiyet'in ilk yıllarında da bu bölgeden devam eden göçler, fetihlerden sonra artarak devam etmiştir. İlk zamanlarda, inşa edilen yeni şehirlere yerleşen göçler, zamanla bölgenin tamamına yayılmıştır.⁵⁸

⁵¹ Abdurazzak el-Husni, *el-Irak Kadîm ve Hadîs* (Sayda: el-İrfan, 1958), 34.

⁵² Kekilli vd., *Modern Dönem İslam Ülkeleri*, 3/43.

⁵³ Özey, *Dünya Denklemine Ortadoğu Coğrafyası*, 225.

⁵⁴ Saatçi, "Irak'ta Türk Varlığı", 33.

⁵⁵ el-Husni, *el-Irak Kadîm ve Hadîs*, 34.

⁵⁶ Abulvehap el-Keyali vd., *Mevsû'âtu's-siyâse* (Beyrut: el-Muessesetu'l-'Arabiyye li'd-dirâsât ve'n-neşr Daru'l-hudâ), 4/42.

⁵⁷ Sinan Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak* (İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998), 74-75.

⁵⁸ İmâdüddin Halîl, "Irak (Tarih)", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yay., 1999), 19/88.

Irak'ın Sami kökenli kadim halklarının, eski çağlarda yaşanan göç dalgaları sonucunda, bölgeye giren yeni topluluklar arasında erimiştir. Ülke nüfusunun beşte üçünü oluşturan Arapların, büyük bir kısmı Irak'ın orta ve güney bölgelerinde yaşar.⁵⁹

1.1.5.2. Kürtler

En büyük azınlık olan Kürtler, Irak nüfusunun yaklaşık %20'sini oluşturmaktadır.⁶⁰ Genel olarak aşiret yapısına sahip olan Kürtler, yoğun olarak kuzey ve kuzeydoğudaki dağlık bölgede yaşarlar.⁶¹ Daha çok Kürt Bölgesel Yönetimi'ndeki (IKBY) Erbil, Süleymaniye ve Duhok kentlerinde yoğunlaşmışlardır.⁶²

Kürtlerin çoğunluğu Sünni ve Şafii mezhebindendir.⁶³ Şii kökenli Kürtler ise "Feyli Kürtler" olarak da adlandırılmaktadır.⁶⁴ Kürt halkının ana dili çeşitli lehçelerden oluşan Kürtçedir.

1.1.5.3. Türkmenler

Irak'taki Türkmenler; "Türkmenler" "Irak Türkleri" ya da "Kerkük Türkleri" gibi çeşitli adlarla bilinmektedir.

Irak'a ilk gelişleri Hicri 54 (Miladi 674) yılında gerçekleşen Türkmenler'in⁶⁵ çoğu Müslüman Sünni'dir. Bununla beraber, Kerkük'ün bazı semtlerinde az sayıda Hristiyanlık dinine mensup olanları da bulunmaktadır.⁶⁶

Türkmenler günümüzde ülkenin kuzey doğudan güney batıya kadar uzanan bir şerit üzerinde yerleşmiştir.⁶⁷ Telafer ilinden itibaren, Musul, Kerkük, Erbil, Süleymaniye ve çevresindeki yüzlerce köy, Türklerin yerleştiği önemli merkezlerdir.⁶⁸ Ayrıca Bağdat'ın Karakol, Âzamiye ve Râğıbe Hatun semtlerinde 300.000'e yakın Türkmen topluluğu

⁵⁹ Saatçi, "Irak'ta Türk Varlığı", 31.

⁶⁰ Ali Kerküklü, *İstihbarat Oyunları: Petrol ve Kerkük* (İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay., 2008), 32.

⁶¹ Saatçi, "Irak'ta Türk Varlığı", 31.

⁶² Karaalp, "Farklı etnik, dini ve mezhebi bileşenlerin mozaïği: Irak".

⁶³ Saatçi, "Irak'ta Türk Varlığı", 33.

⁶⁴ Yılmaz, *Irak Dosyası*, 26.

⁶⁵ Kerküklü, *İstihbarat Oyunları: Petrol ve Kerkük*, 19.

⁶⁶ Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, 58.

⁶⁷ Kerküklü, *İstihbarat Oyunları: Petrol ve Kerkük*, 19.

⁶⁸ Saatçi, "Irak'ta Türk Varlığı", 33.

mevcuttur.⁶⁹ Bunun dışında diğer şehir ve kasabalara yerleşmiş olanlar, genelde devletin sivil ve askeri görevini yapan Türkmenlerdir.⁷⁰

Irak Türkmenleri, Osmanlıların ilk döneminde şehirlerde yönetim kadrolarında bulunmuş, bununla beraber tarım ve hayvancılıkla uğraşmaktaydılar. Ancak 18.'inci yüzyıldan itibaren, büyük şehirlere yerleşmiş olanları, el sanatları, esnafılık ve ticaret gibi mesleklerde faaliyet göstermişlerdir.⁷¹

Ana dili Türkmence olan Iraklı Türkmenlerin, bölgede Kürtlerden sonra ikinci büyük azınlık grubunu oluşturmaktadır.

1.1.5.4. Diğer Azınlıklar

Bölgede Arap, Kürt ve Türkmenler dışında birçok etnik ve dini grup bulunmaktadır. Hristiyanlar nüfusun %4 oranını oluşturmakta olup Asurîler, Keldanîler, Suryanîler ve Ermeniler gibi gruplara ayrılmaktadır.⁷² Asurîler bugün Bağdat, Musul ve Kerkük gibi şehirlerde ve çevresinde bulunan bazı ilçe ve köylerde yaşamaktadırlar.⁷³ Süryanice konuşan bu gruplar, ülke nüfusunun %0,5'ini oluşturmaktadır.⁷⁴ Küçük bir grubu oluşturan Sabîler ise, Güney bölgesinde özellikle Meysan'da yaşamaktadırlar. Yezidîler ise, Musul'a bağlı Ninava'nın Sencar ilçesinde ve bazı köylerinde yaşamaktadırlar. Yezidîler, nüfusun %0,2'sini oluşturmaktadırlar.⁷⁵ Ülkenin güney kısmında yaşayan Keldanilerin nüfusu ise, 650 bin olarak ifade edilmektedir. Keldanîler, Irak'taki Hristiyan nüfusun %80'ini oluşturur ve Aramice dilini konuşmaktadır.⁷⁶

1.2. Arapçanın Durumu ve Irak Arapçasına Genel Bir Bakış

Arapça, Sami dil ailesinin bir parçasıdır. Arap ülkelerinin resmi dili olmasının yansısı, Senegal, Mali, Çad ve Eritre ülkelerinin de resmi dili olan Arapça, Birleşmiş Milletler'in altı resmi dilinden biri olarak kabul edilmiştir.⁷⁷

⁶⁹ Saatçi, "Irak'ta Türk Varlığı", 33-34.

⁷⁰ Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, 62.

⁷¹ Marufoğlu, *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*, 62.

⁷² Saatçi, "Irak'ta Türk Varlığı", 33.

⁷³ Hussein Abbas Ali Mohammed Aslan, *Kraliyet Devrinde Irak'ın Etnik Yapısı ve Siyasi Oluşumlar* (Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009), 4.

⁷⁴ Karaalp, "Farklı etnik, dini ve mezhebi bileşenlerin mozaïği: Irak".

⁷⁵ Aslan, *Kraliyet Devrinde Irak'ın Etnik Yapısı ve Siyasi Oluşumlar*, 4.

⁷⁶ Karaalp, "Farklı etnik, dini ve mezhebi bileşenlerin mozaïği: Irak".

⁷⁷ Matar vd., "Lugatu'l-'Irâkî ve'l-'Alemlî", 133.

İslam'ın iki temel kaynağı olan Kur'an-ı Kerim ve sünnetin dili olmasından ötürü Arap dili Müslümanlar için büyük önem taşımaktadır. Fetihler yoluyla İslam Dininin yayılmasından sonra Arapça daha fazla önem kazanarak yüzyıllarca Müslümanların yönettiği topraklarda siyaset, bilim ve edebiyat dili olmuştur.⁷⁸

Arapçada, yazı dili olan resmi Arapçaya Fasih dil (اللغة الفصحى), günlük hayatta halk arasında konuşulan Arapçaya lehçe (لهجة) veya diğer bir ifadeyle Âmmî dil (اللغة العامية) denir.⁷⁹ Fushâ (الفصحى) kelimesi fesâhat (الفصاحة) mastarından türemiş olup açıklık ve netlik⁸⁰ anlamına gelmektedir.

Kur'ân dili fasih Arapça, cahiliye döneminden başlayarak günümüze kadar tarihin her döneminde varlığını korumuş ve geçmişte olduğu gibi günümüzde de kültür, edebiyat ve yazı dili⁸¹ olarak kullanılmaktadır. Üniversitelerde, konferanslarda, gazete, radyo ve iletişim araçlarında bu dil kullanılır.⁸²

Arapça, dilin konuşulduğu alanlara göre değişiklik gösterir ve dilin kullanıldığı lehçeleri de bulunmaktadır. Lehçelerin temelini Fasih Arapça oluşturmakta olup günlük hayatta standart Arapçanın yanında, konuşma dili olarak varlığını sürdürmektedir.⁸³ “Lehçelerin farklılıklarında coğrafya, iklim ve fiziki etkenler etkili olabildiği gibi siyasi unsurlar, göç, savaş gibi toplumsal olaylar da etkili olabilmektedir.”⁸⁴

Günümüzde Arap toplumu tarafından kullanılan çok sayıda lehçe bulunmaktadır. Bu lehçeler, bazen bariz bir şekilde birbirinden farklı olabilmekte ve zamanla değişik kullanım tarzları ortaya çıkabilmektedir. Fakat bu lehçelerin hepsinin temelini Fasih Arapçanın oluşturması, aralarındaki oluşan farklılıklara rağmen çoğunlukla karşılıklı olarak kolay bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır.

Irak'ta tarih boyunca çeşitli sebeplere bağlı olarak birçok lehçe oluşmuştur.⁸⁵ Bununla beraber genel anlamda Irak'ta tek bir “Irak Arapçası”ndan söz etmek mümkündür. Irak

⁷⁸ Matar vd., “Lugatu'l-İrâkî ve'l-'Alemlî”, 133.

⁷⁹ İmîl Bedî' Yakub-Mişel Asi, *el-Mu'cemu'l-mufasssal fi'l-luga ve'l-edeb* (Beyrut: Daru'l-ilm li'l-melâyîn, 1987), 1/1071.

⁸⁰ Yakub- Asi, *el-Mu'cemu'l-mufasssal fi'l-luğa ve'l-edeb*, 1/924.

⁸¹ Yakub- Asi, *el-Mu'cemu'l-mufasssal fi'l-luğa ve'l-edeb*, 1/1071.

⁸² Muhammed et-Tuncî, *el-Mu'cemu'l-mufasssal fi'l-edeb*, 2. Bs (Beyrut: Daru'l-kütübi'l-ilmiyye, 1999), 1/687.

⁸³ Bedrettin Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler* (İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994), 11.

⁸⁴ Yıldız, “Standart ve Yerel Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları”, 24.

⁸⁵ el-'Amiri- Diğmî, “en-Namtu'l-Cenûbî fi'l-lehçeti'l-'Irakiyye: Tarih ve Tatavvur”, 48.

Arapçası, ülkede, 35 milyondan fazla kişi tarafından konuşulmaktadır. Ayrıca Ahvaz bölgesinde ve Suriye'nin doğusunda bu lehçe kullanılmaktadır.⁸⁶

Dünyanın diğer lehçelerinde olduğu gibi, Irak Arapçası da hayatın her alanında kullanılmaktadır. Medyada, sinema, tiyatro, radyo ve televizyon programlarında, üniversitelerde ve konferanslarda, Devlet kuruluşları ve parlamentoda bu dil kullanımı tercih edilmektedir. Bazen de yazılı metinlerde, özellikle ulusal şiirler, halk hikâyeleri, öykü ve tiyatro metin diyaloglarında kullanılmaktadır.⁸⁷

Irak Arapçasına Örnek Kelime ve Cümleler

Irak Arapçası	Okunuşu	Fasih Anlamı	Türkçe Anlamı
أكو	Aku	يوجد	Var
ماكو	Maku	لا يوجد	Yok
إهواية	İhvaye	كثير	Çok
إشوية	Şveyye	قليل	Az
على مود	‘Alamud	من أجل	..den dolayı, için
شكو ماكو؟	Şaku mâku	ماذا يجري	Ne var ne yok
إشمدريني	Şmedrini	لا أدري	Ne bileyim
هسة	Hesse	الآن	Şimdi
إشصار	İşsar	ماذا حدث	Ne oldu/olmuş
كلش زين	Kulliş zeyn	جيد جدا	Çok iyi
إشلونك	Şlonek	كيف حالك	Nasılsın (müzekker)

1.3. Irak'ta Kullanılan Başlıca Arap Lehçeleri

Irak Arapçasını; “Basra lehçesi” (Güney), “Bağdat lehçesi” (Orta) ve “Musul lehçesi” (Kuzey) olmak üzere üç temel lehçeye ayırmak mümkündür.

⁸⁶ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 30.

⁸⁷ Matar vd., “Lugatu'l-'Irâkî ve'l-'Alemlî”, 9.

Irak lehçeleri telaffuz bakımından zaman zaman birbiriyle belirgin farklılıkları vardır. Nitekim güney lehçesi, Arap Yarımadası ve Basra Körfezi lehçesiyle benzerlik gösterirken, kuzey lehçesi bu lehçeden farklı olup, komşu bölgelerdeki Suriye, İran ve Türkiye’de kullanılan alt lehçelere ayrılmaktadır.⁸⁸ Fakat, günümüzde medya ve iletişim araçlarının yaygın bir şekilde kullanılması ve bu bölgelerde yaşayan halk arasındaki iletişimin artması, bu lehçelerin birbirine benzeme eğiliminde olmasına neden olmuştur.⁸⁹

Öte yandan Irak Arapçası, özellikle Basra kolu, birçok özelliğinde eski Temim lehçesine benzerlik taşımıştır ve asırlar boyunca Farsça, Türkçe ve İngilizce gibi muhtelif dillerin etkisinde kalmıştır.⁹⁰

1.3.1. Bağdat Lehçesi

Dilbilimciler Bağdat lehçesinin telaffuzu, dil kuralları ve yapısı itibariyle Fasih Arapçaya döndüğünün görüşündedir.⁹¹ Dolayısıyla fasih Arapça, Bağdat lehçesinin temelini oluşturmaktadır. Bağdatlıların kullanmış oldukları yüzlerce terim ve kelimelerden bunu bariz bir şekilde görmek mümkündür. Hatta kullanılan fasih kelimelerin bir kısmının Cahiliye dönemine ait olduğu görülmektedir.⁹²

Öte yandan Bağdat lehçesi, Sami dillerine ait eski Mezopotamya’da konuşulan Sümer, Akad ve Arami dili gibi dillerden bir hayli etkilenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde Bağdat lehçesine etkisi olan diller ise; Farsça, Yunanca, Moğolca, Türkçe ve Hintçe olmuştur. Fakat bu etki, dilin özünü, kökünü ve yapısını fazla etkilememiştir.⁹³

Irak halkı tarafından benimsenen ve diğer Irak lehçelerinin bulunduğu ortak lehçe olan Bağdat lehçesi, Bağdat’ın çevresinde bulunan; Tikrit, Samarra, Anbar, Babil ve Vasıt gibi illerde yaygın bir şekilde kullanılmaktadır.⁹⁴

Bağdat lehçesinde sözcük türetmesi, bazen harekelerin bazen de harflerin değişmesiyle meydana gelmiştir. Ayrıca, Fasih sözcüklerin bazı özelliklerinde ve kurallarında birtakım

⁸⁸ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 30.

⁸⁹ el ‘Amiri - Diğmî, “en-Namtu'l-Cenûbî fi'l-lehceti'l-'Irâkiyye: Tarih ve Tatavvur”, 59.

⁹⁰ el ‘Amiri - Diğmî, “en-Namtu'l-Cenûbî fi'l-lehceti'l-'Irâkiyye: Tarih ve Tatavvur”, 59.

⁹¹ Mecid Muhammed Ali el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye* (Amman: Dar’u'l-Edîb, 2013), 28.

⁹² Şeyh Celal el-Hanefi el-Bağdâdî, *Mu‘cemu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye* (Bağdat: el- ‘Anî, 1963), 1/9.

⁹³ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 28.

⁹⁴ Matar vd., “Lugatu'l-'Irâkî ve'l-'Alemlî”, 10.

değişiklikler yapılarak gerçekleştirilmiştir.⁹⁵ Ancak bu hususa sabit bir dil bilgisi kuralı bulunmamaktadır.

Bir harfin başka bir harfle değişmesi şeklindeki yapılan değişiklikler ile ilgili bazı örnekler şu şekildedir:

- Kef (ك) harfinin genel bir kural olmaksızın bazen Ç (چيم) harfine dönüşmesi. Örneğin, Kesâ كسى (giydirmek) yerine Çesâ چسى ve Kisve (giysi) yerine Çisve چسوة ,
- Kâf (ق) harfinin G (گ) harfine dönüşmesi. Örneğin, Kâle قال (dedi) yerine Gal گال ,
- Gayın (غ) harfinin Hı (خ) harfine dönüşmesi. Örneğin, Mağşuş مغشوش (hileli) yerine Mahşuş مخشوش ,
- Se (ث) harfinin Te (ت) harfine dönüşmesi. Örneğin, Selâse ثلاثة (üç) yerine Tilâse ثلاثة ,
- Kaf (ق) harfinin Kef (ك) harfine dönüşmesi. Örneğin, Kâtele قتل (öldürdü) yerine kitel كتل ve Vakt (vakit) yerine Vakit وكت ,
- Zel (ذ) harfinin Dad (ض) harfine dönüşmesi. Örneğin, Zâke ذاق (tattı) yerine Dâke ضاگ ,
- Hemzenin (ء) Ayn (ع) harfine dönüşmesi. Örneğin, Îtâr إطار (çerçeve) yerine ‘Atr عطر ,
- Lam (ل) harfinin Nun (ن) harfine dönüşmesi. Örneğin, Silsile سلسله (zincir) yerine Sensele سنسله ,
- Nun (ن) harfinin Lam (ل) harfine dönüşmesi. Örneğin, Ermeni أرمني (Ermeni) yerine Ermeli أرملی ,
- Lam (ل) harfinin Ra (ر) harfine dönüşmesi. Örneğin, Yâleyt باليت (keşke) yerine Yâret ياريت ,
- Dal (د) harfinin Te (ت) harfine dönüşmesi. Örneğin, Dukkan دكان (dükkan) yerine Tukkan تكان ,
- Zel (ذ) harfinin Ze (ز) harfine dönüşmesi. Örneğin, Dufer ذفر (kötü koku) yerine Zufer زفر ,
- Sad (ص) harfinin Ze (ز) harfine dönüşmesi. Örneğin, Sağir صغير (küçük) yerine Zğyyır زغير ,

⁹⁵ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-‘Ammiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 28.

- Tı (ط) harfinin Dal (د) harfine dönüşmesi. Örneğin, Kasden قصدا (kasten) yerine قسطني,
Kastani
- Elif-i Maksûra (ى)nın he (ه) harfine dönüşmesi, örneğin, Belvâ بلوى (bela) yerine Belve بلوة şeklinde telaffuz edilmesidir.⁹⁶

Bağdat lehçesinin özelliklerinden biri de sesin vurgulu olarak telaffuz edilmesidir. Örneğin, “Ne/ nedir” anlamındaki maza (ماذا) soru edatı yerine Bağdat lehçesinde şûnû (شونوا) kullanılır.⁹⁷

Diğer bir özelliği de isim ve fiillerde ilk harfin kesrlenmesidir.⁹⁸ Bu özelliğini Hicaz lehçesinden almıştır. ⁹⁹ Örneğin, Seyyare سَيَّارَة (araba) Siyyare, Tayyare طَيَّارَة yerine Tiyyare طَيَّارَة şeklinde isimlerdeki ilk harflerin kesrlenmesi suretiyle telaffuz edilir.¹⁰⁰

Muzari fiilin kesrlenmesi ise; Muzari fiilin başındaki Ye (ي), Te (ت) ve Nun (ن) harflerinin kesrlenmesi şeklinde gerçekleşir. Örneğin, Yektubu يَكْتُب yerine Yiktıb يَكْتُب, Yedrusu يَدْرُس yerine Yidrus يَدْرُس şeklinde telaffuz edilir.¹⁰¹ Dilbilimciler bu olgunun eski lehçelerde “Teltele تلتلة” olarak bilindiğini belirtmişlerdir.¹⁰²

Mazi fiilin kesrlenmesi, Sülası Mücerred fiilin¹⁰³ ilk harfinde gerçekleşir. Örneğin, Kesere كَسَر yerine kiser كِسَر, Ceme ‘a جمع yerine Cime ‘ جمع şeklinde telaffuz edilir.¹⁰⁴

Fasih Arapçanın Bağdat lehçesinde uğradığı değişikliklerden biri de bazı harflerinde yapılan takdim¹⁰⁵ ve tehir’dir.¹⁰⁶ Örneğin, رَغْمَا (rağmen) yerine غَرْمَا, نَوَاحِي (yönler) yerine نَوَاحٍ şeklinde söylenmesidir. Bu kelimelerin sayısı ise azımsanmayacak kadar çoktur.¹⁰⁷

⁹⁶ el-Kaysi, *Mevsu’atu’l-lugati’l-‘Ammiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 29-30.

⁹⁷ Matar vd., “Lugatu’l-‘Irâkî ve’l-‘Alemlî”, 10.

⁹⁸ Kesre (الكسرة): İ sesi verir ve harfin altına yazılır. Mehmet Maksudoğlu, *Kendi Kendine Pratik Arapça Konuşma Klavuzu*, 13. Bs (İstanbul: Ensar, 2017), 21.

⁹⁹ el-Hayyânî, M.M. Ali Hamed Abdulaziz. “Zahiretu Kesri Evaili’l-kelimât fi’l-lehecâti’l- Bağdadiyyeti’l-Mu’âsıra”. *Mecâmiu’l-lugâti’l-‘Arabiyyeti’l-Ürdünî Dergisi* 90 (Haziran 2016), 170.

¹⁰⁰ el-Hayyânî, “Zahiretu Kesri Evaili’l-kelimât”, 174.

¹⁰¹ el-Hayyânî, “Zahiretu Kesri Evaili’l-kelimât”, 181.

¹⁰² el-Hayyânî, “Zahiretu Kesri Evaili’l-kelimât”, 182.

¹⁰³ Bütün harfleri fiilin kök harfi olan fiillere mücerred fiil denir. Mücerred fiil ya üç harfli ya da dört harflidir. Üç harfli olanlarına “Sülâsi mücerred fiil” denir.

¹⁰⁴ el-Hayyânî, “Zahiretu Kesri Evaili’l-kelimât”, 188.

¹⁰⁵ Takdim kelimesi قَدَم (k-d-m) kökünden türemiş tef’îl babında bir masdar olup, “bir işte önde olmak, öne geçmek” gibi anlamlara gelir. Halil b. Ahmed El-Ferâhidî, *Kitabu’l-‘Ayn* (Beyrut: Dâru’l-kütübi’l-‘ilmiyye, 1424), 3/366.

¹⁰⁶ أَمَّ kökünün zıttı olarak ise Arap lugâtında “geriye almak, sona bırakmak” anlamlarına gelen اَخ (e-h-r) kelimesi kullanılmaktadır. Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed, el-Ezherî, *Tehzibu’l-luga* (Daru Misriyye litte’lif ve Tercüme, ts.), 15/ 47; Keskinoglu, *Kur’ân’ın 30. Cüzü Örneğinde Takdim-Tehir Olgusu*, 7.

¹⁰⁷ el-Bağdadi, *mu’cem’ul-lugatul-‘Amiyye el-Bağdadiyye*, 1/ 10.

1.3.2. Musul Lehçesi

Musul, kuzey Irak'ta bulunan bir şehirdir. Bölgede ikinci büyük şehir sayılan Musul¹⁰⁸ İslam beldelerinin büyük ve meşhur bir şehridir. Fetihten sonra Cezire ve Irak arasını birbirine bağladığı için buraya “el-Mevsıl” (ulaşılacak yer) denmiştir.¹⁰⁹

Iraklılar tarafından el-Maslaviyye (المصلاوية) olarak da adlandırılan Musul lehçesi, Irak ile Suriye'nin kuzeyinde ve Türkiye'nin güneydoğusunda yaklaşık yedi milyon kişi tarafından konuşulmaktadır.¹¹⁰ Musul lehçesi ile fasih Arapça arasında bir takım ortak özelliklerin bulunmasından dolayı, bu lehçe fushâ'ya daha yakındır. Bununla beraber, Musul lehçesi Osmanlı yönetimi sırasında Türkçenin etkisinde kalmıştır ve Türkiye'ye yakınlığının bir sonucu olarak, Türkçe kökenli birçok kelime Musul lehçesine girmiştir.¹¹¹

Musul Lehçesinin Başlıca Özellikleri şöyledir;

- Ra (ر) Harfinin Gayn Harfine Dönüşmesi: Örneğin, rah “راح” (gitti) kelimesinin; ğah “غاح”, harami “حرامي” (hırsız) kelimesinin; hağami “حغامي” olarak telaffuz edilmesidir. Ancak Ra (ر) harfi her geçtiği kelimeye değişmemektedir, bazı kelimelerde geçtiği gibi söylenir, Şorbe “شوربة” (çorba) kelimesinde olduğu gibi.
- İmale: İmale, Elif (أ) harfini Yâ (ي) harfine dönüşmesidir. Örneğin, Ekle أكلة (yiyecek) kelimesinin; İkli (إكلي) şeklinde telaffuz edilmesidir. Bu özellik, İslam'dan önce ve sonrasında El-Cezire'de yaşayan bazı eski soylu Arap kabilelerinin lehçe özelliklerinden biridir.
- Hemzenin Yok Edilmesi: Musul halkı sadece iki durumda hemzeyi telaffuz eder;
-Hemzenin kullanılmamasında kelimenin anlamı başka bir kelimeyle karışma durumu olursa. Örneğin se'ele سأل (sordu) kelimesinde hemzenin kullanılmaması durumunda; sale سال (aktı) kelimesiyle karışması.
-Hemze kelimenin başında olursa. Örneğin, Ehaze أخذ (aldı), Ekreme أكرم (ağırladı).
- Harekelerin Yer Değiştirmesi (İbdal): Üç hareke olan (Fetha الفتحة, Damma الضمة, Kesre الكسرة) fiil ve isimlerin telaffuzunda önemli bir rol oynar, onun aracılığıyla kelimeler değişir. Musul lehçesinin en belirgin özelliği de çok fazla “kesre”

¹⁰⁸ Kerküklü, *İstihbarat Oyunları: Petrol ve Kerkük*, 21.

¹⁰⁹ Remzi kılıç, *Osmanlı yönetiminde Irak ve Suriye* (İstanbul : İdeal Kültür Yayıncılık, 2011), 77.

¹¹⁰ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 31.

¹¹¹ Receb, İman Hâmâdi. “ed-Delâlatu'l-ictimâ'iyye fi ba'aazi'l - mustalahâtî'l-Mûsiliyye”, *Mecelle Dirâsat Musiliyye* 34 (Eylül 2011) 61.

kullanımının eğiliminde olmasıdır. Örneğin, Ente/ Enti أنت (sen) yerine İnte/İnti, A'tşan عطشان (susamış) yerine İ'tşan عطشان denilmesidir.

- İsmi Mevsuller¹¹² : Musullular İsmi Mevsulleri kullanmaz, bununla birlikte eril (müzekker مذكر), tekil, dişil (müennes مؤنث) ve çoğulun her iki türü için; İl “إل” ve “İlli إلی” kullanırlar. Bu ise Ellezi الذي ismi mevsul'den gelmiştir. Örneğin, ساعدت ساعدت إلی ساعدتني (bana yardım edene yardım ettim/ müzekker), ساعدت إلی ساعدتني (bana yardım edene yardım ettim/ müennes), ve ساعدت إلی ساعدوني (bana yardım edenlere yardım ettim).
- Harflerin Yer Değiştirmesi (İbdal): Musul kelimelerinde bazen bir harfin başka bir harfle değiş tokuşun olduğu kelimeler vardır, ancak harflerdeki bu değişikliklerle kelime amaçlanan anlamından sapmaz. Mesela bazıları İctehid اجتهد (çalış) demek yerine ; İştihad اشتهد demektir.¹¹³

Musul Lehçesinin bir diğer özelliği de kelimelerinde Kaf (ق) harfinin sık sık kullanılması ve Kale قال (dedi) kelimesinde olduğu gibi Kaf (ق) harfinin değiştirilmeden telaffuz edilmesidir, bu da sadece kendine has özelliklerden birisidir.¹¹⁴

1.3.3. Basra Lehçesi

Basra lehçesi, Meysan, Basra, Zikar, Kadisiyye, Kerbela, Necef ve Babil gibi Irak'ın güneyinde yaygın olarak kullanılmaktadır.¹¹⁵ Bu lehçenin en belirgin özellikleri şöyledir;

- Kef (ك) harfi Ç (چ) harfine dönüşür. Örneğin, (التَّكَّةَ /teneke) yerine (التَّنْجَة) denir.
- Kaf (ق) harfi genellikle G (گ) olarak telaffuz edilir. Örneğin, kalıp (قلب /kalp) yerine, (كَلْب) kelimesi kullanılır. Bazen de Kaf (ق) harfi Kef (ك) harfine dönüştürülür. Örneğin, (أَيُّ وَقْتٍ / ne zaman) için (إشوقت) kullanılır, bazen de Kaf (ق) harfi olduğu gibi söylenir; (القَصْر) /saray ve (العراق) / el-Irak kelimelerinde olduğu gibi.
- Kef (ك) harfinin Türkçenin etkisiyle Ç (چ) harfine dönüşmesi. Örneğin, (كيف حالك / nasılsın) için (إشلونچ) denir.

¹¹² İsmi Mevsul (الاسم الموصول): Manası kendisinden sonra gelen cümle ile açıklanan ve bu cümleyi başka bir cümleye bağlayan isimdir. M. Meral Çörtü, *Arapça Dilbilgisi Nahiv* (İstanbul: İFAV Yay., 2011), 42.

¹¹³ Receb, “ed- Delâlâtü'l-İctimâ'iyye fi-ba'azi'l-mustalahâtil'-Musiliyye”, 71.

¹¹⁴ Receb, “ed- Delâlâtü'l-İctimâ'iyye fi-ba'azi'l-mustalahâtil'-Musiliyye”, 64.

¹¹⁵ Matar vd., “Lugatu'l-'Irâkî ve'l-'Alemlî”, 10.

Güney bölge halkın bir kısmı, özellikle Nasiriye (الناصرية) ve göl bölgelerinde bulunanlar, Cim (ج) harfini ya (ي) harfine dönüştürür. Örneğin, (يَدِيد / yeni) yerine (يَدِيد) olarak telaffuz edilir.¹¹⁶

- Zamirlerde birtakım değişikliklerin meydana gelmesi;

Ena أَنَا (ben) zamirinin; Ane أَنَّهُ,

Nahnu نحن (biz) zamirinin; İhne إِحْنَهُ,

Ente أَنْتَ (sen/ müzekker) zamirinin; İnte إِنَّتَهُ,

Enti أَنْتِ (sen/ müennes) zamirinin; İnti إِنْتِي,

Entuma أَنْتُمَا (ikiniz), Entum أَنْتُمْ (siz/müzekker) zamirlerinin; İntu إِنْتُمْ,

Entunne أَنْتُنَّ (siz/müennes) zamirinin; İntُنَّ

Huve هُوَ (o /müzekker) zamirinin; Huvveh, هُوَ

Hiye هِيَ (o/ müennes) zamirinin; Hiyye olarak telaffuz edilmesidir.

- Yeni kelimeler oluşturmak amacıyla kelimelerin birleştirilmesi. Örneğin, (مَا مِنْ أَحَدٍ / kimse yoktur) anlamında; (Mahhad مَحْدٌ) ve (لَا يَشَيْ شَيْءٌ / hiçbir şey) anlamında; (Lies ليش) ifadelerinin kullanılmasıdır.
- Harf-i ta'rif (belirlilik harfi /ال takısı): ال belirlilik takısının hemzesi kesreli olarak telaffuz edilir. Örneğin, Elbab الباب (kapı); İlbab إلباب, Ennas الناس (insanlar); İnnas إnnاس.¹¹⁷

¹¹⁶ el 'Amiri - Diğmî, “ en-Namtu'l-Cenûbî fi'l-lehceti'l-'Irakiyye: Tarih ve Tatavvur”, 51-52.

¹¹⁷ el 'Amiri - Diğmî, “ en-Namtu'l-Cenûbî fi'l-lehceti'l-'Irakiyye: Tarih ve Tatavvur”, 52-53.

İKİNCİ BÖLÜM

IRAK ARAPÇASINDAKİ TÜRKÇE UNSURLAR

2.1. Irak Arapçasındaki Türkçe Kelimeler

Türkçeden, en çok etkilendiği dillerden biri olan Arapçaya çok sayıda kelime geçmiştir. Türkçeden Irak Arapçasına geçen kelimeler, yalnızca belirli alanlarda kullanılan kelimelerle sınırlı kalmamış, günlük hayatta kullanılan birçok kelimeyi de kapsamıştır. Bu kelimeler arasında; askeri, idari, meslek isimleri, yiyecek ve içecek adları, giyim kuşamla ilgili kelimeler, mekân adları, lakaplar ile unvanlar ve çeşitli sıfatlar yer almıştır. Öte yandan, Irak Arapçasına geçen Türkçe kelimeler, genel olarak konuşma diline geçmiştir. Bu kelimelerin büyük bir kısmı Türkçedeki anlamlarını korumuştur. Ancak bazı kelimeler zamanla anlam değişikliğine uğramıştır. Kelimelerin anlamında zamanla meydana gelen değişiklikler, bazen kelimenin asıl anlamına ek olarak yeni bir anlam kazanmasıyla bazen de tamamen farklı bir anlam almasıyla olmuştur.¹¹⁸ Dolayısıyla bu tür kelimelerin anlamında meydana gelen değişiklikler incelenmiş, anlam olaylarına değinilmiş ve günlük hayatta kullanımına dair örnekler verilmiştir.

İ HARFİ

أَبْلَة ، Abla

FA: الأخت الكبيرة, الأخت

TA: Büyük kız kardeş veya Büyük kız kardeş gibi sayılan ve sevilen kız /kadın.¹¹⁹

IAA: Orta yaşlı kadınlar (المرأة متوسطة العمر) için kullanılır. Örneğin, “أبلة عائشة” / “Aişe abla” denir.¹²⁰

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

أَبْلُكَة ، Abluka (İtalyanca)

FA: تطويق ، محاصرة

¹¹⁸ Özbek- Hacıbekiroğlu, “Irak Arapçasına Geçen ve Anlam Kaymasına Uğrayan Bazı Türkçe Kelimeler”, 173.

¹¹⁹ Şükrü Haluk Akalın vd., *Türkçe Sözlük* (Ankara: TDK, 2011), 5.

¹²⁰ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 43.

TA: Kuşatma, abluka altında tutmak; kuşatmayı sürdürmek.¹²¹

IAA: Türkçe manasıyla aynı anlamda kullanılır. Örneğin, “مالزموه الا بعد ما سوا عليه أبلقة”
Onu abluka altına almadan tutuklayamadılar, denir.¹²²

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

أتك ، Etek

FA: تنورة

TA: “-Bedenin belden aşağısına giyilen, genellikle kadın giysisi,
- Çadır, kanepe örtüsü gibi kumaştan olan şeylerin yere sarkmış olan kısmı.”¹²³

IAA: Türkçedeki “bedenin belden aşağı giyilen kadın giysisi” (الملابس التحتية للنساء) anlamı
ile aynı anlamda kullanılır. Örneğin, “أتك صيفي / Yazlık etek” denir.¹²⁴

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

أج ، Açık

FA: مفتوح

TA: “Kapalı olmayan, kapalı karşıtı.”¹²⁵

IAA: Boş (الفارغ), açık (المفتوح), açık renk (فاتح اللون), parlak (فاقع) ve solmuş (باهت)
manalarında kullanılır. Bağdat Lehçesi ve Irak’ın bazı bölgelerinde sıkça kullanılır.
Genellikle renklerle ilgili vardır. Örneğin, “أحمر أج (ثوب) / canlı kırmızı elbise giymiştir” denir.¹²⁶

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

أدب سز ، Edepsiz (Arp. /Tr.)

FA: بلا أدب ، عديم الأخلاق

TA: “Utanmadan sıkılmadan, utanılacak şeyleri yapan (kimse).”¹²⁷

IAA: Türkçe manasıyla aynı anlamda kullanılır. Günümüzde kullanımı hâlâ yaygındır.¹²⁸

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

¹²¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 5.

¹²² el-Kaysi, *Mevsu ‘atu’l-lugati’l- ‘Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 59.

¹²³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 828.

¹²⁴ Akreş, *el-Hudûru’t-Turkî fi’l-Lehceti’l- ‘Irâkiyye*, 43.

¹²⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 14.

¹²⁶ el-Kaysi, *Mevsu ‘atu’l-lugati’l- ‘Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 61.

¹²⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 755.

¹²⁸ el-Kaysi, *Mevsu ‘atu’l-lugati’l- ‘Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 62.

Örnek ، أوزنك

FA: المثل

TA: “Benzeri yapılabilen, benzetilmek istenen şey, model.”¹²⁹

IAA: Bağdat lehçesinde, çeşit çeşit (أشكالا وانواعا) manasında kullanımı yaygındır. Örneğin, “Çeşit çeşit / أشكال وأرنك” denir.¹³⁰

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

Eczacı (Arp. /Fa.) ، أَرَجِي

FA: صيدلي

TA: “Eczacılık bölümünü tamamlayan ve eczacılık mesleğini yapan kimse.”¹³¹

IAA: Türkçe manasıyla aynı anlamda kullanılır. Günümüzde kullanımı azdır. Daha çok yaşlı kesim tarafından kullanılır.¹³²

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Usta (Fa.) ، أَسْطَة

FA: الصانع الماهر

TA: “Bir zanaatı gereği gibi öğrenmiş olan ve onu kendi başına uygulayabilen kimse. Zanaat öğreticisi.”¹³³

IAA: Mesleğinde yetenekli (الماهر), ustalaşmış kimse (الصانع الحرفي).Örneğin, ¹³⁴ “İşler nasıl usta?” denir. “شلون الشغل يا أسطه

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Askı ، آسَقِي

FA: علاقة الملابس

TA: “Üzerine herhangi bir şey asmak için kullanılan nesne.”¹³⁵

IAA: Türkçe manasıyla aynı anlamda kullanılır. Özellikle Bağdat lehçesinde, Irak’ın birçok bölgesinde kullanımı yaygındır.¹³⁶

¹²⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1858.

¹³⁰ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 46.

¹³¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 753.

¹³² el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 64.

¹³³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2421.

¹³⁴ Huseyin Ali Mahfuz, *el-Elfazu't-Türkîyye fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye* (Bağdat: Matba'âtu'l-me'ârif, 1964), 40.

¹³⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 167.

¹³⁶ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 45.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

أسكي ، Eski

FA: عتيق ، قديم

TA: “Çoktan beri var olan, üzerinden çok zaman geçmiş bulunan, yeni karşıtı. Önceki, sabık.”¹³⁷

IAA: Türkçe manasıyla aynı anlamda kullanılır. Ayrıca “eskici” anlamında “أبو الأسكي” (Ebu’l- eski) kullanılır. Örneğin, “جاء أبو الأسكي /eskici geldi” denir. Yine Irak’ın bazı eski bölgeleri için kullanılır, örneğin “أسكي موصل / Eski Musul” denir.¹³⁸

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

آش چي ، Aşçı

FA: طبّاخ

TA: “Yemek pişirmeyi meslek edinen kimse. Ayrıca yemek pişirip satan kimse” anlamındadır.¹³⁹

IAA: Türkçedeki aşçı (صانع الأكل أو الطباخ) anlamıyla aynı manada kullanılır. Irak’ın bazı bölgelerinde kullanımı yaygındır.¹⁴⁰

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

أغا ، Ağa

FA: سيّد العشيرة ، سيّد

TA: “Geniş toprakları olan, sözü geçen, varlıklı kimse. Halk arasında sayılan ve sözü geçen erkeklere verilen unvan.”¹⁴¹

IAA: Genelde Aşiret sahibi (سيد العشيرة) için kullanılır. Örneğin, “سعيد اغا / Said Ağa” denir. Ayrıca halk arasında yaygın olan “اغاتي” /Āġāti “kelimesi “اغا” kelimesinden gelmiştir. Karşı taraftaki muhabata saygı ve değer verme anlamında kullanılır.¹⁴²

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

إگنه ، İğne

¹³⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 816.

¹³⁸ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 45.

¹³⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 173.

¹⁴⁰ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 45.

¹⁴¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 36.

¹⁴² Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 47.

FA: إبرة الحاكي ، إسطوانة موسيقى

TA: “Dikiş dikmeye yarayan, ince, ucu sivri, bir ucunda iplik geçecek deliği bulunan çelik araç.”¹⁴³

IAA: Müzik plaklarını (الأسطوانات الموسيقية) yönetmek için bilinen cihaz anlamında.¹⁴⁴

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

أفندي ، Efendi (Rumca)

FA: ولي ، سيد

TA: “Günümüzde Bey unvanından farklı olarak özel adlardan sonra kullanılan ikinci derecede bir unvan. Buyruğu yürüyen, sözü geçen kimse.”¹⁴⁵

IAA: Türkçeye Bizans Rumcasından geçmiştir. Osmanlı yönetimi zamanında ise Irak’a geçmiştir.¹⁴⁶ Irak lehçesinden giderek yok olmaya başlamıştır. Reisu’l-küttâb, İstanbul kadısı, dini cemaatlerin liderleri, subaylar ve memurlara verilen bir unvandı. Günümüzde bu unvandan farklı olarak bazen nazik, kibar kimse için kullanılır. Örneğin, كاعد مثل الأفندي /Efendi gibi oturuyor, denir.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

أل ، Âl

FA: اللون الأحمر ، خضاب أحمر

TA: “Kanın rengi, kızıl, kırmızı.”¹⁴⁷

IAA: Türkçedeki anlamıyla aynı manada kullanılır. Irak lehçesinde kullanımı yaygındır. Bağdat’ta (صبايغ الأل, Kırmızı boyalar) adında semt bulunmaktadır.¹⁴⁸

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

ألچك ، Alçak

FA: خسيس ، حقير

TA: “Yerden uzaklığı az olan, yüksek karşıtı. Bile bile en kötü, en ahlaksızca davranışlarda bulunan, aşağılık, soysuz, namert, rezil, hain.”¹⁴⁹

¹⁴³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1155.

¹⁴⁴ el-Kaysi, *Mevsu’atu’l-lugati’l-’Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 72.

¹⁴⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 757.

¹⁴⁶ Ali Suveyni, *el-Elsinetu’l-’Irâkiyye* (Bağdat: Mîzûbutamya, 2013), 315.

¹⁴⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 79.

¹⁴⁸ el-Kaysi, *Mevsu’atu’l-lugati’l-’Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 73.

¹⁴⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 86.

IAA: Alçak (دنى), aşağılık (نذل) anlamlarında.¹⁵⁰ Günümüzde kullanımı nadir hale gelmiştir.

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

أُلُك ، Oluk

FA: مجرى ، ميزاب ، أخذود

TA: “Bir şeyin akmasına yarayan üst yanı açık boru. Yağmur sularını damların kenarlarına toplayıp akıtan yatay konumlu, genellikle çinko boru.”¹⁵¹

IAA: Kanal, kanalizasyon, oluk manalarında kullanılır. Aynı zamanda marangoz terimlerinden (مصطلحات النجارين) biridir. Kapı çerçeveleri ve benzerlerinde olukların yapımı ile ilgilidir.¹⁵²

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

أَمَزِج ، Emzik

FA: قصبه ، أنبوب

TA: İbrik, çaydanlık, testi vb. kapların, suyu azar azar akıtmaya yarayan içi delik uzantısı.¹⁵³

IAA: Türkçedeki anlamından farklı anlamda kullanılır. Dumanın etkisini azaltmak için sigaranın yerleştirildiği küçük tüp (الأنبوبة الصغيرة التي تثبت عليها السيجارة للتخفيف من أثر الدخان) anlamındadır.¹⁵⁴

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

إِسْكَمْلِي ، İskemle (Rumca)

FA: كرسي

TA: Arkalıksız sandalye. Üstüne sigara tablası, çiçek vazosu vb. konulan küçük masa.¹⁵⁵

IAA: Sandalye manasında kullanılır.¹⁵⁶ Irak'ta kullanımı hâlâ yaygındır.

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

¹⁵⁰ Mahfuz, *el-Elfazü't -Türkiyye fi'l-Lehceti'l- 'Irâkiyye*, 41.

¹⁵¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1799.

¹⁵² el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l- 'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 74.

¹⁵³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 797.

¹⁵⁴ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l- 'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 75.

¹⁵⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1208.

¹⁵⁶ el-Kiss Tobya el- 'Anisi el-Halebî el-Lubnânî, *Kitâbu Tefsîri'l-Elfâzi'd-Dahîle fi'l-lugati'l- 'Arabîyye ma 'a Zikri Asliha bi Hurûfihi* (Mısır: Mektebetu'l- 'Arab, 1932), 3.

أوْغْلُم ، Oğlum

FA: ابني ، ولدي

TA: “Erkek evlat. Yaşlı kimselerin genç erkeklere söylediği bir seslenme sözü.”¹⁵⁷

IAA: Şarkıcının söylediği Irak makamının (المقام العراقي) terimlerinden biridir.¹⁵⁸ Irak lehçesinden yok olmak üzeredir.

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

أُوتِي ، Ütü

FA: المكواة

TA: “Genellikle giysilerin buruşukluklarını gidermek için bunların üzerinden geçirilen kızgın demir araç.”¹⁵⁹

IAA: Türkçedeki “ütü” anlamıyla aynı manada kullanılır. Örneğin، الأوتيات الكهربائية / elektrikli ütüler, denir.¹⁶⁰

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

أَوْجَاعُ ، Ocak

FA: موقد

TA: “Ateş yakmaya yarayan, pişirme, ısıtma, ısınma vb. amaçlarla kullanılan yer.”¹⁶¹

IAA: Türkçedeki anlamıyla aynı manada kullanılır. Ayrıca evlerde kullanılan ısıtıcı manasında kullanılır. Bağdat’taki kahvehanelerde müşterilere çay ve kahve hâlâ أوجاع / ocak ile hazırlanır.¹⁶²

AD: Anlam genişlemesine uğramıştır.

أُودَة ، Oda

FA: غرفة

TA: “Evin veya herhangi bir yapının oturma, çalışma, yatma gibi işlere yarayan, banyo, salon, giriş vb. dışında kalan, bir veya birden fazla çıkışı olan bölmesi.”¹⁶³

¹⁵⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1790.

¹⁵⁸ el-Kaysi, *Mevsu'atü'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 82.

¹⁵⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2457.

¹⁶⁰ Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, 882.

¹⁶¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1786.

¹⁶² Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 51.

¹⁶³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1787.

IAA: Musul lehçesinde kullanımı yaygındır. Türkçedeki “oda” manasıyla aynı anlamda kullanılır.¹⁶⁴

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Ordu ، أورڈو

FA: المعسكر ، جيش

TA: “Bir devletin silahlı kuvvetlerinin tümü. Bu topluluğun başlıca bölümlerinden her biri.”¹⁶⁵

IAA: Moğolların zamanında karargâh, kışla (المعسكر) manalarında kullanımı yaygındı. İbni Futi’ye ait “el-Ḥavâdiş el-Cami‘â” eserinde kelime bu manada sıkça kullanılmıştır.¹⁶⁶

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

Örtü ، أورتي

FA: شرشف الفراش

TA: “Örtmek için kullanılan şey.”¹⁶⁷

IAA: Örtü, sofra veya ortaya serilen kilim manalarında kullanılır.

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

Orta ، أورطة

FA: الوسط

TA: “Bir şeyin kenarlarından merkeze doğru yaklaşık olarak aynı uzaklıkta olan yer. Bir şeyin eşit olarak ayrılabilceği bölüm.”¹⁶⁸

IAA: Türkçedeki anlamına yakın bir manada kullanılır. Orta çizgi (المخطط الوسطي), evin avlusu (ساحة البيت) veya misketlerin yerleştirildiği çizgi (المخطط) manalarında kullanılır.¹⁶⁹

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

Ölçü ، أولجي

FA: قياس

¹⁶⁴ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehçeti'l-'Irâkiyye*, 52.

¹⁶⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1810.

¹⁶⁶ Muhammed Rıza eş-Şebibi, *Mu'cem ve Usûlu'l-lehçeti'l-'Irâkiyye* (Beyrut: ed-Daru'l-'Arabiyye li'l-Mevsû'ât, 2007), 31.

¹⁶⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1860.

¹⁶⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1813.

¹⁶⁹ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehçeti'l-'Irâkiyye*, 51.

TA: “Bir niceliği, o nicelik için kabul edilmiş birimlerden birine göre oranlayarak değerlendirme, mizan. Bu değerlendirmede kullanılan birim, ölçme birimi.”¹⁷⁰

IAA: Terzinin elbise ölçüsü alması (قياس البدلة) manasında kullanılır. Irak lehçesinde kullanımı yaygındır.¹⁷¹

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

أويا ، Oya (Yun.)

FA: شريط مطرز ، حاشية القماش

TA: “Genellikle ipek ibrişim kullanarak iğne, mekik, tığ veya firkete ile yapılan ince dantel.”¹⁷²

IAA: Dikiş terimlerinden (مصطلحات الخياطة),¹⁷³ Türkçedeki “oya” manasıyla aynı anlamda kullanılır. Irak lehçesinde kullanımı yaygındır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

أيري ، Ayri

FA: على حدة ، آخر

TA: “Başka, başka türlü. Aynı yerde kalan. Yalnız, tek başına.”¹⁷⁴

IAA: Türkçeden farklı olarak; “fazlalık” veya “yedek” manalarında kullanılır. Örneğin, حطيتوني آيري بالفريق ، جعلتموني احتياطيا في الفريق / ekipte beni yedeğe bıraktınız, denir.¹⁷⁵ Son zamanlarda kullanımı azalmıştır.

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

آينة ، Ayna (Fa.)

FA: المرأة

TA: “Işığı yansıtan, varlıkların görüntüsünü veren, cilalı ve sırlı cam.”¹⁷⁶

IAA: Türkçedeki anlamıyla aynı manada kullanılır. Musul lehçesinde kullanımı yaygındır. Örneğin, عينة السيارة / arabanın aynası, denir.¹⁷⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

¹⁷⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1844.

¹⁷¹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 83.

¹⁷² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1827.

¹⁷³ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 84.

¹⁷⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 209.

¹⁷⁵ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 55.

¹⁷⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 207.

¹⁷⁷ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 51

ب HARFİ

بَابُج , Pabuç (Fa.)

FA: نعال ، حذاء

TA: Ayakkabı.

IAA: Deri terlik (نعال جلد) veya sandalet anlamında, bazen de الصندل olarak adlandırılır.¹⁷⁸

Ayrıca arka kısmında deri bulunmayan topuklu bayan ayakkabısı (حذاء نسائي عالي بدون جلد) (خلفية) manasında kullanılır.¹⁷⁹

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

بَاجِي , Bacı

FA: الأخت

TA: “Kız kardeş. Büyük kız kardeş, abla.”¹⁸⁰

IAA: Gençlerin aile üyelerinden yaşlı olan kadınlara seslenme şeklidir.¹⁸¹

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

بَادَم , Badem (Fa.)

FA: لوز

TA: “Badem ağacı. Bu ağacın yaş veya kuru yenilen yemişi.”¹⁸²

IAA: Türkçedeki anlamından farklı olarak; unlu, ezilmiş Hindistan cevizinden (جوز الهند) (المبروش) yapılan bir çeşit tatlı manasında kullanılır.¹⁸³

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

پَارَة , Para (Fa.)

FA: النقود

IAA: Irak'ın bazı bölgelerinde para anlamında kullanılır. Aynı zamanda farklı manalarda; İnsanın küçümsenmesi, kalite eksikliği veya değer eksikliğinden bahsederken kullanılır.

Örneğin, (لا يساوي فلس) / هذا پارة ما يسوه / bu tek kuruş etmez, denir.¹⁸⁴

¹⁷⁸ Suveyni, *el-Elisne 'tul- 'Irâkiyye*, 325.

¹⁷⁹ Leys Ra'ûf Hasan, *el-Mu'cem li'l-kelimât ve'l-mustalahâtî 'l-'Irâkiyye* (Dubai, 2013), 29.

¹⁸⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 222.

¹⁸¹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati 'l-'Âmmiyyeti 'l-Bağdâdiyye*, 91.

¹⁸² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 223.

¹⁸³ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâtî ve'l-Mustalahâtî 'l-'Irâkiyye*, 92.

¹⁸⁴ Tarık ebu Heşîme, *Usûlu'l-kelimât* (Mısır: Hele, 2007), 16.

TA: “Devletçe bastırılan, üzerinde değeri yazılı kâğıt veya metalden ödeme aracı.”¹⁸⁵

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

بارود، Barut (Fa.)

FA: بارود

TA: “Ateşli silahla bir merminin atılmasına veya herhangi bir aracın fırlatılmasına yarayan, patlayıcı madde.”¹⁸⁶

IAA: Türkçedeki barut (الغبار الناري) manasıyla aynı anlamda kullanılır. Merminin atıldığı “بارودة” kelimesi de oradan gelmiştir.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

پاسترمة، Pastırma

FA: لحم مجفف

TA: Tuz, çemen, kırmızıbiber karışımının et üzerine sürülerek güneşte veya iste kurutulması yoluyla yapılan yiyecek.¹⁸⁷

IAA: Türkçe manasıyla aynı anlamda kullanılır. Tuz ve baharat karışımının et üzerine sürülerek kurutulması yoluyla yapılan yiyecek.¹⁸⁸

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

پاستون، Baston (İtalyanca)

FA: عصا

TA: “Yürürken dayanmaya yarayan, ağaç veya metalden yapılan araç.”¹⁸⁹

IAA: Türkçedeki anlamıyla aynı manada kullanılır. Ayrıca Asker tarafından kullanılan sopa manasındadır.¹⁹⁰

AD: Anlam genişlemesine uğramıştır.

بجایش، Becayış (Fa.)

FA: تبادل

¹⁸⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1883.

¹⁸⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 256.

¹⁸⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1896.

¹⁸⁸ F. Abdurrahim, *Mu‘cemu’d-dehîl fi’l-lugati’l-‘Arabiyyet’il-hadîse ve Lehecâtiha* (Dimeşk: Daru’l- kalem, 1967), 58.

¹⁸⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 263.

¹⁹⁰ el-Kaysi, *Mevsu‘atu’l-lugati’l-‘Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 94.

TA: “Karşılıklı yer değiştirme.”¹⁹¹

IAA: Değiş tokuş anlamında, özellikle memurluktaki olan (خصوصا في الوظائف). Eskiden öğretmenler karşılıklı olarak okullarını değiştirirdi.¹⁹²

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

بِجَّة ، Peçete

FA: مشوش ، منديل

TA: “Yemekte giysiyi korumak, ağız silmek için kullanılan ince, yumuşak kâğıt veya kumaş parçası.”¹⁹³

IAA: Masa peçetesi (منديل المائدة) manasındadır.

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

بِجْم ، Biçim

FA: شكل ، هيئة

TA: “Bir nesnenin dış çizgileri bakımından niteliği, dıştan görünüşü.”¹⁹⁴

IAA: Çirkin (القبیح) manasında. Irak’ın birçok bölgesinde kullanımı yaygındır ve yalnızca bu manada kullanılır. Örneğin, من عاب هال بجم / Çirkin seni, denir.¹⁹⁵

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

بِتْك ، Bitik

FA: المرهق ، التعبان

TA: “Yorgunluk veya hastalıktan gücü kalmamış.”¹⁹⁶

IAA: Türkçedeki anlamıyla aynı manada kullanılır. Örneğin, فلان صاير بتك / falan kimse bitik olmuş, denir.¹⁹⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

بَخْتُ ، Baht (Fa.)

FA: حظ ، بخت

¹⁹¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 291.

¹⁹² el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 102.

¹⁹³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1905.

¹⁹⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 331.

¹⁹⁵ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 103.

¹⁹⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 362.

¹⁹⁷ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 59.

TA: “Gelecekteki olayları kaçınılmaz bir biçimde belirleyen ilahi iradenin insan ve toplum için çizdiği yaşayış biçimi, kader, talih.”¹⁹⁸

IAA: Türkçedeki anlamıyla aynı manada kullanılır. Örneğin, سئ البخت / şansız, denir.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

بَخْشِش ، Bahşîş (Fa.)

FA: العطية ، بخشیش

TA: “Yapılan bir hizmete ödenen ücretten ayrı olarak fazladan verilen para.”¹⁹⁹

IAA: İşçi, hizmetkâr veya garsona maaşının üzerindeki verilen ikram veya hediyedir (العطية (أو الهدية)).²⁰⁰

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

بَرْدَاغ ، Bardak

FA: كوب ، قدح

TA: “Su vb. şeyleri içmek için kullanılan, genellikle camdan yapılan kap.”²⁰¹

IAA: Su ve içecek bardağı (قدح الماء والشربات) anlamındadır. Türk kökenli aileler ya da bakanlar ve çevreleri tarafından kullanılan bir kelimedir.²⁰²

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

بَرَابَر ، Beraber (Fa.)

FA: مساو ، مطابق

TA: Birlikte, bir arada.²⁰³

IAA: Eşitlik ya da uyumluluk (المساواة أو المطابق) anlamındadır. Örneğin انطباق قطعتي الخشب أو انطباق غيرهما تمام الانطباق İki parça odun veya benzerinin tamamen eşitliği.²⁰⁴

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

بَرْجَة ، Parça (Fa.)

FA: جزء ، قطعة

¹⁹⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 235.

¹⁹⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 235.

²⁰⁰ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 104.

²⁰¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 254.

²⁰² Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 57.

²⁰³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 310.

²⁰⁴ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 106.

TA: Bir bütünden ayrılan, ayrı sayılan veya ortak olan şey. Birkaçı bir araya geldiğinde bir bütünü oluşturan şeylerin her biri.²⁰⁵

IAA: Türkçedeki parça ve kısım (قطعة أو جزء) anlamlarıyla aynı manada kullanılır. Musul'da kullanımı yaygındır.²⁰⁶

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

پَرْدَة ، Perde (Fa.)

FA: ستارة

TA: “Görüşü, ışığı engellemek, bir şeyi gizlemek için pencereye veya bir açıklığın önüne gerilen örtü.”²⁰⁷

IAA: Türkçedeki “perde” anlamıyla aynı manada kullanılır. Ayrıca Perde pilavı; et ve baharat karışımının pilava doldurularak yapılan bir yiyecek türüdür.²⁰⁸

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

بَرَزَان ، Borazan (Tr. /Fa.)

FA: البوق

TA: “Üfleyerek çalınan, perdesiz çalgı, boru.”²⁰⁹

IAA: Türkçedeki “Borazan” manasıyla aynı anlamda kullanılır.²¹⁰

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

بُرْغِي ، Burgu

FA: المسمار اللولبي ، المثقب

TA: “Sarma, yivli, keskin, çelik alet.”²¹¹

IAA: Türkçedeki “burgu”²¹² manasıyla aynı anlamda kullanılır. Irak Arapçasında kullanımı yaygındır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

بَازَار ، Pazar (Fa.)

²⁰⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1888.

²⁰⁶ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 107.

²⁰⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1912.

²⁰⁸ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâti'l-'Irâkiyye*, 43.

²⁰⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 378.

²¹⁰ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 68.

²¹¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 414.

²¹² Abdurrahim, *Mu'cemu'd-dehîl fi'l-lugati'l-'Arabiyyet'il-hadîse ve Lehecâtiha*, 54.

FA: سوق

TA: Satıcıların belirli günlerde mallarını satmak için sergiledikleri belirli geçici yer.²¹³

IAA: Musul lehçesinde pazar/çarşı manasında kullanılır. Ayrıca Kelimenin Irak lehçesinde “pazarlık” gibi birkaç türevleri vardır.²¹⁴

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

پَشْتَمَال, Peştamal (Fa.)

FA: الإزار ، فوطة

TA: Hamamda örtünmek için kullanılan ince dokuma.²¹⁵

IAA: Türkçedeki “peştamal” manasıyla aynı anlamda kullanılır. Günümüzde bu kelime daha çok Irak ve Suriye’nin çarşılarında bulunan eski hamamlarda (الحمامات القديمة) kullanılıyor.²¹⁶

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

پُستال Postal (Fa.)

FA: جزمة ، حذاء عسكري

TA: Konçlu ve kaba potin.²¹⁷

IAA: Türkçedeki “postal”²¹⁸ manasıyla aynı anlamda kullanılır. Irak lehçesinde kullanımı yaygındır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

بُقْجَة , Bohça

FA: صرة

TA: İçine çamaşır, elbise vb. koyup sarılan dört köşe kumaş.²¹⁹

IAA: Türkçedeki “bohça”²²⁰ manasıyla aynı anlamda kullanılır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

بُقْجَة , Bahçe (Fa.)

²¹³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1903.

²¹⁴ Akreş, *el-Hudûru 't-Turkî fî 'l-Lehceti 'l-'Irâkiyye*, 57.

²¹⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1918.

²¹⁶ Hasan, *el-Mu 'cem li 'l-Kelimâti ve 'l-Mustalahâti 'l-'Irâkiyye*, 56.

²¹⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1941.

²¹⁸ el-Kaysi, *Mevsu 'atu 'l-lugati 'l-'Âmmiyyeti 'l-Bağdâdiyye*, 117.

²¹⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 373.

²²⁰ Abdurrahim, *Mu 'cemu 'd-dehîl fî 'l-lugati 'l-'Arabîyyet 'il-hadîse ve Lehecâtiha*, 60.

FA: حديقة

TA: “Sebze, meyve, çiçek veya ağaç yetiştirilen yer.”²²¹

IAA: Irak'ın bazı bölgelerinde, evin ortasında bulunan ve genellikle küçük bir havuzu ve ufak bir fiskiyesi bulunan küçük bahçe için kullanılır.²²²

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

بَقْلَاوَة ، Baklava

FA: حلوى تركيَّة ، بقلاوة

TA: “Çok ince yufkadan yapılarak arasına kaymak, fıstık, ceviz, badem vb. konulup pişirilen ve üzerine şeker şerbeti dökülen bir tatlı türü.”²²³

IAA: Türkçedeki “baklava” manasıyla aynı anlamda kullanılır, Irak halkı tarafından bayramlarda ve özel günlerde, özellikle mübarek Ramazan ayında “Zlabiye”²²⁴ ile ilişkilendirilen bir tatlı türüdür.²²⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

بَلْطَة ، Balta

FA: الفأس

TA: “Ağacı kesme, yarma, yontma vb. işlerde kullanılan ağaç saplı, demir araç.”²²⁶

IAA: Türkçedeki “balta” manasıyla aynı anlamda kullanılır. Aynı zamanda sahtekâr (المحتال) ve kötü niyetli (الشراني) kimse için "Baltacı / بلطجي" kelimesi mecazi anlamda kullanılır.²²⁷

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

بَلْكِ / بَلْكَتْ ، Belki (Arp. /Fa.)

FA: قد ، ربَّما

TA: “Olabilir ki, muhtemel olarak.”²²⁸

²²¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 232.

²²² Suveyni, *el-Elisne 'tul- 'Irâkiyye*, 328.

²²³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 240.

²²⁴ Ballı ve hamurlu bir tatlı türüdür.

²²⁵ el-Kaysi, *Mevsu 'atu 'l-lugati 'l- 'Âmmiyyeti 'l-Bağdâdiyye*, 119.

²²⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 247.

²²⁷ Akreş, *el-Hudûru 't-Turkî fi 'l-Lehceti 'l- 'Irâkiyye*, 63.

²²⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 304.

IAA: Türkçedeki manasıyla aynı anlamda kullanılır. Ayrıca bir şeyi dilemek, arzu etmek veya bir şeyin gerçekleşme olasılığında kullanılır. Örneğin, بلکي باچر اُطیب / Keşke yarın iyileşsem/ Belki yarın iyileşirim, denir.

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

پَنجَرَة ، Pencere (Fa.)

FA: نافذة ، ستار

TA: Yapıları veya tren, vapur vb. ulaşım araçlarını aydınlatmak, havalandırmak amacıyla yapılan, çerçeve, cam, panjur, perde gibi eklentilerle daha kullanışlı bir duruma getirilen açıklık.²²⁹

IAA: Güneşi ve görmeyi kısmen engellemek için pencerenin önüne yerleştirilmiş perde.²³⁰

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

پَنْطُلُون ، Pantolon (Fa.)

FA: بنطلون ، سروال

TA: Belden başlayan ve genellikle paçaları ayak bileklerine kadar inen giyecek.²³¹

IAA: Türkçedeki “Pantolon” manasıyla aynı anlamda kullanılır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

بُوجَة ، Baca (Fa.)

FA: مدخنة

TA: “Dumanı ocaktan çekip havaya vermeye yarayan yol.”²³²

IAA: Türkçedeki “Baca” manasıyla aynı anlamda kullanılır. Özellikle Hamamların, gemilerin (الحمامات والبواخر) vb. bacası için kullanılır.²³³

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

بُوز ، Buz

FA: ثلج

TA: “Donarak katı duruma gelmiş su.”²³⁴

²²⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1909.

²³⁰ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 127.

²³¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1881.

²³² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 221.

²³³ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 131.

²³⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 420.

IAA: Türkçedeki “Buz” manasıyla aynı anlamda kullanılır. Irak’ta 1881’de kurulan ilk buz fabrikası بوزخانه “Buzhane” diye adlandırılmıştı.²³⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Boş ، بُوش

FA: فارغ

TA: “İçinde, üstünde hiç kimse veya hiçbir şey bulunmayan, dolu karşıtı.”²³⁶

IAA: Irak’ta “boş” manasında kullanımı yaygındır. “أبو البوش / Ebu’l-Boş” ise; Kahvehane garsonudur. Kahvehanedeki boş bardakları (أقداح الشاي الفارغة) toplamakla görevlidir.²³⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Börek ، بُورَكْ

FA: فطيرة محشوة

TA: “Açılmış hamurun veya yufkanın arasına, peynir, kıyma, ıspanak vb. konularak çeşitli biçimlerde pişirilen hamur işi.”²³⁸

IAA: İnce hamurdan yapılan börek.²³⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Pot ، پُوطْ

FA: قبيح، مخجل

TA: “-Yersiz ve karşısındakine dokunacak söz söylemek, gaf yapmak

-Kötü dikiş sebebiyle kumaşta oluşan büzülme veya kıvrım.”²⁴⁰

IAA: Pot kırmak anlamında kullanılır. Örneğin, (فلان كسر پوط / Falan kimse pot kırdı) utanç verici bir davranışta bulundu, denir.²⁴¹

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

Pul (Fa.) ، پُولْ

FA: طابع البريد

²³⁵ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 69.

²³⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 382.

²³⁷ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 69- 70.

²³⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 399.

²³⁹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 132.

²⁴⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1942.

²⁴¹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 135.

TA: Posta parası karşılığı mektup zarfı, kartpostallara ve damga resmine karşılık kâğıtlara yapıştırılan, basılı küçük kâğıt parçası.²⁴²

IAA: Domino taşı veya tavla pulu anlamındadır.²⁴³

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

بَوِيَّة ، Boya

FA: صَبِغ ، دهان

TA: Renk vermek, dış etkilere korumak için eşyanın üzerine sürülen veya içine katılan renkli madde.²⁴⁴

IAA: Türkçedeki “Boya” manasıyla aynı anlamda kullanılır. “البويجي /boyacı” ise; ayakkabı boyacısı anlamında kullanılır.²⁴⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

ت HARFİ

تَاَزَة ، Taze

FA: طَرِي ، جديد

TA: Bozulmamış, bayatlamamış olan. Yeni, zamanı geçmemiş.²⁴⁶

IAA: Yeni ve taze manasında.²⁴⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

تَپْسِي ، Tepsi

FA: صِينِيَّة

TA: “Fincan, tabak, bardak vb. şeyleri taşımaya yarayan, derinliği olmayan, türlü büyüklükte düz kap.”²⁴⁸

IAA: Çay vb. sunmak için kullanılan küçük tepsi.²⁴⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

تَپَّة ، Tepe

²⁴² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1951.

²⁴³ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 136.

²⁴⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 386.

²⁴⁵ Abdurrahim, *Mu'cemu'd-dehîl fi'l-lugati'l-'Arabiyyet'il-hadîse ve Lehecâtiha*, 72-73.

²⁴⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2291.

²⁴⁷ ebu Heşîme, *Usûlu'l-kelimât*, 28.

²⁴⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2327.

²⁴⁹ Abdurrahim, *Mu'cemu'd-dehîl fi'l-lugati'l-'Arabiyyet'il-hadîse ve Lehecâtiha*, 77.

FA: تَلَّةٌ ، مرتفع

TA: “Bir şeyin en üstteki bölümü.”²⁵⁰

IAA: Bir tepe ya da küçük bir dağ (تَلٌّ أو جبل صغير) anlamında, Ayrıca Irak’ın bazı yerleri bu ismi taşımaktadır. Örneğin, Bağdat’ta “مَحَلَّةُ التَّيَّة” Tepe Mahallesi” bulunmaktadır, çevresindeki mahallelerden daha yüksekte oluşundan dolayı bu isimle adlandırılmıştır. Aynı zamanda, kasaplar, buzağın tepesinden (omuzun en üstündeki et kısmı) söz ederken bu kelimeyi kullanmaktadır.²⁵¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

تَتْنُ ، Tütün

FA: تَبَغ

TA: “Patlıcangillerden, birleşiminde nikotin bulunan, otsu bir bitki. Bu bitkinin kurutulup kıyılarak sigara biçiminde veya pipoyla içilen yaprağı.”²⁵²

IAA: Her çeşidiyle tütün anlamında. Irak’ın tüm bölgelerinde aynı anlamda yaygın olarak kullanılmaktadır.²⁵³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

تَخْتَةُ جُرُكٍ ، Tahta Çürük (Fa. /Tr.)

FA: أُسَاس ، هَزِيل

TA: “Çürük: Çürümüş olan. Sağlam ve dayanıklı olmayan.”²⁵⁴

IAA: Bağdat’ın yaygın ifadelerindendir. Özensiz bir işi tanımlamak için ya da güvenli olmayan adımlar konusunda uyarmak için kullanılır.²⁵⁵

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

تَرْلِيكٍ ، Terlik

FA: خَف نَسَائِي

IAA: Hafif bir bayan ayakkabısı.²⁵⁶

²⁵⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2324.

²⁵¹ Hasan, *el-Mu‘cem li ‘l-Kelimâti ve ‘l-Mustalahâti ‘l- ‘Irâkiyye*, 73.

²⁵² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2403.

²⁵³ Akreş, *el-Hudûru ‘t-Turkî fi ‘l-Lehceti ‘l- ‘Irâkiyye*, 79.

²⁵⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 572.

²⁵⁵ el-Kaysi, *Mevsu ‘atu ‘l-lugati ‘l- ‘Âmmiyyeti ‘l-Bağdâdiyye*, 147.

²⁵⁶ el-Kaysi, *Mevsu ‘atu ‘l-lugati ‘l- ‘Âmmiyyeti ‘l-Bağdâdiyye*, 149.

TA: “Genellikle ev içinde giyilen, deri, naylon vb. şeylerden yapılan, arkası açık, hafif ve türlü biçimlerde ayak giysisi.”²⁵⁷

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

تزگاہ ، Tezgâh

FA: منضدة عمل

TA: “Genellikle dükkânlarda satıcıların önündeki uzun masa.”²⁵⁸

IAA: Marangoz (النَّجَّار), ayakkabı tamircisi (الأسكافي) vb.nin çalışırken kullandığı masa türü.²⁵⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

تَك ، Tek

FA: فردة

TA: “Eşi olmayan, biricik, yegâne.”²⁶⁰

IAA: Kelime, Irak'ın birçok bölgesinde Türkçeyle aynı anlamda ve telaffuzda kullanılır. Örneğin, تك سائت / Tek yönlü yol, denir.²⁶¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

تُفْكَة ، Tüfek (Fa.)

FA: بندقية

TA: “Savaş veya avda kullanılan, uzun namlulu ateşli silah.”²⁶²

IAA: Telaffuzunda az bir farkla Türkçedeki manasında olduğu gibi kullanılır.²⁶³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

تَنْبَل ، Tembel (Fa.)

FA: كسول

TA: “İş görmeyi, çalışmayı sevmeyen, çaba göstermekten, sıkıntıdan kaçan (kimse).”²⁶⁴

²⁵⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2331.

²⁵⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2344.

²⁵⁹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 150.

²⁶⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2300.

²⁶¹ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 82.

²⁶² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2396.

²⁶³ Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, 867.

²⁶⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2315.

IAA: Irak lehçesinde, Türkçedeki “tembel” (كسول) manasıyla aynı anlamda yaygın olarak kullanılır.²⁶⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

تَنَكَّة ، Teneke

FA: صفيحة

TA: “Yumuşak çelikten yapılmış üzeri kalay kaplı ince sac.”²⁶⁶

IAA: Demir ve kalay (الحديد والقصدير) karışımından yapılan, teneke manasında.²⁶⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

تُول ، Tül

FA: نسيج رقيق

TA: Çok ince gözenekli pamuk, ipek veya sentetik dokuma.²⁶⁸

IAA: Tül manasında. Irak lehçesinde, Türkçedeki manasıyla aynı anlamda yaygın olarak kullanılır. Ayrıca, düğün kıyafetlerinde (بدلات العرس /gelinlik) kullanılan ve gelinin kafasının örtüldüğü dantelli yumuşak bir kumaş anlamında da kullanılır.²⁶⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

تُورْنَة ، Torna (İtalyanca)

FA: مخرطة

TA: “Ağaç veya metal eşyaya yuvarlak bir biçim vermek için kullanılan çarklı tezgâh.”²⁷⁰

IAA: Madenleri kıyma ve isteğe bağlı olarak şekil veren (خرطة المعادن وتشكيلها) özel alet manasında.²⁷¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

تِيل ، Tel

FA: سلك

TA: “Türlü metallerden yapılmış, kopmaya karşı bir direnç gösteren ince uzun nesne.”²⁷²

²⁶⁵ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehce'ti'l-'Irâkiyye*, 82.

²⁶⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2321.

²⁶⁷ Mahfuz, *el-Elfazü't-Türkîyye fi'l-Lehce'ti'l-'Irâkiyye*, 44.

²⁶⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2398.

²⁶⁹ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâti'l-'Irâkiyye*, 88.

²⁷⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2374.

²⁷¹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 161.

IAA: Sokaklardaki sütunlara asılan tel manasında. Ayrıca Basra halkı “عمود / sütun” anlamında kullanır. Örneğin, شبة التيل / Elektrik direği, denir.²⁷³

AD: Burada hem anlam daralması hem de anlam kayması vardır.

ج HARFİ

جَاجِيْكَ ، Cacık

FA: لبنِيَّة

TA: “Yoğurt, ayran içine hıyar veya marul doğranarak yapılan, çoğu kez sarımsaklı, iştah açıcı yiyecek.”²⁷⁴

IAA: Yoğurtla karıştırılan ince doğranmış salatalık (الخيار المفروم الناعم والمخلوط باللبن) manasında.²⁷⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

جِيْفَتْ ، Çift

FA: زوج متطابق

TA: “Birbirini tamamlayan iki tekten oluşan (nesneler).”²⁷⁶

IAA: Irak genelinde Domino oyununda (لعبة الدومينا) bu kelime sıklıkla kullanılır.²⁷⁷

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

جَاكُوْجْ ، Çekiç

FA: مطرقة

TA: “Çivi çakma, madenleri dövme vb. işlerde kullanılan saplı bir el aleti.”²⁷⁸

IAA: Türkçedeki “Çekiç”²⁷⁹ anlamıyla aynı manada kullanılır. Irak lehçesinde kullanımı yaygın kelimelerden biridir.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

جَالِغِي ، Çalgı

²⁷² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2309.

²⁷³ Hasan, *el-Mu‘cem li’l-Kelimâti ve’l-Mustalahâti’l-‘Irâkiyye*, 88.

²⁷⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 433.

²⁷⁵ el-Kaysi, *Mevsu‘atu’l-lugati’l-‘Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 167.

²⁷⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 542.

²⁷⁷ Akreş, *el-Hudûru’t-Turkî fi’l-Lehceti’l-‘Irâkiyye*, 86.

²⁷⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 510.

²⁷⁹ Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, 186.

FA: عزف

TA: “Müzik aleti, çalgı aleti, enstrüman. Çalgı çalma, müzik.”²⁸⁰

IAA: Bağdat lehçesinde kullanımı yaygındır, özellikle Irak müzik makamının okuyucularına eşlik eden halk müziği grupları (الفرق الموسيقية الشعبية) bağlamında kullanılmaktadır.²⁸¹

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

جام (Fa.) ، جَام

FA: نافذة ، زجاج

TA: “Soda veya potas katılmış silisli kumun ateşte eritilmesiyle yapılan sert, saydam ve çabuk kırılır cisim.”²⁸²

IAA: Türkçedeki “Cam”²⁸³ anlamıyla aynı manada kullanılır. Irak lehçesinde kullanımı yaygındır. Örneğin, جامات السيارة / otomobil camları, denir. Ayrıca “pencere” manasında kullanılır. Örneğin, ممكن أفتح الجامة / camı açabilir miyim? denir.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

چَامُلُكْ ، Çamurluk

FA: الواقى من الطين

TA: “Taşıtlarda tekerleklerin üst bölümünü örten parça.”²⁸⁴

IAA: Tekerleklerin hareketi ile uçan çamurdan yolcuları korumak için otomobil ve tekerlekler çerçevesine yerleştirilen çamurluk anlamında. Kelime bu anlamıyla Irak’ın birçok bölgesinde yaygın olarak kullanılmaktadır.²⁸⁵

TA: “Taşıtlarda tekerleklerin üst bölümünü örten parça.”²⁸⁶

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

جَانْ سِزْ ، Cansız

FA: ضعيف البنية

TA: “Güçsüz, mecalsiz bir biçimde. Durgun.”²⁸⁷

²⁸⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 485.

²⁸¹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 169.

²⁸² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 434.

²⁸³ Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, 149.

²⁸⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 492.

²⁸⁵ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâti'l-'Irâkiyye*, 94.

²⁸⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 492.

²⁸⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 444.

IAA: Bünyesi zayıf, cansız kimse için kullanılır. Aşırı zayıflık (الهزال) veya hastalık (المرض) belirtileri olan kimsenin tanımlandığı vasıftır.²⁸⁸

AD: Aynı anlamda kullanılmaktadır.

چاي ، Çay (Çince)

FA: شاي

TA: “Çaygillerden, nemli iklimlerde yetişen bir ağaççık. Bu ağaççığın özel işlemlerle kurutulan yaprağı. Bu yaprağın demlenmesiyle elde edilen güzel kokulu ve sarımtırak kırmızı renkli içecek.”²⁸⁹

IAA: Türkçedeki “Çay” anlamıyla aynı manada kullanılır. Irak’ın genelinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca Iraklılar Kahvehane için “چاي خانه/ Çayhane”, çay satıcısı için “چايچی / Çaycı” ifadesini kullanır.²⁹⁰

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

چَتّة ، Çete

FA: قاطع طريق ، متسيب ، مستهتر

TA: “Yasa dışı işler yapmak veya etrafındakileri korkutmak amacıyla bir araya gelmiş topluluk.”²⁹¹

IAA: Başboş bırakılmış (المتسيب) veya işsiz güçsüz (العاطل) kimseler için yaygın olarak kullanılan bir kelimedir.²⁹²

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

چَرْشَف ، Çarşaf (Fa.)

FA: غطاء

TA: Yatağın üstüne serilen veya yorgan kaplanan bez örtü.²⁹³

IAA: Yatakları, masaları vb. örten kumaş manasında.²⁹⁴

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

²⁸⁸ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 170.

²⁸⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 507.

²⁹⁰ Akreş, *el-Hudûru't-Turki fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 89.

²⁹¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 524.

²⁹² el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 172.

²⁹³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 500.

²⁹⁴ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 174.

چَرْدَاغ ، Çardak (Fa./Arp.)

FA: عريشة

TA: “Tarla, bahçe vb. yerlerde ağaç dallarından örülmüş barınak. Asma vb. bitkilerin dallarını sardırarak için direklerle yapılmış yer.”²⁹⁵

IAA: Hurmaları ayırmak ve preslemek (فرز وكبس التمر) için geçici olarak kullanılan bina. Genellikle nehirlerin, hurma pres fabrikasının veya büyük sanayi binasının yakınında bulunur. Bağdat’ta ise sonradan, nehir kıyılarındaki adalarda bulunan geçici eğlence yerleri için kullanılmaktadır. Kamış ve palmye ağaçların dallarından yapılır.²⁹⁶

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

چُرْك ، Çürük

FA: فاسد

TA: “Çürümüş olan. Sağlam ve dayanıklı olmayan.”²⁹⁷

IAA: Çürük ve kötü anlamında. Örneğin, هذه ساعتك چرك / bu saatin çürük, denir. Kötü üretilmiş manasında.²⁹⁸

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

جُرْدَان ، Cüzdan (Arp. / Fa.)

FA: محفظة النقود

TA: Para, kâğıt vb. koymaya yarayan küçük çanta.²⁹⁹

IAA: Madeni ve kâğıt parayı (النقود المعدنية والورقية) koymak için kullanılan para çantası.³⁰⁰

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

چِرْمَة ، Çizme

FA: حذاء طويل

TA: “Diz kapaklarına kadar çıkan bir ayakkabı türü.”³⁰¹

IAA: Türkçedeki anlamıyla aynı manada kullanılır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

²⁹⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 496.

²⁹⁶ Hasan, *el-Mu‘cem li‘l-Kelimâti ve‘l-Mustalahâti‘l-‘Irâkiyye*, 101.

²⁹⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 572.

²⁹⁸ el-Kaysi, *Mevsu‘atu‘l-lugati‘l-‘Âmmiyyeti‘l-Bağdâdiyye*, 175.

²⁹⁹ Hasan, *el-Mu‘cem li‘l-Kelimâti ve‘l-Mustalahâti‘l-‘Irâkiyye*, 103.

³⁰⁰ Hasan, *el-Mu‘cem li‘l-Kelimâti ve‘l-Mustalahâti‘l-‘Irâkiyye*, 103.

³⁰¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 555.

چَطَل ، Çatal

FA: شوكة الطعام

TA: “Yemek yerken kullanılan iki, üç veya dört uzun dişli çoğunlukla metal araç.”³⁰²

IAA: Çatal anlamındadır. Ayrıca, iki ucu olan herhangi bir şey (كل شئ ذي طرفين) veya bir aracın aküsünü şarj etmek amacıyla kullanılan elektrikli tel (سلك توصيلة كهربائية لشحن بطارية) anlamında kullanılır.³⁰³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

چَمَمِچَة ، Çekmece

FA: دُرْج

TA: “Masa, dolap vb. şeylerin dışarıya çekilen bölümü, göz. İçinde mücevher vb. değerli şeyler saklanan küçük, süslü sandık.”³⁰⁴

IAA: Çekmece veya gözü olan küçük bir sandık (الصندوق الصغير الذي له جارور) anlamındadır. Ayrıca bu kelime genellikle otomobilde bulunan ve gazeteleri, gözlükleri vb. saklamak için kullanılan küçük çekmece için kullanılır.³⁰⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

چَمْبَر ، Çember (Fa.)

FA: اطار ، صندوق

TA: “Merkez denilen sabit bir noktadan aynı uzaklık ve düzlemdeki noktalar kümesinin oluşturduğu kapalı eğri. Bu biçime getirilmiş katı cisimlerin çevresi.”³⁰⁶

IAA: Kutu (صندوق) ya da eşyaları sergilemek için çarşıda seyyar satıcısı tarafından kullanılan el arabası (عربانة) manasında.³⁰⁷

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

چَمَمِچَة ، Çömçe

FA: مغرفة الطعام

TA: Tahta kepçe, çemçe.³⁰⁸

³⁰² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 501.

³⁰³ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 94.

³⁰⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 514.

³⁰⁵ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâtî'l-'Irâkiyye*, 110.

³⁰⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 518.

³⁰⁷ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâtî'l-'Irâkiyye*, 120.

³⁰⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 565.

IAA: Kepçe anlamındadır. Irak'ın genelinde yaygın olarak kullanılmaktadır. Ayrıca inşaat sırasında çimentoların ayarlanmasında kullanılan makine için (الآلة التي تستخدم في تعديل الاسمنت) bu kelime kullanılır.³⁰⁹

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

جُنْطَة ، Çanta

FA: حقيبة

TA: Kösele, meşin, kumaş vb. hafif malzemeden yapıp büyüklüğüne göre para, evrak, yiyecek vb. koyup taşımaya yarayan kap.³¹⁰

IAA: Okul, seyahat ve saklama amaçlı kullanılan her türlü çanta anlamındadır.³¹¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

چنگال ، Çengel (Fa.)

FA: كلاب

TA: Bir yere takılmaya, geçirilmeye yarayan eğri ve ucu sivri demir.³¹²

IAA: Türkçedeki “Çengel” anlamıyla aynı anlamda kullanılır, aynı zamanda kumaş veya kâğıtları bir araya getirmek için kullanılan zimba teli anlamındadır.³¹³

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

چَهْرَة ، Çehre (Fa.)

FA: شكل ، وجه

TA: “Yüz. Görünüş. Kimlik.”³¹⁴

IAA: Görünüş (شكل), yüz ifadesi (مظهر للوجه) veya dış görünüş (خلفة) ya da hakaret bakışı (نظرة للاهانة)manalarındadır.³¹⁵

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

چَوَالَة ، Çuval (Fa.)

FA: متاع ، كيس

³⁰⁹ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 97.

³¹⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 493.

³¹¹ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâti'l-'Irâkiyye*, 121.

³¹² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 520.

³¹³ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 99.

³¹⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 509.

³¹⁵ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâti'l-'Irâkiyye*, 122.

IAA: Türkçedeki Çuval anlamıyla aynı manada kullanılır. Kelime ayrıca eşya manasında kullanılır. Örneğin, شال چوالاته ومشه / eşyalarını alıp gitti, denir.³¹⁶

TA: “Pamuk, kenevir veya sentetik iplikten dokunmuş büyük torba.”³¹⁷

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

چۆل ، Çöl

FA: صحراء

TA: “Kumlu, susuz ve ıssız geniş arazi, sahra, badiye.”³¹⁸

IAA: Açık veya boş arazi için kullanılır. Bazı kırsal ve uzak köylerde ise, abdesthane anlamında kullanılır.³¹⁹ Aynı zamanda terk edilmiş yerler anlamına gelir.

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

چووي ، Çivi

FA: مسمار

TA: “İki şeyi birbirine tutturmak, bir nesneyi bir yere sabitlemek için çakılan, ucu sivri, başlı, metal veya ağaçtan yapılmış ufak çubuk, mih.”³²⁰

IAA: Irak'ın bazı bölgelerinde kullanımı yaygındır ancak Türkçedeki anlamında farklı olarak, vidayı duvara bağlayan boru şeklinde plastik bir malzeme (المادة البلاستيكية على هيئة) için kullanılır.³²¹ (أنبوب)

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

چينكو ، Çinko (İtalyanca)

FA: صفيح

TA: Atom numarası 30, atom ağırlığı 65,37, mavimsi beyaz renkte olan sert bir element.³²²

IAA: Çinko ile kaplı demirden teneke (الحديد المطلي بالخارصين) için kullanılır. Düz ve çizgili olanı vardır.³²³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

³¹⁶ Hasan, *el-Mu‘cem li‘l-Kelimâti ve‘l-Mustalahâti‘l-‘Irâkiyye*, 122.

³¹⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 571.

³¹⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 565.

³¹⁹ Hasan, *el-Mu‘cem li‘l-Kelimâti ve‘l-Mustalahâti‘l-‘Irâkiyye*, 124.

³²⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 552.

³²¹ Akreş, *el-Hudûru‘t-Turkî fi‘l-Lehceti‘l-‘Irâkiyye*, 99.

³²² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 549.

³²³ el-Kaysi, *Mevsu‘atu‘l-lugati‘l-‘Âmmiyyeti‘l-Bağdâdiyye*, 189.

خ HARFİ

خَاتُون ، Hatun

FA: سَيِّدة

TA: “Bayan, hanım.”³²⁴

IAA: Günümüzde hâla kullanılan, onur ve nezaket sözlerinden biri olarak “سَيِّدة محترمة / saygın bir bayan” anlamındadır.³²⁵

AD: Aynı anlamda kullanılmaktadır.

خَاشُوكَة ، Kaşık

FA: ملعقة

TA: “Sulu veya bazı ufak taneli yiyecekleri ağza götürmeye yarayan saplı sofraya aracı.”³²⁶

IAA: Türkçedeki “Kaşık” anlamıyla aynı manada kullanılır. Irak lehçesinde kullanımı yaygındır. خاشقچی / Kaşıkçı ise, Kaşık üreticisi manasında kullanılan bir künyedir.³²⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

خَالِي ، Havlu

FA: منشفة ، فوطة

TA: “Vücudun çeşitli yerlerinin kurulmasına yarayan dokuma bez.”³²⁸

IAA: Türkçedeki “Havlu” anlamıyla aynı anlamda kullanılır.³²⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

خَرْخَشَة ، Kargaşa

FA: طقطقة ، صوت

TA: “Kalabalık, düzensizlik vb.nin yol açtığı karışıklık, kaos.”³³⁰

IAA: Tıkırtı manasındadır, özellikle içinde metal veya taş parçaları bulunan bir kutunun çalkalanmasıyla ortaya çıkardığı bir ses gibidir.³³¹

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

³²⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1060.

³²⁵ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 192.

³²⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 10346.

³²⁷ Abdurrahim, *Mu'cemu'd-dehîl fi'l-lugati'l-'Arabiyyet'il-hadîse ve Lehecâtiha*, 99.

³²⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1066.

³²⁹ Abdurrahim, *Mu'cemu'd-dehîl fi'l-lugati'l-'Arabiyyet'il-hadîse ve Lehecâtiha*, 99.

³³⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1327.

³³¹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 195.

خَرْطُوشَة ، Kartuş (Fr.)

FA: حشوة سلاح

TA: “-Merminin arkasından namluya sürülen bezden veya kartondan barut kesesi, hartuç.
- Yazıcıya yerleştirilen mürekkep dolu tüp.”³³²

IAA: Silah mermisi (حشو السلاح النَّاري) anlamındadır.³³³ Özellikle tüfeklerde kullanılan mermiler.

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

خِرْمَچِي ، Hizmetçi (Arp./Tr.)

FA: خادم

TA: “Hizmet gören kimse. Ayrıca belli bir ücretle ev işlerini yapmak için tutulan kadın.”³³⁴ anlamındadır.

IAA: Hizmetli olarak çalışan kimse için kullanılır. Kelime " خِرْمَچِي " şeklinde müennes yapılıdır. Bazen de azarlama veya küçük düşürme manalarında kullanılır.³³⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

خَسْتَخَانَة ، Hastane (Fa.)

FA: مستشفى

TA: Hastalara yatarak veya ayakta tanı, tedavi ve bakım hizmetlerinin hekim, hemşire ve diğer sağlık çalışanları tarafından verildiği sağlık kuruluşu.³³⁶

IAA: Türkçedeki “Hastane” anlamıyla aynı manadadır. Günümüzde Irak lehçesinde kullanımı azdır. (مستشفى) kelimesi ile değiştirilmiştir.³³⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

خَنْجَة ، Kanca (İtalyanca)

FA: کُلاب

IAA: Dekorasyon için odaların tavanlarının ortasında alçıdan yapılan yuvarlak bir şekil (شكل دائري). Çoğunlukla vantilatörleri asmak için ortasında bir halka bulunur.³³⁸

³³² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1340.

³³³ Abdurrahim, *Mu‘cemu‘d-dehîl fi‘l-lugati‘l-‘Arabiyyet‘il-hadîse ve Lehecâtiha*, 100.

³³⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1106.

³³⁵ Hasan, *el-Mu‘cem li‘l-Kelimâti ve‘l-Mustalahâti‘l-‘Irâkiyye*, 150.

³³⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1056.

³³⁷ Akreş, *el-Hudûru‘t-Turkî fi‘l-Lehceti‘l-‘Irâkiyye*, 103.

³³⁸ el-Kaysi, *Mevsu‘atu‘l-lugati‘l-‘Âmmiyyeti‘l-Bağdâdiyye*, 199.

TA: “Bir şey çekmeye yarar, ucu çengelli demir çubuk.”³³⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Hovarda ، إخواندة

FA: مبدّر، کریم، جواد

TA: “Zevki için para harcamaktan kaçınmayan (kimse).”³⁴⁰

IAA: Malını hesapsız sarf eden kimse (الشخص الذي ينفق ماله بلا حساب) manasında.³⁴¹

Günümüzde de kullanımı yaygındır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

د HARFİ

Dadı (Fa.) ، دادة

FA: مربیة

TA: “Evlerde çocuğa bakan kimse, daye.”³⁴²

IAA: Çocuklarla muhatap olurken, yetişkinler tarafından kullanılan bir seslenme şeklidir. Örneğin, /gel dadı, denir. Musullularda genellikle iki arkadaş arasındaki konuşma sırasında kullanılır.³⁴³

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

Tatlı ، داطلی

FA: حلوی

TA: “Şekerle veya şekerli şeylerle yapılan yiyecek.”³⁴⁴

IAA: Toplar şeklinde hazırlanıp, yağla kızartılan ve üzerine şerbet ilave edilen bir pasta ya da tatlı türüdür.³⁴⁵

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

Dalgınlık ، دالغة

³³⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1095.

³⁴⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1113.

³⁴¹ Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, 374.

³⁴² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 576.

³⁴³ Akreş, *el-Hudûru 't-Turkî fi 'l-Lehceti 'l-'Irâkiyye*, 104.

³⁴⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2284.

³⁴⁵ el-Kaysi, *Mevsu 'atu 'l-lugati 'l-'Âmmiyyeti 'l-Bağdâdiyye*, 201.

FA: شارد الذهن ، السهو

TA: “Dalgın olma durumu.”³⁴⁶

IAA: Irak Arapçasında "kafası dağınık kimse/ dalgın" manasında yaygın olarak kullanılır.

Örneğin, فلان ضارب دالغة / falan kimse dalgındır, denir.³⁴⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

دَام ، Dam

FA: سطح

TA: “Yapıları dış etkilere korumak amacıyla üzerlerine yapılan çoğu kiremit kaplı bölüm.”³⁴⁸

IAA: Diyala³⁴⁹ lehçesinde, telaffuzunda hafif bir farkla dam anlamında kullanımı yaygındır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

مُتَأَمِّل ، Danışmak

FA: مشاورة

TA: “i, -e Bir iş için bilgi veya yol sormak, görüş almak, istişare etmek, müracaat etmek, meşveret etmek.”³⁵⁰

IAA: Irak lehçesinde Türkçedeki “Danışmak” anlamıyla aynı anlamda kullanılır.

Örneğin, أريد أدانك / sana danışmak istiyorum, denir.³⁵¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

دَبَّة ، Debbe

FA: وعاء

TA: Kulplu ve ağzı kapaklı bakırdan su kabı, güğüm.³⁵²

IAA: Kap ya da kavanoz manasındadır. Yağ veya pekmez kavanozu gibi.³⁵³

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

³⁴⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 584.

³⁴⁷ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 201.

³⁴⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 588.

³⁴⁹ Diyala: Irak Cumhuriyeti'nde, Bağdat'ın kuzeydoğusunda İran sınırında yer alan bir ildir.

³⁵⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 593.

³⁵¹ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 105.

³⁵² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 603.

³⁵³ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 204.

Dişli ، ديشلي

FA: مُسنن

TA: “Dişleri olan çark.”³⁵⁴

IAA: Motorlarda bulunan dişli çark, mekanizma (العجلة المسننة).³⁵⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Takla ، دَقْلَة

FA: سقوط ، إنقلاب

TA: Elleri yere koyduktan sonra ayakları kaldırıp vücudu üstten aşırarak öne veya arkaya yapılan dönme hareketi.³⁵⁶

IAA: Devrilmekten veya düşüşten sonra kalkmak, dikilmek manasında. Ayrıca bir çeşit jimnastik oyunudur (من ألعاب الجمناستيك).³⁵⁷

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

Değirmen ، دُغْرَمَان

FA: طاحونة

TA: “İçinde öğütme işi yapılan yer.”³⁵⁸

IAA: Türkçedeki “Değirmen” anlamıyla aynı manadadır. Günümüzde kullanımı nadir hâle gelmiştir.³⁵⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Düğme ، دُكْمَة

FA: زر

TA: “Giyecek, yorgan vb.nin bazı yerlerine ilikleyici veya süs olarak dikilen kemik, metal, sedef gibi sert maddelerden yapılmış küçük tutturma aracı.”³⁶⁰

IAA: Türkçedeki “Düğme”³⁶¹ anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır. Telaffuzunda hafif bir farkla Irak Arapçasında kullanımı yaygındır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

³⁵⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 681.

³⁵⁵ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 210.

³⁵⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2250.

³⁵⁷ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 211.

³⁵⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 609.

³⁵⁹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 212.

³⁶⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 732.

³⁶¹ Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, 265.

دَلَك ، Direk

FA: عمود

TA: Ağaçtan veya demirden yapılan uzun ve kalın destek. Sütun.³⁶²

IAA: Sütun, direk manasındadır. Mecazi anlamda da ağır ve hareketsiz kimse için kullanılır. Örneğin, دَلَك مَثَل الدَلَك / Direk gibi hareketsiz duruyor, denir.³⁶³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

دَلْنَجِي ، Dilenci

FA: متشرد، صعلوك

TA: “Geçimini dilenerek sağlayan kimse.”³⁶⁴

IAA: Evsiz, barksız, başıboş manasındadır. Kötü vasıflardandır. Bağdat'ın bazı eski bölgelerinde hâlâ bu manasıyla kullanılır.³⁶⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

دَمَار ، Damar

FA: وريد، عرق، شريان

TA: “Canlı varlıklarda kanın veya besleyici sıvıların dolaştığı kanal.”³⁶⁶

IAA: Türkçedeki “Damar”³⁶⁷ anlamıyla aynı manada kullanılır. Mecazi anlamda da huy manasında kullanılır. Örneğin، أَعْرِفُ دِمَارَاتَكَ وَاحِدَ وَاحِدَ / Huylarını tek tek biliyorum, denir.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

دَنْجَة ، Denge

FA: توازن

TA: “Bir nesnenin veya bir insanın devrilmeden durma hâli, muvazene, balans.”³⁶⁸

IAA: Türkçedeki “Denge” manasıyla aynı anlamda kullanılır. Kelime ayrıca, tavan dengesini korumak için evde bulunan sütunlar anlamında da kullanılır.³⁶⁹

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

³⁶² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 674.

³⁶³ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 111.

³⁶⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 666.

³⁶⁵ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 213.

³⁶⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 589.

³⁶⁷ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 213.

³⁶⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 625.

³⁶⁹ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 111.

دۆشگ، Döşek

FA: فراش

TA: “Yatak.”³⁷⁰

IAA: Türkçedeki “Döşek” manasıyla aynı anlamda kullanılır. Irak Arapçasında kullanımı yaygındır.³⁷¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

دُغْري، Doğru

FA: مستقيم

TA: “Gerçek, hakikat. Hiçbir yöne sapmadan, dosdoğru, doğruca.”³⁷²

IAA: Maddi ve manevi anlamda “doğru olan” demektir. Örneğin, كلام دوغري / Doğru sözdür, denildiği gibi; امشي دوغري / doğru yürü, denilmektedir.³⁷³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

ديلاب، Dolap

FA: خزانة

TA: “Genellikle tahtadan yapılmış, bölme veya çekmelerine eşya konulan kapaklı mobilya.”³⁷⁴

IAA: Kişisel eşyaların saklandığı dolap anlamındadır.³⁷⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

دولمة، Dolma

FA: ملفوفة

TA: “Tavuk, kuzu gibi hayvanların veya biber, domates vb. sebzelerin içine pirinç ve başka şeyler doldurularak pişirilen yemek.”³⁷⁶

IAA: Pirinç, et ve baharatların, üzüm yaprakları veya pazı ile sarılarak hazırlanan bir yemek türüdür.³⁷⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

³⁷⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 717.

³⁷¹ el-Lubnani, *Kitabu Tefsir el-Elfazı ed-Dahile fi'l-Luğati'l-'Arabiyye ma'a Zikri asliha bi Hurufihi*, 29.

³⁷² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 690.

³⁷³ Abdurrahim, *Mu'cemu'd-dehil fi'l-lugati'l-'Arabiyyet'il-hadise ve Lehecâtiha*, 105.

³⁷⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 698.

³⁷⁵ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 219.

³⁷⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 701.

³⁷⁷ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 219.

دُونْدُرْمَة ، Dondurma

FA: مثلجات

TA: “Şekerli sütün veya meyve sularının dondurulmasıyla hazırlanan soğuk yiyecek.”³⁷⁸

IAA: Türkçedeki “Dondurma” anlamıyla aynı manada kullanılır.³⁷⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

ر HARFİ

رَاسْ كَلَة ، Rastgele

FA: توافق ، مصادفة

TA: “Gelişigüzel. Seçmeden, iyisini kötüsünü ayırmadan, gelişigüzel.”³⁸⁰

IAA: Rastgele, tesadüfen anlamındadır. Bağdat lehçesinde ve bazı Irak bölgelerinde kelimenin kullanımı yaygındır. Örneğin, شفت علي بالسوگ راس كلة / Ali’yi çarşıda rastgele gördüm, denir.³⁸¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

ز HARFİ

زَارْ ، Zar

FA: فص، زهر

TA: Tavla ve başka oyunlarda kullanılan kemik, fil dişi, plastik vb. maddelerden küp olarak yapılan ve altı yüzünde, birden altıya kadar benekler bulunan oyun aracı.³⁸²

IAA: Tavla oyununda kullanılan zar anlamındadır.³⁸³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

زَلَاطَة ، Salata (İtalyanca)

FA: سلطة خضريّة

TA: Genellikle bazı çiğ ot ve sebzelerle yapılan, yağ, limon vb. maddeler konulan, yemeklerle birlikte yenen yiyecek.³⁸⁴

³⁷⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 705.

³⁷⁹ Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, 62.

³⁸⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1966.

³⁸¹ Akreş, *el-Hudûru’t-Turkî fi’l-Lehceti’l-’Irâkiyye*, 118.

³⁸² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2644.

³⁸³ el-Kaysi, *Mevsu’atu’l-lugati’l-’Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 233.

³⁸⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2017.

IAA: Yemekle birlikte yenen, pişmemiş ve doğranmış sebze (خضروات مقطعة غير مطبوخة) anlamında.³⁸⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

زُمْبَة ، Zimba (Fa.)

FA: مخرمة

TA: “Delgeç. Delgeçle açılan delik.”³⁸⁶

IAA: Delikleri açmak için kullanılan küçük bir aparat.³⁸⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

زَنْجِين ، Zengin (Fa.)

FA: ثري ، غني

TA: “Parası, malı çok olan, varlıklı, varısl, varyetli, fakir, yoksul karşıtı.”³⁸⁸

IAA: Türkçedeki “Zengin”³⁸⁹ anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır. Kelimenin kullanımı Irak Arapçasında yaygındır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

زُغُورْت ، Zügürt

FA: معدم ، مفلس ، الأعزب

TA: “Parasız, yoksul, meteliksiz olan (kimse).”³⁹⁰

IAA: Basra lehçesinde bekâr anlamındadır. Bazen de zügürt, yoksul genç manasında kullanılır.³⁹¹

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

زَهِير ، Zehir (Fa.)

FA: سَم

TA: “Organizmaya girdiğinde kimyasal etkisiyle fizyolojik görevleri bozan ve miktarına göre canlıyı öldürebilen madde.”³⁹²

³⁸⁵ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 237.

³⁸⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2654.

³⁸⁷ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 238.

³⁸⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2651.

³⁸⁹ Suveyni, *el-Elisne'tul- 'Irâkiyye*, 339.

³⁹⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2666.

³⁹¹ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâti'l-'Irâkiyye*, 200.

³⁹² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2648.

IAA: Türkçedeki “Zehir” anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır. Kelime Farsçada “Zehr” olarak telaffuz edilir. Irak Arapçasındaki telaffuzu ise Türkçedeki “Zehir” telaffuzu ile aynıdır.³⁹³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

زُور ، Zor (Fa.)

FA: صعب

TA: “Sıkıntı veya güçlükle yapılan, kolay karşıtı.”³⁹⁴

IAA: Türkçedeki “Zor” anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır. Örneğin, زور على المفتاح / anahtarı zorladı, denir. Kelime Farsçada “Zür” olarak telaffuz edilir. Irak Arapçasındaki telaffuzu ise Türkçedeki telaffuzu ile aynıdır.³⁹⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

س HARFİ

سَادَة ، Sade (Fa.)

FA: خالص ، غير مخلوط

TA: “Süsü, gösterişi olmayan, yalın, gösterişsiz.”³⁹⁶

IAA: Kelime Farsçada Türkçe anlamından farklı olarak “Kolay, basit” manalarında kullanılır. Irak Arapçasında Türkçedeki “Katkısız, sade” anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır. Örneğin, شاي سادة / sade (şekersiz) çay, denir.³⁹⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

سَبَّط ، Sepet (Fa.)

FA: سَلَّة

TA: “Saz, kamış, ince dal veya tellerden hasır biçiminde örülerek yapılan, genellikle sapı olan, yiyecek ve eşya taşımak için kullanılan kap.”³⁹⁸

IAA: Türkçedeki “Sepet” anlamıyla aynı manadadır. “أسبطة” şeklinde çoğul yapılır.³⁹⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

³⁹³ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 121.

³⁹⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2663.

³⁹⁵ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 122.

³⁹⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2000.

³⁹⁷ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 123.

³⁹⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2067.

³⁹⁹ Abdurrahim, *Mu'cemu'd-dehîl fî'l-lugati'l-'Arabiyyet'il-hadîse ve Lehecâtiha*, 119.

سَهْتَجِي ، Sahteci

FA: غشّاش

TA: Sahtekâr.⁴⁰⁰

IAA: Hileli (محتال), aldatıcı (مخادع) ve sahtekâr (غشّاش) manasındadır.⁴⁰¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

سَدِيَّة ، Sedye (İtalyanca)

FA: نَقَّالَة

TA: “Hasta veya yaralı taşımaya yarayan katlanabilir hasta yatağı.”⁴⁰²

IAA: Türkçedeki “Sedye” anlamıyla aynı manadadır.⁴⁰³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

سَرَاي ، Saray (Fa.)

FA: القصر

TA: “Hükümdarların veya devlet başkanlarının oturduğu büyük yapı.”⁴⁰⁴

IAA: Farsçadan farklı olarak, Türkçedeki telaffuzu ile aynıdır.⁴⁰⁵ “Saray” Anlamındadır.

“Karavan Saray / كَارَافَانِ يَرَاي” ise, saray kelimesinin türevi olup “Saray Kafilesi” anlamındadır.⁴⁰⁶

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

سَرَبَتْ ، Serbest (Fa.)

FA: المشرّد

TA: “Hiçbir şarta bağlı olmayan, istediği gibi davranabilen, erkin. Zamanını istediği gibi kullanabilen, yapacak bir işi olmayan.”⁴⁰⁷

IAA: Irak Arapçasında “serbet” (سربت) kelimesi bir şeyi heba etmek, heder etmek anlamlarında kullanılır. “Serbut” (السربوت) ise; insanlara faydası olmayan yararsız kimse demektir. “İmserbet” (إمسربت) ifadesi de başıboş bırakılan anlamına gelir.⁴⁰⁸

⁴⁰⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2010.

⁴⁰¹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Ammiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 246.

⁴⁰² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2055.

⁴⁰³ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Ammiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 246.

⁴⁰⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2033.

⁴⁰⁵ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 125.

⁴⁰⁶ Suveyni, *el-Elisne'tul-'Irâkiyye*, 341.

⁴⁰⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2069.

⁴⁰⁸ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâti'l-'Irâkiyye*, 215.

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

سَرْت ، Sert

FA: صلب ، قوي

TA: “Çizilmesi, kırılması, buruşması, kesilmesi veya çiğnenmesi güç olan, pek, katı, yumuşak karşıtı.”⁴⁰⁹

IAA: Farsçada “Serd” olarak telaffuz edilen kelime, Irak Arapçasında Türkçedeki “Sağlam, sert” anlamıyla aynı manada kullanılır. Demircilerin terimlerinden (مصطلحات الحدادين). Bükülmeye ve kırılmaya karşı çok dirençli çelik demiri tanımlarken "سرت / sert" ifadesi kullanılır.⁴¹⁰

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

سَرْدُوْج ، Sağdıç

FA: رفيق

TA: “Düğünde gelin veya damada kılavuzluk eden kimse.”⁴¹¹

IAA: Damat veya geline eşlik eden en yakın arkadaş anlamındadır.⁴¹²

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

سَرَسَرِي ، Serseri (Fa.)

FA: سافل ، مُسْتَهْتَر ، متشرّد

TA: “Belli bir işi ve yeri olmayan, başıboş (kimse). Tutarsız, beğenilmeyen davranışları olan (kimse).”⁴¹³

IAA: Kötü ahlaklı kimse manasındadır.⁴¹⁴

AD: Aynı anlamda kullanılmaktadır.

سَرْگِي ، Sürgü

FA: مزلاج

TA: “Kapının kapanması için arkasına yatay olarak yerleştirilen demir veya ağaç kol, tırkaz, sürme.”⁴¹⁵

⁴⁰⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2075.

⁴¹⁰ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 247.

⁴¹¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2004.

⁴¹² Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâti'l-'Irâkiyye*, 216.

⁴¹³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2074.

⁴¹⁴ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 127.

IAA: Güvenlik amacıyla kapıları kilitlemek için kullanılan aparat.⁴¹⁶

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

إِسْكَمْلِي ، İskemle (Rumca)

FA: كرسي

TA: “Arkalıksız sandalye.”⁴¹⁷

IAA: Türkçede kolsuz ve sırt dayama kısmı olmayan sandalye türü için kullanılırken Irak lehçesinde her çeşit sandalye için kullanılır.⁴¹⁸

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

سِرَة ، Sıra

FA: طاہور

TA: “Belirli bir düzene ve niteliğe göre dizilme durumu.”⁴¹⁹

IAA: Sıra, kuyruk ve düzen manalarındadır.⁴²⁰ Kelime, Irak’ın genelinde yaygın olarak kullanılır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

سِلِي بُوِيَا ، Sulu boya

FA: ألوان مائِيَّة

TA: “Su ile karıştırılarak kullanılan bir boya.”⁴²¹

IAA: Resim ve okul çizimlerinde kullanılan renkli, sulu boyalar (ألوان الرّسم والأعمال المدرسيّة).

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

سِينَك ، Sinek

FA: ذباب

TA: “Çift kanatlılardan, birtakım uçucu böceklerin genel adı.”⁴²²

IAA: Türkçedeki “Sinek” anlamıyla aynı manadadır. Ayrıca Bab’ul-Şarki semti yakınında bu isimde bir mahalle bulunmaktadır.⁴²³

⁴¹⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2184.

⁴¹⁶ el-Kaysi, *Mevsu’atu’l-lugati’l-’Ammiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 250.

⁴¹⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1208.

⁴¹⁸ Akreş, *el-Hudûru’t-Turki fi’l-Lehceti’l-’Irâkiyye*, 128.

⁴¹⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2098.

⁴²⁰ Mahfuz, *el-Elfazü’t-Türkîyye fi’l-Lehceti’l-’Irâkiyye*, 48.

⁴²¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2170.

⁴²² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2116.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

سُپَر ، Siper (Fa.)

FA: خندق

TA: “Korunulacak, arkasına, altına veya içine girerek saklanılacak yer.”⁴²⁴

IAA: Türkçedeki “Siper” anlamıyla aynı manadadır. Askeri terimlerden (من مصطلحات العسكر).⁴²⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

سِوِيل ، Sivil (Fr.)

FA: مدني

TA: “Asker sınıfından olmayan (kimse).”⁴²⁶

IAA: Türkçedeki “Sivil” anlamıyla aynı manadadır. Örneğin, بدلة سويل / sivil kıyafet, denir.⁴²⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

سِمِيطْ ، Simit

FA: كعكة

TA: “Halka biçiminde, genellikle üzerine susam serpilmiş çörek.”⁴²⁸

IAA: Irak’ta meşhur bir hamur işi çeşididir.⁴²⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

ش HARFİ

شَقَّة ، Şaka

FA: فكاكة ، مزاح

TA: Güldürmek, eğlendirmek amacıyla karşısındakini kırmadan yapılan hareket veya söylenen söz, latife.⁴³⁰

IAA: Şaka (شقة) anlamındadır. Örneğin, يتشاقى / yeteşaka, şaka yapıyor denir.⁴³¹

⁴²³ el-Kaysi, *Mevsu ‘atu’l-lugati’l-‘Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 257.

⁴²⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2120.

⁴²⁵ el-Kaysi, *Mevsu ‘atu’l-lugati’l-‘Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 258.

⁴²⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2123.

⁴²⁷ el-Kaysi, *Mevsu ‘atu’l-lugati’l-‘Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 260.

⁴²⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2114.

⁴²⁹ Hasan, *el-Mu ‘cem li’l-Kelimâti ve’l-Mustalahâti’l-‘Irâkiyye*, 235.

⁴³⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2198.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Şaka ، شَقَاجِي

FA: مازح

TA: “Şaka yapmasını seven, şakalaşmadan hoşlanan, latifeci.”⁴³²

IAA: Türkçedeki aynı anlamıyla kullanılmaktadır.⁴³³ Irak’ın tüm bölgelerinde kullanımı yaygındır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Şeker (Fa.) ، شَكْر

FA: سَكَّر

TA: “Şeker kamışı, şeker pancarı, patates, buğday vb. bitkilerin sap ve köklerinin öz suyundan veya nişastasından çıkarılan, birleşiminde karbon, oksijen ve hidrojen bulunan, beyaz, suda eriyen, mayalanabilen ve çoğu tatlı olan maddelerin genel adı.”⁴³⁴

IAA: Kelime Irak Arapçasında, anlam ve telaffuz bakımından Türkçedeki ifadelerle aynıdır.⁴³⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Şekerci (Fa./Tr.) ، شَكْرَجِي

FA: حلواني

TA: “Şeker ve şekerleme yapan veya satan kimse.”⁴³⁶

IAA: Türkçedeki “Şekerci” anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır.⁴³⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Şekerleme (Fa./Tr.) ، شَكْرَلَمَة

FA: سَكْرِيَة

TA: “Toz şekerin içine meyve özleri konduktan sonra kaynatılmasıyla yapılan her türlü şeker.”⁴³⁸

⁴³¹ Hasan, *el-Mu‘cem li’l-Kelimâti ve’l-Mustalahâti’l-‘Irâkiyye*, 254.

⁴³² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2198.

⁴³³ el-Kaysi, *Mevsu‘atu’l-lugati’l-‘Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 270.

⁴³⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2212.

⁴³⁵ Akreş, *el-Hudûru’t-Turkî fi’l-Lehceti’l-‘Irâkiyye*, 132.

⁴³⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2213.

⁴³⁷ Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, 789.

IAA: Un ve şeker karışımından yapılan tatlılar.⁴³⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

شَكْرَلِي ، Şekerli (Fa./Tr.)

FA: حلو ، سَكْرِي

TA: “İçinde şeker bulunan.”⁴⁴⁰

IAA: Türkçedeki “Şekerli” anlamıyla aynı manda kullanılmaktadır. Örneğin, گهوه شکرلي / şekerli kahve, denir.⁴⁴¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

شِلْتَة ، Şilte

FA: محبس الفراش

TA: “Üstünde oturulan, yatılan, içi yünle, pamukla doldurulmuş döşek.”⁴⁴²

IAA: Yatak fermuarı (محبس الفراش), yatak kılıfı (غلاف الفراش) manalarındadır.⁴⁴³

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

شَلْغَم ، Şalgam (Fa.)

FA: اللَّفْت

TA: “Turpgillerden, yumru köklü bir bitki.”⁴⁴⁴

IAA: Türkçedeki “Şalgam” anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır.⁴⁴⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

شِيبُك ، Çubuk

FA: مظلمة ، مرقاق

TA: Değnek biçiminde ince, uzun ve sert olan şey.⁴⁴⁶

IAA: “Yufka ve hamur işleri yapmak için kullanılan bir ev eşyası.”⁴⁴⁷

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

⁴³⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2213.

⁴³⁹ Hasan, *el-Mu‘cem li‘l-Kelimâti ve‘l-Mustalahâti‘l-‘Irâkiyye*, 255.

⁴⁴⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2213.

⁴⁴¹ el-Kaysi, *Mevsu‘atu‘l-lugati‘l-‘Âmmiyyeti‘l-Bağdâdiyye*, 271.

⁴⁴² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2225.

⁴⁴³ el-Kaysi, *Mevsu‘atu‘l-lugati‘l-‘Âmmiyyeti‘l-Bağdâdiyye*, 271.

⁴⁴⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2200.

⁴⁴⁵ Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, 120.

⁴⁴⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 569.

⁴⁴⁷ el-Kaysi, *Mevsu‘atu‘l-lugati‘l-‘Âmmiyyeti‘l-Bağdâdiyye*, 278.

شيش ، Şiş

FA: قضيب

TA: “Bir ucu sivri, demir veya ağaçtan, bazen silah gibi kullanılabilen ince uzun çubuk.”⁴⁴⁸

IAA: Eti vb. ızgarada pişirmek için kullanılan, demirden bir çubuk. Örneğin, شيش كباب / Şiş kebab, denir.⁴⁴⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

شيشة ، Şişe (Fa.)

FA: زجاجة ، قارورة

TA: “İçerisine sıvı konulan, cam veya plastikten yapılmış, dar ağızlı uzun kap.”⁴⁵⁰

IAA: Türkçedeki “Şişe” anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır.⁴⁵¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

ص HARFİ

صاج ، Sac

FA: مسطح

TA: “Yassı demir çelik ürünü. Bu nesneden yapılmış, üzerinde yufka yapılan dışbükey pişirme aracı.”⁴⁵²

IAA: Üzerinde yufka yapılan yassı demir.⁴⁵³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

صاغ ، Sağ

FA: صحيح البدن ، سالم

TA: “Sağlam, esen. Yaşamakta olan.”⁴⁵⁴

IAA: Sağlıklı, sağlam manasındadır. Örneğin, هو صاغ سليم / o, sağ salim, denir.⁴⁵⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

⁴⁴⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2227.

⁴⁴⁹ Abdurrahim, *Mu‘cemu‘d-dehîl fi‘l-lugati‘l-‘Arabiyyet‘il-hadîse ve Lehecâtîha*, 137.

⁴⁵⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2227.

⁴⁵¹ Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, 797.

⁴⁵² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1998.

⁴⁵³ Abdurrahim, *Mu‘cemu‘d-dehîl fi‘l-lugati‘l-‘Arabiyyet‘il-hadîse ve Lehecâtîha*, 139.

⁴⁵⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2003.

⁴⁵⁵ Abdurrahim, *Mu‘cemu‘d-dehîl fi‘l-lugati‘l-‘Arabiyyet‘il-hadîse ve Lehecâtîha*, 139.

صَجْج ، Saçak

FA: حافة

TA: “Bir yapının herhangi bir bölümünü güneş ve yağmurdan korumak için, o bölümden dışarı taşan ve altı boşta olarak yapılan bölüm.”⁴⁵⁶

IAA: Çit veya merdivenin dıştan kenarı (حافة السياج أو السلم) anlamındadır.⁴⁵⁷

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

صُرْمَايَة ، Sermaye (Fa.)

FA: رأس المال

TA: “Bir ticaret işinin kurulması, yürütülmesi için gereken anapara ve paraya çevrilebilir malların tamamı, anamal, başmal.”⁴⁵⁸

IAA: Sermaye anlamındadır. Farsçadaki “سر / başı, مایه ise mal” kelime kökünden gelmiştir. Türkçedeki anlamıyla aynı manada kullanılır.⁴⁵⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

صَعْلَم ، Sağlam

FA: محکم ، سليم

TA: “Dayanıklı, kolay bozulmaz, yıkılmaz, stabil.”⁴⁶⁰

IAA: Sağlam, iyi korunan, dayanıklı (محکم ، محفوظ ، سليم) manalarında. Çoğu zaman “Sağ” kelimesi ile birlikte kullanılır.⁴⁶¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

صَمُون ، Somun (Rumca)

FA: عيش

TA: Yuvarlak ve şişkin ekmek.⁴⁶²

IAA: Yuvarlak ekmek (الرغيف المدور) anlamındadır.⁴⁶³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

⁴⁵⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1998.

⁴⁵⁷ el-Kaysi, *Mevsu 'atu 'l-lugati 'l- 'Âmmiyyeti 'l-Bağdâdiyye*, 280.

⁴⁵⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2072.

⁴⁵⁹ Hasan, *el-Mu 'cem li 'l-Kelimâti ve 'l-Mustalahâti 'l- 'Irâkiyye*, 272.

⁴⁶⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2005.

⁴⁶¹ el-Kaysi, *Mevsu 'atu 'l-lugati 'l- 'Âmmiyyeti 'l-Bağdâdiyye*, 281.

⁴⁶² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2136.

⁴⁶³ Mahfuz, *el-Elfazü 't -Türkîyye fi 'l-Lehceti 'l- 'Irâkiyye*, 49.

صُوبَة ، Soba (Mac.)

FA: مدفئة

TA: İçinde kömür, odun veya gaz yakılan, elektrikle de çalıştırılabilen ısınma aracı.⁴⁶⁴

IAA: Odunla çalışan soba (دفاية تعمل بالخشب) anlamındadır. Ancak daha sonra bu adlandırma, elektrikli, gazlı ve petrol ısıtıcıları için de kullanılmaktadır.⁴⁶⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

صُوجْ ، Suç

FA: جرم

TA: “Törelere, ahlak kurallarına aykırı davranış.”⁴⁶⁶

IAA: Suç, kabahat, günah (جرم ، ذنب ، اثم) anlamındadır.⁴⁶⁷ Örneğin, هذا صوچك / bu senin suçun, denir.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

صُوندَة ، Sonda (İtalyanca)

FA: خرطوم

TA: “Suyun herhangi bir noktadaki derinliğini ölçmek, dip tabakaların yapısını incelemek için kullanılan araç.”⁴⁶⁸

IAA: Musluktan suyu taşımak için plastik bir hortum anlamındadır.⁴⁶⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

صُويْ ، Soy

FA: النسل

TA: “Bir atadan gelen kimselerin topluluğu, sülale.”⁴⁷⁰

IAA: Akraba, soy veya sülale (الأقارب أو النسب أو السلالة) anlamındadır.⁴⁷¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

⁴⁶⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2127.

⁴⁶⁵ Hasan, *el-Mu‘cem li’l-Kelimâti ve’l-Mustalahâti’l-‘Irâkiyye*, 280.

⁴⁶⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2166.

⁴⁶⁷ Mahfuz, *el-Elfazü’t-Türkîyye fi’l-Lehceti’l-‘Irâkiyye*, 49.

⁴⁶⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2138.

⁴⁶⁹ el-Kaysi, *Mevsu‘atu’l-lugati’l-‘Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 284.

⁴⁷⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2145.

⁴⁷¹ Mahfuz, *el-Elfazü’t-Türkîyye fi’l-Lehceti’l-‘Irâkiyye*, 49.

ط HARFİ

طَابُو ، Tapu

FA: سجل عقاري

TA: “Bir taşınmazın üstündeki mülkiyet hakkını gösteren belge.”⁴⁷²

IAA: Tapu dairesi (دائرة تسجيل العقارات) anlamındadır.⁴⁷³

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

طَاوَة ، Tava (Fa.)

FA: مقلاة

TA: Yağ kızdırma, yiyecek kızartma vb. işlere yarayan, uzun saplı yayvan kap.⁴⁷⁴

IAA: Türkçedeki “Tava”⁴⁷⁵ anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır. Irak’ın genelinde kullanımı yaygındır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

طَبَنْجَة ، Tabanca

FA: مسدّس

TA: “Kısa, hafif, cepte veya belde taşınan ateşli silah.”⁴⁷⁶

IAA: Türkçedeki “Tabanca” anlamıyla aynı manadadır. Kelime, Irak’ın bazı bölgelerinde ve eski Bağdat lehçesinde kullanılmaktadır.⁴⁷⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

طُخْمَاخْ ، Tokmak

FA: هراوة ، مدك

TA: “Ağaçtan yapılmış iri çekiç.”⁴⁷⁸

IAA: İnşaatçılar ekipmanındandır, yere vurmak ve onu güçlendirmek için kullanılır.⁴⁷⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

⁴⁷² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2267.

⁴⁷³ Abdurrahim, *Mu‘cemu‘d-dehîl fî‘l-lugati‘l-‘Arabiyyet‘il-hadîse ve Lehecâtiha*, 141.

⁴⁷⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2287.

⁴⁷⁵ Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, 822.

⁴⁷⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2237.

⁴⁷⁷ Akreş, *el-Hudûru‘t-Turkî fî‘l-Lehceti‘l-‘Irâkiyye*, 140.

⁴⁷⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2362.

⁴⁷⁹ el-Kaysi, *Mevsu‘atu‘l-lugati‘l-‘Âmmiyyeti‘l-Bağdâdiyye*, 284.

طُرْشِي، Turşu (Fa.)

FA: مخلل

TA: Tuzlu suda, sirkede bırakılarak özel bir kıvama getirilmiş sebze veya meyve.⁴⁸⁰

IAA: Türkçedeki “Turşu” anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır.⁴⁸¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

تَخْم، Takım

FA: تَلَّة ، مجموعة

TA: “Bir işte veya bir yerde kullanılan eşya ve aletlerin tamamı.”⁴⁸²

IAA: Türkçedeki “Takım” anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır. Örneğin, تخم قنفات / koltuk takımı, denir.⁴⁸³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

طَمْعَة ، Damga

FA: ختم

TA: “Bir şeyin üzerine bir nişan, bir işaret basmaya yarayan araç.”⁴⁸⁴

IAA: Mühür anlamındadır.⁴⁸⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

طُوب، Top

FA: مدفع

TA: “Birçok spor oyununda kullanılan, türlü büyüklükte, genellikle kauçuktan yapılmış yuvarlak nesne. Ayrıca gülle veya şarapnel atan büyük, ateşli silah.”⁴⁸⁶

IAA: Silah olan top anlamındadır, ayrıca oyunda kullanılan top için “طوبة / tobe” denir.⁴⁸⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

طُوْز ، Toz

FA: غبار

⁴⁸⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2388.

⁴⁸¹ Abdurrahim, *Mu‘cemu‘d-dehîl fî‘l-lugati‘l-‘Arabiyyet‘il-hadîse ve Lehecâtîha*, 142.

⁴⁸² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2248.

⁴⁸³ el-Kaysi, *Mevsu‘atu‘l-lugati‘l-‘Âmmiyyeti‘l-Bağdâdiyye*, 288.

⁴⁸⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 590.

⁴⁸⁵ el-Kaysi, *Mevsu‘atu‘l-lugati‘l-‘Âmmiyyeti‘l-Bağdâdiyye*, 288.

⁴⁸⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2365.

⁴⁸⁷ el-Kaysi, *Mevsu‘atu‘l-lugati‘l-‘Âmmiyyeti‘l-Bağdâdiyye*, 288.

TA: “Çok küçük ve hafif parçacıklara bölünmüş toprak.”⁴⁸⁸

IAA: Türçedeki “Toz” anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır. Kelimenin kullanımı Irak Arapçasında yaygındır.⁴⁸⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

ع HARFİ

عَارِسِزْ ، **Arsız**

FA: وقح

TA: “Utanması, sıkılması olmayan, yılışık, yüzsüz (kimse).”⁴⁹⁰

IAA: Arsız, utanmaz (عديم الحياء وقح) anlamındadır.⁴⁹¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

عَافِرِمْ ، **Aferin (Fa.)**

FA: أحسنت

TA: “Övme, takdir, beğenme vb. duyguları belirtmek için söylenen söz, bravo.”⁴⁹²

IAA: Övgü anlamında kullanılır. Örneğin, عفارم عليك / aferin sana, denir.⁴⁹³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

عَرْمُوطْ ، **Armut (Farsça emrūd)**

FA: الإجاص

TA: “Gülgillerden, çiçekleri beyaz, Türkiye'nin her yerinde yetişen bir ağaç. Bu ağacın tatlı ve sulu, yumuşak, ufak çekirdekli meyvesi.”⁴⁹⁴

IAA: Kelime, telaffuzunda Farsçadan farklı olarak, Türkçenin etkisiyle “عَرْمُوطْ / Armut” olarak telaffuz edilir.⁴⁹⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

⁴⁸⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2376.

⁴⁸⁹ el-Kaysi, *Mevsu 'atu'l-lugati'l- 'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 289.

⁴⁹⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 157.

⁴⁹¹ el-Kaysi, *Mevsu 'atu'l-lugati'l- 'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 289.

⁴⁹² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 33.

⁴⁹³ Abdurrahim, *Mu 'cemu'd-dehîl fi'l-lugati'l- 'Arabîyyet'il-hadîse ve Lehecâtiha*, 145.

⁴⁹⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 155.

⁴⁹⁵ Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, 41.

عَنْتِيكَة ، Antika (İtalyanca)

FA: تحفة

TA: “Tarihsel bir döneme ait olan. Genele, olağana, geleneğe aykırı, acayip, tuhaf, çarliston marka.”⁴⁹⁶

IAA: Antika, garip, tuhaf, eski (شاذّ ، غريب ، تحفة) manalarındadır. Örneğin, سيارَة عَنْتِيكَة / antika araba, denir. Ayrıca garip, tuhaf tavırlı kimseleri nitelemek için söylenir. Örneğin, فلان عَنْتِيكَة / falan kimse antikadır (tuhaf), denir.⁴⁹⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

عَوْنُطَجِي ، Avantacı

FA: مصلحة ، فائدة

TA: “Beleşçi, bedavacı.”⁴⁹⁸

IAA: Irak Arapçasında hileli (محتال) ve aldatıcı (مخادع) anlamlarında kullanılır.⁴⁹⁹

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

عَيْنَجِي ، Aynacı

FA: مرايا تي

TA: “Ayna yapan veya satan kimse.”⁵⁰⁰

IAA: Ayna yapan veya ticaretini yapan kimse (من يقوم بصنع المرايا والإتجار بها). Bu unvan sahibi Iraklı bir aile mevcuttur.⁵⁰¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

عَمْبَر ، Ambar (Farsça Anbār)

FA: مخزن

TA: “Genellikle tahıl saklanan yer.”⁵⁰²

IAA: Kelimenin telaffuzundaki “m” harfi Türçeden alındığını göstermektedir. Zira Farsçada “Anbar” olarak telaffuz edilir. Depo anlamındadır. Irak'ın genelinde kullanımı yaygındır.⁵⁰³

⁴⁹⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 134.

⁴⁹⁷ el-Kaysi, *Mevsu 'atu'l-lugati'l- 'Ámmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 295.

⁴⁹⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 190.

⁴⁹⁹ el-Kaysi, *Mevsu 'atu'l-lugati'l- 'Ámmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 297.

⁵⁰⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 207.

⁵⁰¹ el-Kaysi, *Mevsu 'atu'l-lugati'l- 'Ámmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 297.

⁵⁰² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 112.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

عيران ، Ayran

FA: اللبن الرائب ، شنينة

TA: “Süt veya yoğurt yayıkta çalkalanarak yağı alındıktan sonra kalan sulu bölüm.”⁵⁰⁴

IAA: Türkçedeki “Ayran” anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır. Son zamanlarda Musul ve diğer Irak lehçelerinde bu anlamada kullanımı yaygınlaşmaya başlamıştır.⁵⁰⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

ف HARFİ

فابريكة ، Fabrika (İtalyanca)

FA: معمل ، مصنع

TA: “İşlenmemiş veya yarı işlenmiş maddelerin makine, araç vb. ile işlenerek tüketime hazır duruma getirildiği sanayi kuruluşu, ütimevi.”⁵⁰⁶

IAA: Türkçedeki “Fabrika” anlamıyla aynı manadadır.⁵⁰⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

فرجة ، Fırça (Rumca)

FA: فرشاة

TA: “Bir şeyin tozunu, kirini gidermekte veya bir şeye boya, cila sürmekte kullanılan, bir araya getirilerek bağlanmış kıl vb. nden yapılan araç.”⁵⁰⁸

IAA: Türkçedeki aynı telaffuz ve anlamla kullanılmaktadır. Boyama veya resim yapmak için kullanılan araçtır (أداة للصيغ أو الرسم).⁵⁰⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

فريزة ، Freze (İtalyanca fresa)

FA: خرّاطة

TA: “Tornacılıkta, bir deliğin ağzını genişletmeye yarayan çelik alet.”⁵¹⁰

⁵⁰³ Akreş, *el-Hudûru't-Turki fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 147.

⁵⁰⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 208.

⁵⁰⁵ Akreş, *el-Hudûru't-Turki fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 147.

⁵⁰⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 845.

⁵⁰⁷ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 299.

⁵⁰⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 867.

⁵⁰⁹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 302.

IAA: Türkçedeki aynı telaffuz ve anlamla kullanılmaktadır, demir parçalarını kesen ve küçülten mekanik bir alettir (الآلة ميكانيكية تقوم بقطع وخرط وتنعيم قطع الحديد).⁵¹¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Fistan (Rumca) ، فِسْتَان

FA: ثوب نسائي

TA: “Tek parça kadın giysisi.”⁵¹²

IAA: Türkçedeki anlamıyla aynı manadadır. Kelime فساتين / Fesatin şeklinde çokluk yapılır.⁵¹³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Fışkı (Rumca) ، فِشْقِي

FA: روث

TA: “Atgillerin taze dışkısı.”⁵¹⁴

IAA: Çiftlik hayvanlarının dışkısı (رجيع الماشية) anlamındadır. Kelime Irak lehçesinde hâlâ sıkça kullanılmaktadır.⁵¹⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Fincan ، فنجان

FA: قدح

TA: “Çay, kahve vb. sıcak şeyler içmekte kullanılan, genellikle kulplu, porselen veya camdan yapılmış küçük kap.”⁵¹⁶

IAA: Seramikten yapılan küçük kap (قدح صغير من خزف) anlamındadır.⁵¹⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

ق HARFİ

Kasa (İtalyanca) ، قَاصَّة

⁵¹⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 892.

⁵¹¹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 304.

⁵¹² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 880.

⁵¹³ Abdurrahim, *Mu'cemu'd-dehîl fi'l-lugati'l-'Arabiyyet'il-hadîse ve Lehecâtiha*, 155.

⁵¹⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 872.

⁵¹⁵ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 148.

⁵¹⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 878.

⁵¹⁷ ebu Heşîme, *Usûlu'l-kelimât*, 74.

FA: خزانة

TA: “Para veya değerli eşya saklamaya yarayan çelik dolap.”⁵¹⁸

IAA: Türkçedeki “Kasa” anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır.⁵¹⁹ Kelimenin kullanımı Irak’ın genelinde yaygındır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Kama ، قامة

FA: حربة

TA: “Silah olarak kullanılan, ucu sivri, iki ağzı da keskin uzun bıçak”.⁵²⁰

IAA: Mızrak anlamındadır. Marangozlarda Kama kelimesi ise; ahşap levhaları birbirine bağlamak için kullanılan ahşap bir dil anlamındadır.⁵²¹

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

Kat ، قاط

FA: طباق

TA: “Üst üste konulmuş şeylerden her biri, tabaka.”⁵²²

IAA: Türkçedeki “Kat” anlamıyla aynı manada kullanılmaktadır. قاطين /Kateen; iki kat, قوط / Kût ise, katlar anlamındadır. Ayrıca bir şeyi katlamak anlamında kullanılır. Örneğin, طويتها قاطين iki kez katladım, denir.⁵²³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Kav ، قاو

FA: يابس ، جاف

TA: “Ağaçların gövdesinde veya dallarında yetişen bir tür mantardan elde edilen ve çabuk tutuşan, süngerimsi madde.”⁵²⁴

IAA: Kuru, sert manasında kullanılır. Örneğin, sert olmuş manasında; صار الخبز مثل القاو / ekmek kav gibi olmuş, denir.⁵²⁵

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

⁵¹⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1341.

⁵¹⁹ el-Kaysi, *Mevsu’atu’l-lugati’l-’Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 312.

⁵²⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1287.

⁵²¹ el-Kaysi, *Mevsu’atu’l-lugati’l-’Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 313.

⁵²² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1347.

⁵²³ Hasan, *el-Mu’cem li’l-Kelimâti ve’l-Mustalahâti’l-’Irâkiyye*, 334.

⁵²⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1355.

⁵²⁵ el-Kaysi, *Mevsu’atu’l-lugati’l-’Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*, 313.

قَاوْرْمَة ، Kavurma

FA: لحم مقلي ، شواء

TA: “Kendi yağıyla pişirilip kavrulduktan sonra yenen veya dondurulup saklanan et.”⁵²⁶

IAA: Türkçedeki “Kavurma” anlamıyla aynı manada kullanılır. Örneğin, “تغديت اليوم قاورما” / bugün öğle yemeğinde kavurma yedim, denir.⁵²⁷ Musul ilinde kullanımı meşhurdur.⁵²⁸

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

قَايِش ، Kayış

FA: سير ، حزام

TA: “Bağlamak, tutmak veya sıkmak amacıyla kullanılan, dar ve uzun kösele dilimi.”⁵²⁹

IAA: Motorlarda ve büyük makinelerde kullanılan kayış anlamında. Araç, un değirmenleri veya su pompaları gibi.⁵³⁰

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

قَايَة ، Kaya

FA: صخرة

TA: Büyük ve sert taş kütlesi.⁵³¹

IAA: Büyük ve güçlü bedenleri (الأجساد الضخمة والقوية) tarif ederken kullanılan bir kelimedir.⁵³²

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

قَبَا ، Kaba

FA: غليظ

TA: “Terbiyesiz, görgüsü kıt, nezaketsiz (kimse).”⁵³³

IAA: kaba huylu, zevksiz, kaba insan gibi, kelimenin birçok anlamı vardır. Bağdat'ın kalıp ifadelerinden biri; صوت المغني قبه /şarkıcının sesi kaba, şeklindedir. Kelimenin kullanımı Irak'ta yaygındır.⁵³⁴

⁵²⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1359.

⁵²⁷ Bek, *el-Muhkem fi Usul'il-Kelimâti'l-Âmiyye*, 173.

⁵²⁸ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 313.

⁵²⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1364.

⁵³⁰ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 313.

⁵³¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1360.

⁵³² el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 313.

⁵³³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1247.

⁵³⁴ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-Irâkiyye*, 157.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كَبَاق ، قَبَاق

FA: مسقف

TA: “Her türlü kabın üstünü örtmeye veya bir deliği kapamaya yarayan nesne.”⁵³⁵

IAA: Tencere, kutu, şişe vb. şeyler için kullanılan kapak (مسقف للقدر والعلبة والقنية) anlamındadır.⁵³⁶

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كَبَاق ، قَبَاق

FA: مهربات

TA: “Gizlice kaçırılmış olan mal veya madde.”⁵³⁷

IAA: Yasa ve yönetmeliklere aykırı olarak ülkeye sokulan, yasaklı madde (المواد الممنوعة التي يتم تدخيلها للبلاد بشكل مخالف للقوانين والأنظمة) anlamındadır.⁵³⁸

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كَبَاق ، قَبَاق

FA: مهرب

TA: Yasalara karşı gelerek bir yere mal sokan, bir yerden mal kaçıran veya bir yerde satan kimse.⁵³⁹

IAA: Kaçakçılık yapan kimse.⁵⁴⁰

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كَبَاق ، قَبَاق

FA: سوط

TA: Tek parça deri veya uzun esnek bir değneğin ucuna sıırım bağlanarak yapılmış vurma aracı.⁵⁴¹

IAA: Türkçedeki “Kırbaç” anlamıyla aynı manadadır.⁵⁴²

⁵³⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1303.

⁵³⁶ Hasan, *el-Mu‘cem li‘l-Kelimâti ve‘l-Mustalahâti‘l-‘Irâkiyye*, 335.

⁵³⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1254.

⁵³⁸ el-Kaysi, *Mevsu‘atu‘l-lugati‘l-‘Âmmiyyeti‘l-Bağdâdiyye*, 314.

⁵³⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1254.

⁵⁴⁰ Hasan, *el-Mu‘cem li‘l-Kelimâti ve‘l-Mustalahâti‘l-‘Irâkiyye*, 335.

⁵⁴¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1413.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كُرْدِيلَة، Kurdele (İtalyanca)

FA: شريط

TA: “Geniş ipekli şerit.”⁵⁴³

IAA: Örgüleri sabitlemek ve renklendirmek için (تنبيت اللفائف وتلوينها) kullanılan kurdele anlamındadır.⁵⁴⁴

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كَرْدَاش، Kardeş

FA: صاحب ، شقيق

TA: Aynı anne babadan doğmuş veya anne babalarından biri aynı olan çocukların birbirine göre adı.⁵⁴⁵

IAA: Dost, kardeş anlamındadır. Günümüzde kullanımı nadir bir hâle gelmiştir.

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

كُورْصَاغ، Kursak

FA: صبر ، حوصلة

IAA: Sabır (الصبر) ve katlanmak (التحمل) manasında kullanılır. Örneğin, ماعندي قرصاغ/ dayanacak gücüm kalmadı, denir.⁵⁴⁶

TA: “Halk ağzında Boğaz.”⁵⁴⁷

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

كَرْيُولَة، Karyola

FA: سرير

TA: “Üzerine yatak konulup yatılan tahta veya metal ev eşyası.”⁵⁴⁸

IAA: Ahşap veya metalden üretilen yatak anlamındadır.⁵⁴⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

⁵⁴² Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, 498 .

⁵⁴³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1530.

⁵⁴⁴ Hasan, *el-Mu‘cem li ‘l-Kelimâti ve ‘l-Mustalahâti ‘l- ‘Irâkiyye*, 337.

⁵⁴⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1325.

⁵⁴⁶ el-Kaysi, *Mevsu ‘atu ‘l-lugati ‘l- ‘Âmmiyyeti ‘l-Bağdâdiyye*, 316.

⁵⁴⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1532.

⁵⁴⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1341.

⁵⁴⁹ el-Kaysi, *Mevsu ‘atu ‘l-lugati ‘l- ‘Âmmiyyeti ‘l-Bağdâdiyye*, 316.

Kazan ، قَزَان

FA: قَدَر

TA: “Çok miktarda yemek pişirmeye veya bir şey kaynatmaya yarayan büyük, derin kap.”⁵⁵⁰

IAA: Türkçedeki “Kazan” anlamıyla aynı manadadır. Özellikle düğün ve cenaze törenleri gibi büyük sosyal etkinliklerde kullanılan kazanlar (قدور المناسبات الاجتماعية الكبيرة).⁵⁵¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Kızıl Kurt ، قِرْزُقُطْ

FA: الحمى القرمزية

TA: “Genellikle küçük yaşlarda görülen, bulaşıcı, yüksek ateşli, kırmızı renkte geniş lekeler döktüren, kuluçka dönemi üç dört gün süren tehlikeli hastalık.”⁵⁵²

IAA: Bağdatlıların azarlama veya beddua sözlerindendir (من ألفاظ الزجر أو الدعاء بالسوء), genelde çocuklara yönelik söylenen bir bedduadır.⁵⁵³

AD: Anlam daralması söz konusudur.

Kazma ، قَزْمَة

FA: آلة الحفر

TA: “Toprağı kazıp kaldırma, düzeltme vb. işlerde kullanılan ağaç saplı demir araç.”⁵⁵⁴

IAA: Bir çeşit sivri uçlu ve yassı olmak üzere iki başlı (نوع من الفؤوس لها رأس مدبب والآخر) (مسطح) bir balta türüdür.⁵⁵⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

Kasnak ، قَصْنَاغ

FA: قالب التطريز

TA: “Nakış işlemek için gergef gibi kullanılan, kumaşı germeye yarayan, tahtadan çember.”⁵⁵⁶

⁵⁵⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1371.

⁵⁵¹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 316.

⁵⁵² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1437.

⁵⁵³ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 317.

⁵⁵⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1374.

⁵⁵⁵ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 162.

⁵⁵⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1344.

IAA: Üzerine nakış yapılması için, kumaşın sabitlendiği halka şeklinde ahşap bir kalıptır (قالب خشبي لتطريز القماش عليه).⁵⁵⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

قَلْبَالُكَ ، Kalabalık

FA: ازدحام

TA: “Çok sayıda insanın bir araya gelmesiyle oluşan insan topluluğu.”⁵⁵⁸

IAA: Türkçedeki “Kalabalık” anlamıyla (الازدحام والحشد الكبير) aynı manada kullanılmaktadır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كُولْتُكْ ، Koltuk

FA: أريكة

TA: “Kol dayayacak yerleri olan geniş ve rahat sandalye.”⁵⁵⁹

IAA: Türkçedeki “Koltuk” anlamıyla aynı manadadır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

قَلَمُ طَرَاشْ ، Kalemtırış (Arp. / Fa.)

FA: تنعيم ، مبراة

TA: Kurşun kalemlerin ucunu açmak için kullanılan türlü biçimlerdeki keski, kalem açacağı.⁵⁶⁰

IAA: Cam ve ayna üreticilerinin terimlerden biridir (من مصطلحات الزجاجين وصانعي المرايا) ve yumuşatma (التنعيم) manasında kullanılır.⁵⁶¹

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

قَنْبُورَة ، Kambur

FA: خُدبة

TA: “Bel veya göğüs kemiğinin eğrilmesi, raşitizm sonucu sırtta ve göğüste oluşan tümsek.”⁵⁶²

⁵⁵⁷ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 318.

⁵⁵⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1272.

⁵⁵⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1465.

⁵⁶⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1278.

⁵⁶¹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 318.

⁵⁶² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1288.

IAA: Sırt bölgesindeki kamburluk anlamındadır.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

فَنَجَة، Kanca (İtalyanca)

FA: كَلَاب

TA: “Bir şey çekmeye yarar, ucu çengelli demir çubuk.”⁵⁶³

IAA: Avizeleri asmak için evlerin tavanına yerleştirilen kanca anlamındadır.⁵⁶⁴

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

فُنْدَرَة، Kundura (İtalyanca)

FA: حذاء

TA: “Kaba işlenmiş, bağısız, konçsuz ayakkabı.”⁵⁶⁵

IAA: Ayakkabı anlamındadır.⁵⁶⁶ Ayrıca ayakkabı üreticisi veya tamircisine “قندرچی / kunduracı” denir.⁵⁶⁷

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

فُوبِجَة، Kopça (Bul.)

FA: إيزيم الحزام

TA: “Bir giysinin iki yanını bitiştirmeye yarayan ve metal bir halka ile bir çengelden oluşan araç.”⁵⁶⁸

IAA: Kemer tokası (إيزيم الحزام) veya kemerin başındaki iğne ile demir parçası (قطعة الحديد) anlamındadır.⁵⁶⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

فُوزِي، Kuzu

FA: حمل

TA: Koyun yavrusu.⁵⁷⁰

⁵⁶³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1295.

⁵⁶⁴ el-Kaysi, *Mevsu 'atu'l-lugati'l- 'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 321.

⁵⁶⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1526.

⁵⁶⁶ Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, 94.

⁵⁶⁷ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 165.

⁵⁶⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1480.

⁵⁶⁹ Hasan, *el-Mu 'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâti'l-'Irâkiyye*, 346.

⁵⁷⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1551.

IAA: Kuzu dolması (الخروف المحشي) anlamındadır. Ayrıca “القوزي المشوي/ ızgara kuzu” Irak mutfağının meşhur yiyeceklerindendir.⁵⁷¹

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

كُوتِيَّة ، Kutu (Rumca)

FA: علبة

TA: “İnce tahta, mukavva, teneke, plastik vb. nden yapılmış, genellikle kapaklı kap.”⁵⁷²

IAA: Türkçedeki “Kutu” anlamıyla aynı anlamdadır.⁵⁷³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

قَوَّعة ، Kavga (Fa.)

FA: مشاجرة

IAA: Türkçedeki “Kavga” anlamıyla aynı manadadır. Kelime, Türkçedeki telaffuzuyla aynı şekilde kullanılmaktadır. Musul halkı tarafından yaygın olarak kullanılır.⁵⁷⁴

TA: “Düşmanca davranış ve sözlerle ortaya çıkan çekişme veya dövüş, münazaa.”⁵⁷⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

قَيْطَان ، Kaytan

FA: رباط الحذاء

TA: “- Pamuk veya ipekten sicim.

- Yelkeni yarı kapatmak için kullanılan örgü halat.”⁵⁷⁶

IAA: Ayakkabı bağı için kullanılır.⁵⁷⁷

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

قَيْمة ، Kıyma

FA: اللحم المفروم

TA: Çekilmiş et.⁵⁷⁸

IAA: Türkçedeki “Kıyma” anlamıyla aynı manadadır.⁵⁷⁹

⁵⁷¹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 323.

⁵⁷² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1546.

⁵⁷³ Aytaç, *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*, 95.

⁵⁷⁴ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 166.

⁵⁷⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1356.

⁵⁷⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1365.

⁵⁷⁷ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 168.

⁵⁷⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1433.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

ك HARFİ

كَالُوشْ ، Galoş (Fr.)

FA: غطاء أحذية

TA: “Sağlık kurumları, müzeler vb. yerlerde özel bölümlere girerken ayakkabıya geçirilen ince ve şeffaf kılıf.”⁵⁸⁰

IAA: Ayakkabıyı kilden ve sulardan korumak için (لحمية الحذاء من الأظيان والمياه) kullanılır.⁵⁸¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كَيْجَة ، Keçi

FA: القبيح ، معزة

TA: “Geviş getiren memelilerden, eti, sütü, derisi ve kılı için yetiştirilen hayvan.”⁵⁸²

IAA: Güzel olmayan ve düzensiz anlamındadır. Çirkin kimse için kullanılır.⁵⁸³

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

كَرْتَة ، Kerata (Rumca)

FA: مزلة حذاء

TA: Ayakkabı çekeceği.⁵⁸⁴

IAA: Türkçedeki anlamıyla aynı manadadır. Ayrıca mecazi anlamda kullanılır. Örneğin, جا / kendine rağmen geldi, denir.⁵⁸⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كَرَزَاتْ ، Çerez (Fa.)

FA: مُكْسَرَات

TA: “Yemek dışında yenilen yaş veya kuru yemiş vb. şeyler, atıştırılmalık.”⁵⁸⁶

IAA: Ceviz, badem vb. çerez anlamındadır.⁵⁸⁷

⁵⁷⁹ el-Kaysi, *Mevsu 'atu' l-lugati' l- 'Ámmiyyeti' l-Bağdâdiyye*, 324.

⁵⁸⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 900.

⁵⁸¹ el-Kaysi, *Mevsu 'atu' l-lugati' l- 'Ámmiyyeti' l-Bağdâdiyye*, 329.

⁵⁸² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1375.

⁵⁸³ Hasan, *el-Mu 'cem li' l-Kelimâti ve' l-Mustalahâti' l- 'Irâkiyye*, 354.

⁵⁸⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1393.

⁵⁸⁵ el-Kaysi, *Mevsu 'atu' l-lugati' l- 'Ámmiyyeti' l-Bağdâdiyye*, 334.

⁵⁸⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 523.

⁵⁸⁷ Karaağaç, *Türkçe Verintiler Sözlüğü*, 191.

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كَرْسَتْة ، Kereste (Fa.)

FA: أخشاب

TA: “Tomrukların boyuna biçilmesiyle elde edilen ve marangozlukla inşaatta kullanılan nitelikli ağaç.”⁵⁸⁸

IAA: İnşaat malzemelerinden Kereste (الأخشاب مواد البناء) anlamındadır.⁵⁸⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كَرْكُ ، Kürek

FA: مجرف

TA: “Toprak, kömür vb.ni bir yerden bir yere alıp atmaya, taşımaya yarayan ve yayvan bir bölümü, buna bağlı uzun bir sapı bulunan araç.”⁵⁹⁰

IAA: Toprak ve çamuru taşımak için kullanılan geniş bir kürek (مجرفة عريضة) anlamındadır.⁵⁹¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

گَري ، Geri

FA: خلف ، وراء

TA: “Arka, bir şeyin sonra gelen bölümü, art, alt taraf, ileri karşıtı.”⁵⁹²

IAA: Geri, arka anlamındadır. Yaygın ifadelerden birisi de; رجع گري ليورا / geri döndü, anlamındadır.⁵⁹³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

گُزلي ، Gizli

FA: خفاء ، سري

TA: “Görünmez, belli olmaz bir durumda olan, edimsel karşıtı, mahfî.”⁵⁹⁴

⁵⁸⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1393.

⁵⁸⁹ el-Kaysi, *Mevsu 'atu 'l-lugati 'l- 'Âmmiyyeti 'l-Bağdâdiyye*, 335.

⁵⁹⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1562.

⁵⁹¹ Hasan, *el-Mu 'cem li 'l-Kelimâti ve 'l-Mustalahâti 'l- 'Irâkiyye*, 362.

⁵⁹² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 934.

⁵⁹³ el-Kaysi, *Mevsu 'atu 'l-lugati 'l- 'Âmmiyyeti 'l-Bağdâdiyye*, 338.

⁵⁹⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 950.

IAA: Türkçedeki anlamıyla aynı manadadır. Örneğin, “ديشتغل گزلي / gizli, gözlerden uzak çalışıyor, denir.”⁵⁹⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كسكين، Keskin

FA: حاد

TA: “Etkili, sert, kırıcı, incitici” anlamlarındadır.⁵⁹⁶

IAA: Keskin anlamındadır. Ayrıca sert ve ağır (المركز والثقل) gibi mecazi anlamlarda da kullanılır. Irak Arapçasında gerçek ve mecazi anlamda yaygın olarak kullanılır. Örneğin: صاير كسكين وميتحجة / sert bir insan haine gelmiş onunla konuşmak mümkün olmuyor, denir.⁵⁹⁷

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

كغؤلة، Kâkül (Fa.)

FA: خصلة شعر

TA: “Alna düşen kısa kesilmiş saç, perçem.”⁵⁹⁸

IAA: Kafanın orta kısmında saç tutamı (خصلة الشعر التي تكون في وسط الرأس) anlamındadır.⁵⁹⁹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كلبجة، Kelepçe (Fa.)

FA: كلبش

TA: “Tutukluların kaçmasını önlemek için bileklerine takılan, bir zincirle tutturulmuş demir halka.”⁶⁰⁰

IAA: Polisler tarafından yakalanan kimsenin kaçmasını önlemek için kullanılan, zincire bağlı çelikten iki halka.⁶⁰¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

گمرگ، Gümrük (Rumca)

⁵⁹⁵ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 339.

⁵⁹⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1399.

⁵⁹⁷ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l-Irâkiyye*, 171.

⁵⁹⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1272.

⁵⁹⁹ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâti'l-Irâkiyye*, 369.

⁶⁰⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1381.

⁶⁰¹ Abdurrahim, *Mu'cemu'd-dehîl fi'l-lugati'l-Arabiyyet'il-hadîse ve Lehecâtiha*, 180.

FA: المَكْس

TA: “Bir ÷lkeye giren veya bir ÷lkeden çıkan mal ve eşya üzerinden alınan vergi.”⁶⁰²

IAA: Yurt dışından ithal edilen mallar için alınan devlet vergisidir. Kelime, جمارك ve جمارك olarak ta’rib edilmiştir (Arapçalaştırılmıştır).⁶⁰³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كُوسْتَك، Köstek

TA: “Saat, kılıç, anahtar vb.nin ucuna takılan zincir.”⁶⁰⁴

FA: حزام ، سلسلة

IAA: Kol saati kemeri (سلسلة الساعة اليدوية) vb. gibi zincir, kemer manasındadır.⁶⁰⁵

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

كُوشَة ، Köşe (Fa.)

FA: زاوية

TA: “Birbirini kesen iki çizginin, iki düzlemin oluşturduğu açı, zaviye.”⁶⁰⁶

IAA: Kanepelerde kullanılan küçük yuvarlak bir yastık (مخدة مدوّرة صغيرة) anlamındadır.⁶⁰⁷

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

كُومة ، Küme

FA: الكُنْدَس

TA: “Birbirine benzer veya aynı cinsten olan şeylerin oluşturduğu bütün, takım, öbek, grup.”⁶⁰⁸

IAA: Çokluk anlamındadır. Irak'ın tüm bölgelerinde yaygın olarak kullanılır. Örneğin, أكو / كومة ناس بالشارع sokakta çok fazla insan var, denir.⁶⁰⁹

AD: Anlam kaymasına uğramıştır.

⁶⁰² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1001.

⁶⁰³ Hasan, *el-Mu‘cem li‘l-Kelimâti ve‘l-Mustalahâti‘l-‘Irâkiyye*, 376.

⁶⁰⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1505.

⁶⁰⁵ el-Kaysi, *Mevsu‘atu‘l-lugati‘l-‘Âmmiyyeti‘l-Bağdâdiyye*, 355.

⁶⁰⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1505.

⁶⁰⁷ Akreş, *el-Hudûru‘t-Turkî fi‘l-Lehceti‘l-‘Irâkiyye*, 174.

⁶⁰⁸ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1559.

⁶⁰⁹ Akreş, *el-Hudûru‘t-Turkî fi‘l-Lehceti‘l-‘Irâkiyye*, 175.

ل HARFİ

لَبْلَبِي, Leblebi (Fa.)

FA: حُمْصِيَّة

TA: “Dış kabuğu çıkarıldıktan sonra fırında kavrulup çerez olarak yenen nohut.”⁶¹⁰

IAA: Bazı baharatlarla karıştırılmış ve haşlanmış nohuttur (الحمص المسلوق والمخلوط مع بعض البهارات). Geleneksel bir yiyecek türüdür.⁶¹¹

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

لَنَگِي دُنْيَا, Yeni dünya

FA: الفاكهة الجديدة

TA: “Erik büyüklüğünde, iri çekirdekli, sarı renkli, sulu ve mayhoş meyvesi, Malta eriği.”⁶¹²

IAA: Kaysiya benzeyen bir meyve (الفاكهة التي لها شبه بالمشمش) türüdür.⁶¹³

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

لَمْبَة, Lamba (Rumca)

FA: مصباح

TA: “Petrol gibi yanıcı bir madde yakarak veya elektrik akımıyla içindeki teller akkor durumuna geçerek ışık veren alet.”⁶¹⁴

IAA: Elektrikli lamba anlamındadır. Çoğulu "لمبات" şeklindedir.⁶¹⁵

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

م HARFİ

مَاشَة, Maşa (Fa.)

FA: مشبك شعر

TA: “Ateş veya kızgın bir şey tutmaya, korları karıştırmaya yarayan iki kollu metal araç. Çok küçük şeyleri tutmaya yarayan küçük, kollu araç.”⁶¹⁶

⁶¹⁰ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1580.

⁶¹¹ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 366.

⁶¹² Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2573.

⁶¹³ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 369.

⁶¹⁴ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1574.

⁶¹⁵ Abdurrahim, *Mu'cemu'd-dehîl fi'l-lugati'l-Arabiyyet'il-hadîse ve Lehecâtiha*, 192.

IAA: Irak Arapçasında Kelimenin iki farklı kullanım şekli vardır. Türkçedeki maşa⁶¹⁷ anlamının yansıra, saç bağlamak için kullanılan saç tokası (مشبك الشعر) anlamında da kullanılmaktadır.⁶¹⁸

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

مَصَاة ، Masa (Rumca)

FA: طاولة

TA: “Ayaklar veya bir destek üzerine oturtulmuş tabladan oluşan mobilya.”⁶¹⁹

IAA: Türkçedeki anlamıyla aynı manadadır, çoğulu ماصات şeklindedir.⁶²⁰

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

مِنْدَر ، Minder

FA: فراش

TA: “İçi yumuşak bir malzeme ile doldurularak dikilen, oturmaya, yaslanmaya yarar şilte.”⁶²¹

621

IAA: Yatak anlamındadır. Aynı zamanda kilimlerin üzerine yerleştirilen ve üzerine oturulan minder anlamındadır.⁶²²

AD: Anlam genişlemesi söz konusudur.

ن HARFİ

نَمْرَة ، Numara (İtalyanca)

FA: عدد ، رقم

TA: “- Bir şeyin bir dizi içindeki yerini gösteren sayı, rakam.

- Hile, düzen, dalavere, yalan”⁶²³

IAA: Rakam anlamındadır. Örneğin, نَمْرَة السَّيَّارَة / arabanın numarası, denir.⁶²⁴

AD: Anlamda bir daralma söz konusudur.

⁶¹⁶ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1633.

⁶¹⁷ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 373.

⁶¹⁸ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâti'l-'Irâkiyye*, 402.

⁶¹⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1630.

⁶²⁰ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâti'l-'Irâkiyye*, 402.

⁶²¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1686.

⁶²² el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 392.

⁶²³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1781.

⁶²⁴ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 404.

نَزِڪَ، Nazik (Fa.)

FA: الناعم ، الرقيق

TA: “Başkalarına karşı saygılı davranan. İnce yapılı, narin.”⁶²⁵

IAA: Kelimenin kökeni Farsçadır. Türkçede kelimenin telaffuzu Farsçadan biraz farklı olarak “Nazik” diye söylenir. Irak Arapçası her iki dilden; Farsça ve Türkçeden etkilenmiştir. “نازوك Nazuk” şeklinde kullanan bölgeler Farsçadan etkilenmişken, “نازك Nazik” olarak kullanıldığı bölgeler Türkçeden etkilenmiştir. Kelime kibar, zarif, narin ve ince yapılı kimse anlamında kullanılır.⁶²⁶

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

• HARFİ

هَيْچَ، Hiç (Fa.)

FA: لا شئ

TA: “Bir soruya açık bir cevap verilmek istenmediğinde cevap cümlesinin başına getirilen bir söz.”⁶²⁷

IAA: Hiç anlamındadır. Örneğin، ليش ضربت اخوك بمعنى؛ لماذا ضربت أخاك؟ هيج! أي بلا سبب، Neden kardeşini dövdün? Hiç! Sebepsiz demektir.⁶²⁸

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

ي HARFİ

يَاكَة، Yaka

FA: طوق الرقبة

TA: “Giysilerin boyna gelen, boynu çeviren bölümü.”⁶²⁹

IAA: Türkçedeki “Yaka” anlamıyla aynı manada yaygın olarak kullanılır.⁶³⁰

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

يَلَكْ، Yelek

⁶²⁵ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1756.

⁶²⁶ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 186.

⁶²⁷ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 1097.

⁶²⁸ Hasan, *el-Mu'cem li'l-Kelimâti ve'l-Mustalahâtî'l-'Irâkiyye*, 461.

⁶²⁹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2504.

⁶³⁰ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 191.

FA: صدرية

TA: “Ceket altına giyilen kolsuz ve kısa giysi.”⁶³¹

IAA: Gömleğin üzerine giyilen yelek anlamındadır.⁶³²

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

یواش، Yavaş

FA: بهدوء ، عل مهلك

TA: Hızlı olmayan, ağır, çabuk karşıtı.⁶³³

IAA: Türkçedeki “Yavaş” anlamıyla aynı manadadır. Örneğin, اynay / یواش یواش شیل المرایة, yavaş yavaş taşı, denir. Kelime hâlâ yaygın olarak kullanılmaktadır.⁶³⁴

AD: Aynı manada kullanılmaktadır.

2.2. Irak Arapçasında Bazı Türkçe Kalıp İfadeler

عقل یوختر : Akıl Yoktur.

کی کوزوم⁶³⁵ : İki gözüm (Irak müziği makamlarındadır).

هپ بیاز⁶³⁶ : Hep Beyaz (Tavlada kullanılan sayılardır).

قرة بخت : Kara baht.

قارش (Karış : قارش وارش⁶³⁷) kelimesi Irak Arapçasında karışmak, rahatsız etmek gibi anlamları ifade ederken, varış (وارش) ise, gaye ve hedef manalarındadır. Kalıp şeklinde kullanılan bu ifade; rahatsızlık etme, yaramazlık yapma gibi manalarda kullanılır. Örneğin, لا تسوي قارش وارش (rahatsızlık verme) denir.

قالدر قوي⁶³⁸ : Kaldır koy ifadesi Bağdat lehçesinde, Avrupa tarzında sunulan devasa sofrası için kullanılmaktadır.

قزقۇ⁶³⁹ : Kızıl Kurt; beddua sözlerindendir, kızıl hastalığına yakalanmak için söylenen bir bedduadır.

شیش بیش⁶⁴⁰ : Şeşbeş (Domino terimlerinden).

⁶³¹ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2567.

⁶³² Hasan, *el-Mu‘cem li ‘l-Kelimâti ve ‘l-Mustalahâti ‘l- ‘Irâkiyye*, 471.

⁶³³ Akalın vd., *Türkçe Sözlük*, 2552.

⁶³⁴ el-Kaysi, *Mevsu‘atu ‘l-lugati ‘l- ‘Âmmiyyeti ‘l-Bağdâdiyye*, 429.

⁶³⁵ el-Kaysi, *Mevsu‘atu ‘l-lugati ‘l- ‘Âmmiyyeti ‘l-Bağdâdiyye*, 361.

⁶³⁶ Zeki Kaymaz, “Türkçenin Arapçaya Etkileri Üzerine Bazı Tespitler”, *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/1 (2011), 72.

⁶³⁷ el-Kaysi, *Mevsu‘atu ‘l-lugati ‘l- ‘Âmmiyyeti ‘l-Bağdâdiyye*, 312.

⁶³⁸ Akreş, *el-Hudûru ‘t-Turkî fi ‘l-Lehceti ‘l- ‘Irâkiyye*, 153.

⁶³⁹ el-Kaysi, *Mevsu‘atu ‘l-lugati ‘l- ‘Âmmiyyeti ‘l-Bağdâdiyye*, 317.

⁶⁴¹ صاغ سليم : Sağ salim ifadesi sağlıklı, sağlam manasında kullanılır.

أسكي يخني : Eski yahni.

⁶⁴² شيش طاووق : Şiş tavuk (Değişik bir baharat karışımıyla yapılan bir tavuk yemeğidir).

⁶⁴³ تختة چرك : Tahta Çürük ifadesi Bağdat'ta kullanımı yaygındır. Özensiz bir işi

tanımlamak için ya da güvenli olmayan adımlar konusunda uyarmak için kullanılır.

سني حق صقلاصن : Seni Hak Saklasın Musul lehçesinde, Türkçedeki aynı telaffuz ve anlam ile düğünde gelinle vedalaşırken ona söylenen ve yaygın olarak kullanılan bir ifadedir.⁶⁴⁴

Ayrıca;

أنجغ يكفي : Ancak yeterli

من عهد العثمانلي : Osmanlı zamanından

إجمع البوش : Boşları topla

⁶⁴⁵ القهوة بلا دخان كالنوم بلا يورغان : Dumansız kahve, yorgansız uyku gibidir.

Şeklindeki ifadeler Irak Arapçasında Türkçe kelimelerle kullanılmaktadır.

2.3. Irak Arapçasında Türkçe Gramer Unsurları

Osmanlıların Arap coğrafyasına hâkimiyeti döneminde Türk dili Arapçaya tesir etmiş, birçok Türkçe kelime Arapçaya geçmiştir. Arapça ile Türkçe arasındaki bu etkileşim sadece kelimelerle sınırlı kalmamıştır, çeşitli Türkçe ekleri de Arapça konuşma diline kazandırmıştır. Bununla beraber, Araplar Türkçe eklerin kullanım alanını genişletmiş ve Türkçede mevcut olmayan yeni anlamlar dahi ortaya çıkmıştır. Bu eklerin çoğu da Arap ülkelerinde hâlâ kullanılmaktadır.⁶⁴⁶

Yapım ekleri, kelimelerin kök ve gövdelerine eklenerek anlam bakımından yeni kelimeler türetmeye yarayan eklerdir.⁶⁴⁷

⁶⁴⁰ el-Kaysi, *Mevsu 'atu'l-lugati'l- 'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 278.

⁶⁴¹ Abdurrahim, *Mu'cemu'd-dehîl fi'l-lugati'l- 'Arabîyyet'il-hadîse ve Lehecâtiha*, 139.

⁶⁴² Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l- 'Irâkiyye*, 265.

⁶⁴³ el-Kaysi, *Mevsu 'atu'l-lugati'l- 'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 147.

⁶⁴⁴ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fi'l-Lehceti'l- 'Irâkiyye*, 128.

⁶⁴⁵ Şeyh Celal el-Hanefi el-Bağdâdî, *el-Emsâlu'l-Bağdâdiyye* (Bağdat: Matbbatu Es'ad, 1962), 1/296.

⁶⁴⁶ Muhammed Akıl, "Levâhik Türkiyye fi lehçetina'l-muhkiye". *almothaqaf*. (30Mart 2020).

⁶⁴⁷ Mehmet Hengirmen, *Türkçe Temel Dil Bilgisi*, 5. Bs (Ankara: Engin, 2006), 287.

2.3.1. “ - Li ” Yapım Eki

Arap lehçelerinde ismin sonuna -Ye (ي) harfi veya Elif, Vav, Ye (أ, و, ي) harfleri eklenerek; bir yere aitlik, bağılılık anlamı katılır. Örneğin, Masriy مصري (Mısırlı), Gazzavi غزاوي (Gazzeli) denir. Türkçe de ise -Lı (-Li, -Lu, Lü) eki eklenerek bu anlam katılır.

Örneğin, Urfa-lı denilmektedir.⁶⁴⁸

-Li (-lı, -lu, -lü) ekinin Türkçede başlıca fonksiyonları ise şunlardır;

- a) Kelimelere eklenerek sıfat yapar: anlayış-lı, bilgi-li, renk-li.
- b) Yer adlarına eklenerek, bir yere aitlik, bağılılık anlamı katar: Ankara-lı, Kayseri-li, Üniversite-li.
- c) İkilime kurar: An-lı şan-lı, içl-i dış-lı, iri-li ufak-lı.⁶⁴⁹

Irak Arapçasında söz konusu ekin yalnızca bir kullanımı vardır ki oda “-li” dir. Irak Arapçasında bu ek, genellikle, yer isimlerine eklenmesi şeklinde kullanılır ve aitlik ifade eder.⁶⁵⁰

Söz edilen ekin bazı örnekleri ise şu şekildedir:

كرکوك : Kerkük, Kerkükli (Kerküklü) -> کرکوك

بغداد : Bağdat, Bağdatlı (Bağdatlı) -> بغداد

عثماني : Osmanlı, Osmanlı -> عثمان

قباغلي : Kapak, Kapağlı (Kapaklı) -> قباغلي

شكرلي : Şeker, Şekerli -> شكر

اربيللي : Erbil, Erbilli -> اربيل

هيبتلي : Heybet, Heybetli -> هيبتلي

أورفلي : Urfa, Urfalı -> أورفلي

Osmanlı hâkimiyetinin ve Birinci dünya savaşının sona ermesiyle bu ekin kullanımının azalmaya başladığını görmekteyiz.⁶⁵¹

⁶⁴⁸ Akıl, “Levâhik Türkiyye fi lehçetina’l-muhkiye”.

⁶⁴⁹ Hengirmen, *Türkçe Temel Dil Bilgisi*, 293-294.

⁶⁵⁰ Sâduk Maslih, “Erba’u levâhik Türkiyye fi-l’lugati’d-dâriceti’l-Irakiyye”, *El Karmel* 17 (1996), 185.

⁶⁵¹ Maslih, “Erba’u levâhik Türkiyye fi-l’lugati’d-dâriceti’l-Irakiyye”, 185.

2.3.2. “- Çi” Yapım Eki

-Cı (ci, -cu, -cü) ekinin Türkçedeki İşlevleri:

1. Türlü adlara gelip meslek ismi yapar: av-cı, ekmek-çi, aş-çı.
2. Meşgale ismi yapar: uyku-cu, yol-cu, göz-cü.
3. Kişinin alışkanlığını belirtir: yalan-cı, şaka-cı, dalga+cı.
4. Bir düşünce, inanış veya taraftarlık belirtir: ülkü-cü, milliyet-çi, sol-cu.⁶⁵²
5. Arapça nispet -i'sini bir kısmını karşılar: reyb-i> şüphe-ci, nef'i> fayda-cı.
6. Arapça sıfat-fiillerin birçoğunu Türkçeleştirir: mukallit> taklit-çi, müddei> dava-cı.⁶⁵³

Irak Arapçasında diğer eklere göre daha sıklıkla kullanılan bu ek, çoğunlukla çeşitli meslek ve uzmanlık alanlarını ifade etmek için kullanılır.⁶⁵⁴ Söz konusu ekin bazı örnekleri ise şu şekildedir:

نوبتي	: Nöbetçi
شكري	: Şekerci
اوتي	: Ütücü
ساعي	: Saatçi
چايي	: Çaycı
توتتي	: Tütüncü
كبي	: Kebapçı
دوشمجي	: Döşemeci

Bununla birlikte, “çi” eki ilave edilen ve günlük hayatta kullanılan bazı sözcükler, davranış ve karakteri ifade eder.⁶⁵⁵ Bu kelimelere bazı örnekler şu şekildedir;

سختي	: Sahteci
كيفي	: Keyifçi
شقي	: Şakacı
كولي	: Golcü
عراكي	: Kavgacı

Irak Arapçasında Osmanlı döneminde kullanılan (جي/ ci) ekine⁶⁵⁶ dair bazı örnekler ise şu şekildedir;

⁶⁵² Tahsin Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 2. Bs (Ankara: TDK., 1986), 162-163.

⁶⁵³ Banguoğlu, *Türkçenin Grameri*, 163.

⁶⁵⁴ Maslih, “Erba’u levâhik Türkiyye fi-l’lugati’d-dâriceti’l-Irakiyye”, 161.

⁶⁵⁵ Maslih, “Erba’u levâhik Türkiyye fi-l’lugati’d-dâriceti’l-Irakiyye”, 163.

⁶⁵⁶ Ezhar el-‘Ubeydi, “Mihenun Musiliyye Munkariza”. *Almadassupplements*. (29 Mart 2020).

أجزاجي, eczacı.	
آسکجي, eskici	: Eski eşyaları alıp satan kimse.
آشجي, aşçı.	
أکمکجي, ekmekçi.	
أوتجي, ütücü.	
أوجي, avcı.	
أنتيکه جي, antikacı	: Antika satıcısı.
بابوچي, pabuççu	: Kadın ayakkabı imalatçısı.
پاججي, paçacı	: Paça satıcısı.
پوصطجي, postacı.	
تتنجي, tütüncü	: Tütün satıcısı.
تفکجي, tüfekçi.	
تکمجي, dökümcü.	
تتکجي, tenekeci	: Kalay ve çinko kapların imalat ve satışını yapan kimse.
جامجي, camcı	: Cam satıcısı.
جي جبة, cübbeci	: Terzi, Din adamlarına ve alimlere cübbe satan kimse.
جزمجي, çizmeci	: Subaylar için uzun botlar üreten ve satan kimse.
چقمقجي, çakmakçı	: Silahların tamirini yapan kişi.
چوالجي, çuvalcı	: Çuvalların üreticisi ve satıcısı.
چادر جي, çadırcı	: Çadır satıcısı.
چايجي, çaycı	: Kahvehane sahibi.
حمامجي, hamamcı	: Hamam sahibi.
خزمجي, hizmetçi.	
دکرمائجي, değirmenci	
دوشمجي, döşemeci.	
دوگره جي, doğramacı	: Marangoz.
ساعجي, saatçi.	
سفر جي, sofracı	: Sofraları düzenleyen kimse.

شالجي, şalcı	: Şal üreten ve satan kimse
شكرجي, şekerci	: Tatlıcı.
صابونجي, sabuncu	: Sabun satıcısı.
طوبجي, topçu	: Topçu asker veya top tamircisi.
عرضالحجي, arzuhalci	: Dilekçeleri yazan kişi.
قايعجي, kayıkçı	: Teknelerin üretici ve tamircisi.
قجغجي, kaçakçı.	
قزانجي, kazancı	: Kazan satıcısı.
قندرجي, kunduracı	: Ayakkabı üreticisi.
قند يلجي, kandilci	: Eski cami lambalarından sorumlu kimse.
قنطرجي, kontratçı	: Müteahhit.
قهوجي, kahveci	: Kahvehane sahibi.
كبا بجي, kebabçı.	
كجة جي, keçeci	: Keçe halı satıcısı.
كرکجي, kürkçü	: Kürk satıcısı.
کمرکجي, gümrükçü	: Gümrükte çalışan kimse.
مرمرجي, mermerci.	
مغازة جي, mağazacı.	
مکينة جي, makineci	: Tahıl öğütme makinelerinde çalışan kimse.
نوبة جي, nöbetçi	: Trafik polisi.

Günümüzde bazı Arap ülkelerinde ise, “cı” ekine ilave edilen kelimeler olumsuz anlamlar kazanmıştır. Örneğin, "Baltacı" kelimesi, önceden yollarda baltalar taşıyarak çalışan kimse için kullanılmakta idi, ancak daha sonra, insanlara şantaj yapmak için yasa dışı bir şekilde güç kullanan kişi anlamında kullanılmıştır. Yine Şam’da Muşkilci مشکلي kelimesi problemlili, sorunlu kimse anlamına gelmiştir. Mısır’da ise, Arabacı عربي kelimesi eskiden araç sürücüsü anlamına geliyordu, fakat daha sonra kaba ve acımasız kişi anlamlarında kullanılmıştır.⁶⁵⁷

⁶⁵⁷ Akıl, “Levâhik Türkiyye fi lehçetina’l-muhkiye”.

2.3.3. “-Siz” Yapım Eki

Türkçede –siz eki;

1. Adlara gelerek sıfat niteliği taşıyan sözcükler yapar:⁶⁵⁸ Kimse-siz, tutar-sız, ahlak-sız, görgü-süz, gibi.
2. Bazı kelimelerde kalıplaşmış olarak bulunur: Kalpsiz, sonsuz, eşsiz, gibi.
3. İkilemeler kurar: Kayıtsız şartsız, uçsuz bucaksız, gibi.⁶⁵⁹

Irak Arapçasında kullanımı ise yalnızca olumsuz davranış, karakter ve üslupla sınırlı denilebilir.⁶⁶⁰ Örneğin;

عقل سز : Akılsız

حیا سز : Hayasız

وجدان سز : Vicdansız

أدب سز : Edepsiz

أخلاق سز : Ahlaksız

دين سز : Dinsiz

2.3.4. “-Lık” Yapım Eki

Türkçede –Lık ekinin başlıca fonksiyonları şunlardır;

- a) Yer adları yapar: kitap-lık, kömür-lük, odun-luk.
- b) Adın anlamına bağlı aidiyet belirten sıfatlar yapar: hediye-lik, bayram-lık, kış-lık.
- c) Alet, araç, gereç isimleri yapar: kulak-lık, baş-lık, tuz-luk.
- d) Ölçü Bildiren kelimeler yapar: litre-lik, metre-lik, kilo-luk.
- e) Meslek anlamı taşıyan kelimeler yapar: öğretmen-lik, avukat-lık, dişçi-lik.⁶⁶¹

Irak Arapçasında diğer eklere göre daha az kullanılan bu ek ise, kelimenin sonuna gelir bazen de ekin hemen arkasından " – لَیْة / iyye" eklenir.⁶⁶² Bununla ilgili bazı örnekler şu şekildedir:

چامورلغ : Çamurluk

تمبل لوغیة : Tebelluğiyye (tembellik)

⁶⁵⁸ Hengirmen, *Türkçe Temel Dil Bilgisi*, 299.

⁶⁵⁹ Hengirmen, *Türkçe Temel Dil Bilgisi*, 299.

⁶⁶⁰ Maslih, “Erba’u levâhik Türkiyye fi-l’lugati’d-dâriceti’l-Irakiyye”, 159.

⁶⁶¹ Hengirmen, *Türkçe Temel Dil Bilgisi*, 294-295.

⁶⁶² Maslih, “Erba’u levâhik Türkiyye fi-l’lugati’d-dâriceti’l-Irakiyye”, 161.

سرسرلوغیة : Serserluğiyye (serserilik)

قوللغ : Kolluk

قلبالغ : Kalabalık

2.3.5. “-Mu” Soru Eki

Türkçede soru eki mi, mi, mu, mü ekleridir.⁶⁶³ Ancak Irak Arapçasında bu edatlardan yalnızca “مو / mu” eki, soru edatı olarak kullanılmaktadır. Örneğin ؟ مو هیچی (Mu hiçi): öyle değil mi?

پاچر أحمد یچی مو؟ (baçır Ahmed yici mu) : Ahmet yarın gelecek değil mi? Şeklinde kullanılır.

Ayrıca bu edatın Irak Arapçasında birçok farklı kullanımı vardır;

1. Nefi edatı مو: değil anlamında. بن دهیلیم, ben değilim.
2. Nehy edatı مو: fiili olumsuzlaştırır. مو تروح, gitme.
3. Soru edatı مو: öyle değil mi? anlamında. ؟ تعبت مو, yoruldun değil mi?
4. Sebep edatı مو: Çünkü anlamında. مو المخبز معرّل الیوم : Çünkü bugün fırın kapalı.
5. Zarf edatı مو: -dığında manasında. مو تنزل للسوق : Çarşıya indiğinde.
6. Uyarı edatı مو: ؟: مو گتلك ؟: sana demedim mi?
7. Azarlama edatı مو: مو گتلك : Kaç kez sana demedim mi oraya gitme!⁶⁶⁴
- 8.

2.3.6. “-Hem” Bağlacı

Hem bağlacı; Türkçede aynı görevdeki sözcükleri, cümleleri birbirine bağlayarak eşitlik, karşıtlık ve birlikte olma anlamları verir.⁶⁶⁵ Irak Arapçasında da aynı anlamda ve yaygın olarak günümüzde de kullanılır.⁶⁶⁶ Örneğin; هم علی اجه وهم محمد (hem Ali ice hem Muhammed) hem Ali hem de Muhammed geldi, manasında. Ayrıca “yine” anlamında da kullanılır. Örneğin; هم اجه (hem ice) yine geldi, manasında.⁶⁶⁷

⁶⁶³ Hengirmen, *Türkçe Temel Dil Bilgisi*, 299.

⁶⁶⁴ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 185.

⁶⁶⁵ Hengirmen, *Türkçe Temel Dil Bilgisi*, 192.

⁶⁶⁶ el-Kaysi, *Mevsu'atu'l-lugati'l-'Âmmiyyeti'l-Bağdâdiyye*, 411.

⁶⁶⁷ Akreş, *el-Hudûru't-Turkî fî'l-Lehceti'l-'Irâkiyye*, 189.

2.4. Türkçe Kelimelerin Arapça Kurallarına Göre Çokluk Yapılması

Irak Arapçasında birçok Türkçe kökenli kelimeye Arapça çokluk eki (ات / at) eklenerek çoğul yapılır.⁶⁶⁸ Bu kelimelerin bazı örnekleri ise şu şekildedir:

أَتَكَ, etek: أَتَكَات, etekât (etekler)
أَرْنَاكَ, örnek: أَرْنَاكَات, örnekat (örnekler)
أَسْقِي, askı: أَسْقِيَّات, askiyyat (askılar)
أُورْتِي, örtü: أُورْتِيَّات, örtiyyat (örtüler)
پَرْچَا, parça: پَرْچَاَت, parçat (parçalar)
پَرْدَا, perde: پَرْدَاَت, perdat (perdeler)
بُوْيَا, boya: بُوْيَاَت, boyaat (boyalar)
تَنَكَا, teneke: تَنَكَاَت, tenekat (tenekeler)
چَطَلَا, çatal: چَطَلَاَت, çatalat (çatallar)
چَكْمَچَا, çekmece: چَكْمَچَاَت, çekmecat (çekmeceler)
خَاوَلِي, havlu: خَاوَلِيَّات, havliyyat (havlular)
دَسْتَا, deste: دَسْتَاَت, destat (desteler)
رَچَچَا, reçete: رَچَچَاَت, reçetat (reçeteler)
شَالَا, şal: شَالَاَت, şalat (şallar)
مَاصَا, masa: مَاصَاَت, masat (masalar)
تُفَکَا, tüfek: تُفَکَاَت, tügat (tüfekler)

Ayrıca söz konusu çokluk kuralın dışında çoğul yapılan bazı Türkçe kelimeler vardır. Bu kelimelerin bazı örnekleri ise şu şekildedir:

بُرْغَا, Burgu: بُرْغَاَت, beraği (burgular)
تَبَسَا, tepsi: تَبَسَاَت, tebası (tepsiler)
چَارْشَاَف, çarşaf: چَارْشَاَفَاَت, çeraçıf (çarşafklar)
جُزْدَان, cüzdan: جُزْدَانَاَت, cızadin (cüzdanlar)
خَاشُوكَا, kaşık: خَاشُوكَاَت, havaşig (kaşıklar)
دُولَاب, dolap: دُولَابَاَت, duvalib (dolaplar)

⁶⁶⁸ Kaymaz, “Türkçenin Arapçaya Etkileri Üzerine Bazı Tespitler”, 72.

2.5. Irak Arapçası ve Türkçede Eşanlamlı Olan Bazı Deyim ve Atasözleri

Meseller, bir milletin hayat tarzının, yaşayış yolları ve şekillerinin dolaylı birer vasfı olmakla beraber söylendiği dilin halkının sosyal ve ruhi yapısını, tabiat ve karakterini aksettiren birer aynadır. Edebi türler içinde insanın his, şuur ve inancına doğru bir şekilde tercüman olan meseller ve hikmetli sözler birden bire ortaya çıkmamış, aksine kimi acı, kimi tatlı olaylar, tarihi hadiseler, felaketler ve mutluluklar bu sözlerin kaynağı olmuştur. İşte bu sözler engin bir tecrübe ve deneyimler sonucunda dile getirilmiştir.

669

Türklerle Arapların münasebeti asırlar öncesine dayanmaktadır. Zamanla gelişen bu tarihsel münasebetler ve sosyal bağlar Türk ve Arap kültüründeki benzerliklerin de ortaya çıkmasına neden olmuştur. Kültürün önemli bir parçası olan atasözleri ve deyimler de ifade ve kullanım açısından benzerlikler taşımıştır. Bazı örnekleri şu şekildedir:

أقللك يابنتي .. أسمعني يا كنتي	Kızım sana söylüyorum gelinim sen işit.
البعيد عن العين بعيد عن القلب	Gözden ırak olan gönülden de ırak olur.
اللسان الطيب يخرج الحية من زاورها ⁶⁷⁰	Tatlı dil yılanı deliğinden çıkarır.
بالمال ولا بالرجال ⁶⁷¹	Cana geleceğine mala gelsin.
تجيف السمكة من رأسها ⁶⁷²	Balık baştan kokar.
ترجبة وخليهة بأذنك ⁶⁷³	Kulağına küpe olsun.
الجار قبل الدار ⁶⁷⁴	Ev alma komşu al.
جبل الكذب قصير ⁶⁷⁵	Yalancının ipi kısa olur.
حجارة بعصفورين ⁶⁷⁶	Bir taşla iki kuş vurmak.
حجارة ما تعجبك تفشحك ⁶⁷⁷	Ummadığın taş baş yarar.
الحركة بركة ⁶⁷⁸	Nerde hareket, orda bereket.
حساب البيت ما طلع على حساب السوق ⁶⁷⁹	Evdeki hesap çarşıya uymaz.

⁶⁶⁹ Kenan Demirayak, "Arap Edebiyat Tarihi I, Cahiliye Dönemi" (Ankara: Fenomen Yay., 2014), 265.

⁶⁷⁰ Turki Ali el- Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 2. Bs (Bağdat: Seyma, 2018), 32.

⁶⁷¹ el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 45.

⁶⁷² el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 64.

⁶⁷³ el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 64.

⁶⁷⁴ Abdullatif ed-Delişi, *el-emsâlu'l- 'Arabiyye fi'l-Basra* (Bağdat: Daru't-tadâmun), 1/205.

⁶⁷⁵ el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 64.

⁶⁷⁶ ed-Delişi, *el-emsâlu'l- 'Arabiyye fi'l-Basra*, 1/255.

⁶⁷⁷ ed-Delişi, *el-emsâlu'l- 'Arabiyye fi'l-Basra*, 1/256.

⁶⁷⁸ ed-Delişi, *el-emsâlu'l- 'Arabiyye fi'l-Basra*, 1/266.

خذ الفال من رؤوس الاطفال ⁶⁸⁰	Çocuktan al haberi.
الخطار رزكة وياه ⁶⁸¹	Misafir kısmetiyle gelir.
دموع التماسيح ⁶⁸²	Timsah gözyaşı.
ذننه على جنبه ⁶⁸³	Günahı boynuna.
راح الكثير وبقي القليل ⁶⁸⁴	Çoğu gitti, azı kaldı.
السكوت من الرضا ⁶⁸⁵	Sükût ikrardan gelir (sayılır).
سوي زين وذب بالشط ⁶⁸⁶	İyilik et denize at.
الشبعان ميدري بحال الجوعان ⁶⁸⁷	Tok, açın halinden anlamaz.
الصديق يباوع عالراس ، والعدو يباوع عالمدا ⁶⁸⁸	Dost başa, düşman ayağa bakar.
صرنا علج بلوك الناس ⁶⁸⁹	İnsanların ağzına sakız olduk.
ضم فلسك الأبيض لليوم الأسود ⁶⁹⁰	Ak akçe kara gün içindir.
العدو العاقل خير من صديق جاهل ⁶⁹¹	Akıllı düşman, akılsız dosttan hayırlıdır.
العذر أنجس من الصوج ⁶⁹²	Özrü kabahatinden büyük.
عين المحب عمية ⁶⁹³	Aşkın gözü kördür.
الكذاب احترك بيته ومحد صدكه ⁶⁹⁴	Yalancının evi yanmış, kimse inanmamış.
كل لشنة مملكة من كراعه ⁶⁹⁵	Her koyun kendi bacağından asılır.
ماكو دخان من غير نار ⁶⁹⁶	Ateş olmayan yerden duman çıkmaz.
مد رجلك على طول غطاك ⁶⁹⁷	Ayağını yorganına göre uzat.
مو كل أصابعك سوى ⁶⁹⁸	Beş parmağın beşi de bir değildir.
نفس الطاس ونفس الحمام ⁶⁹⁹	Aynı tas aynı hamam.

⁶⁷⁹ ed-Delişî, *el-emsâlu 'l-'Arabiyye fi 'l-Basra*, 1/267.

⁶⁸⁰ el- Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 64.

⁶⁸¹ ed'Delişî, *el-emsaluş 'a 'biyye fil Basra* , 1/301.

⁶⁸² el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 64.

⁶⁸³ el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 64.

⁶⁸⁴ el-Bağdâdî, *el-Emsâlu 'l-Bağdadiyye*, 1/186.

⁶⁸⁵ el-Bağdâdî, *el-Emsâlu 'l-Bağdadiyye*, 1/203.

⁶⁸⁶ el-Bağdâdî, *el-Emsâlu 'l-Bağdadiyye*, 1/206.

⁶⁸⁷ el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 152.

⁶⁸⁸ el-Bağdâdî, *el-Emsâlu 'l-Bağdadiyye*, 1/228.

⁶⁸⁹ el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 64.

⁶⁹⁰ el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 64.

⁶⁹¹ el-Bağdâdî, *el-Emsâlu 'l-Bağdadiyye*, 1/235.

⁶⁹² el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 64.

⁶⁹³ el-Bağdâdî, *el-Emsâlu 'l-Bağdadiyye*, 1/274.

⁶⁹⁴ el-Bağdâdî, *el-Emsâlu 'l-Bağdadiyye*, 1/300.

⁶⁹⁵ el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 64.

⁶⁹⁶ el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 262.

⁶⁹⁷ el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 273.

⁶⁹⁸ el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 289.

⁶⁹⁹ el-Azzavî, *Elfu Mesel ve Mesel*, 297.

2.6. Osmanlı Döneminde Irak Arapçasında Kullanılan Bazı Türkçe Lakap ve Unvanlar

Irak'ta Türk lakaplarının en çok kullanıldığı şehirlerden biri Musul'dur. Ailede büyük babanın adına ilave edilen Türk lakaplar, şahısların resmi mevkilerini veya ticari unvanlarını yansıtmakta idi.⁷⁰⁰ Örneğin;

أغا : Ağa, Yeniçeri başkanları, teğmen, üsteğmen, Mahalle muhtarları ve esnaf başkanlarına verilen unvandır.

بك : Beg, prens veya üst düzey görevlisine verilen unvandır.

باشا : Paşa, Valilere, genel ve üst düzey rütbeli subaylara verilen unvandır.

كهية : Kahya, Validen sonra eyalette en yüksek memurdur.

أفندي : Efendi, On sekizinci yüzyılda devlet çalışanlarına verilen bir unvandır.

سباهي : Sipahi, tımar sahibi süvari askeri.

جندرمه : Jandarma, Yerel Osmanlı polisi.

الياور : Yaver, Muhafız veya yardımcı kişi.

سردار : Serdar, başkomutan.

ميرالاي : Miralay, Albay.

يوزباشي : Yüzbaşı.

مهردار : Mihirdar, Mühür Sekreteri, özel katip.

دفتردار : Defterdar, Maliyenin memurlarının en büyük memuru.

سلحدار : Silahdar, Hükümdarların silah muhafızı.

علمدار : Alemdar, Bayrak taşıyıcı.

بیرقدار : Bayrakdar, Bayrak muhafızı.

طوبجي : Topçu, Topçu veya silah tamircisi.

جاویش : Çavuş, Ordu ya da jandarmada onbaşı.

وردیان : Verdiyan "Gardiyan", hapishane gardiyanı.

جلبي : Çelebi, Bey anlamında bir unvan. Zengin veya tüccar kimse.

⁷⁰⁰ Ezhar el-'Ubeydi, "Elkâbu'l-useril'-Mûsiliyye İştikâkât mine'l-miheni'l-kadîme ve'l-Menâsibu'l-Usmâniyye".azzaman. (29 Mart 2020).

يازجي

الدالين

حكيم باشي: رئيس الأطباء

حمال باشي: رئيس الحمالين

قصاب باشي: رئيس القصابين

قيمجي باشي: رئيس مقيمي أو (مثمني) الذهب

محضر باشي: رئيس كتاب محضر الجلسة في المحاكم

معمار باشي: رئيس البنائين

عطار باشي: رئيس العطارين

بقال باشي: رئيس البقالين

:Yazıcı, Osmanlı Devleti kurumlarında çalışan katip memuru.

Dellal başı : Simsar başkanı

Hekimbaşı : Hekimler başkanı

Hamalbaşı : Hamallar başkanı

Kasap başı : Kasapların başkanı

Kayyımcı başı : Baş değerlendirici (Altın)

Mahdar başı: Mahkemenin oturum tutanağının başkatibi.

Mimar başı : İnşaatçılar başkanı

Attar başı: Attarlar başkanı

Bakkal başı: bakkaliye başkanı

2.7. Irak'ın Farklı Bölgelerinde Bulunan Türkçe Adlı Yer ve Bölgelere Bazı Örnekler

قرية الأربجية , El-Erbeciyye köyü : Türkçedeki “Arpacı” kelimesinden gelmiştir. Musul'un doğusunda bulunan ve hâlâ bu adla bilinen eski bir köydür. M.Ö. beşinci binyılın en eski yerleşim yerlerinden biri olup Musul şehrinin hâlâ büyük bir semtidir.⁷⁰¹

أسكي كلك , Eski Kelek: Erbil iline bağlı büyük Zab Nehri'nin karşısındaki kıyıda yer almaktadır.⁷⁰²

أسكي موصل , Eski Musul : Dicle'nin sağ kıyısında, Musul'un yaklaşık 40 km kuzeybatısında ve bu isimle bilinen kalıntılarda yer alan bir köydür.⁷⁰³

الأغوات , El-Ağavat : Türkçedeki Ağa kelimesinden gelmiştir. Musul şehrinde bulunan El-Ağavat bölgesi kendi ismini taşıyan bir camisi bulunmaktadır. 19. Yüzyılda yapılan El-Ağavat camisi, Dicle'deki tarihi köprüünün yanında yer almaktadır.⁷⁰⁴

آلتون كوبري , Altun Köbri (Altın Köprü): Bugün Irak sınırları içerisindeki Kerkük ile Erbil arasında kalan ve pazarları, camileri, hamamları olan büyük bir kasabadır.⁷⁰⁵

⁷⁰¹ Cemal Bâbân, *Usûl Esmâi 'l-mudun ve 'l-mevâki 'l-Irâkiyye*, 2. Bs (Bağdat: El-Mucammau 'l-ilmiiyi 'l-Kurdî, 1986), 1/ 15.

⁷⁰² Akreş, *el-Hudûru 't-Turkî fî 'l-Lehceti 'l-'Irâkiyye*, 231.

⁷⁰³ Bâbân, *Usûl Esmâi 'l-mudun ve 'l-mevâki 'l-Irâkiyye*, 1/ 21.

⁷⁰⁴ Akreş, *el-Hudûru 't-Turkî fî 'l-Lehceti 'l-'Irâkiyye*, 231.

⁷⁰⁵ Bâbân, *Usûl Esmâi 'l-mudun ve 'l-mevâki 'l-Irâkiyye*, 1/ 24.

تازة خورماتو, Taze Hurmatu (Taze Hurma) : Kerkük'ün hemen güneyinde bulunan bir kasabadır.⁷⁰⁶

چقور, Çukur : Kerkük ilinin bir semtidir. Kerkük kalesinin önünde yer almaktadır.⁷⁰⁷

ناحية دلي عباس, Deli Abbas bölgesi: Bağdat'ın 110 km kuzeydoğusunda bulunan Diyala ilinin önemli bir ilçesidir. İnsanlar buraya bayram günlerinde ve özel günlerde tüm illerden özellikle de Bağdat'tan akın etmektedir.

سوق السراي, Saray çarşısı : Al-Saray çarşısı, Bağdat'ta Al-Raşid Caddesi yakınında ve Al-Mutenebbi Caddesi'nin sonunda yer almaktadır. Kırtasiye malzemelerinin ticaretiyle meşhurdur. Saray çarşısı Bağdat'ın en eski çarşılarından biridir.⁷⁰⁸

السنك, Sinek : Dicle Nehri'nin doğu tarafında bulunan, Bağdat'ın Rusafa semtinde yer almaktadır. Bu adını Osmanlı zamanında almıştır. Bölgede soğan çiftliğinin olması ve sebze türlerinin yetiştirilmesinden dolayı uzun süreliğine hayvan gübresi kullanılmış ve sineklerin burada yoğun bir şekilde olmasına neden olmuştur, adını da bu nedenle almıştır. Günümüzde ise, büyük bir ticari yeri olan bölge, hâlâ aynı adla bilinmektedir.⁷⁰⁹

محلة صبايغ الال, Âl boyaları: El kışl, Seraceddin ve El hac Fethi mahalleleri arasında yer almaktadır. Mahalle sakinleri inşaatta kullanılan ahşabı boyamanın yanı sıra kutuları zararlılardan koruyan kırmızı renkle boyamakta uzmanlaşmıştı.⁷¹⁰

قضاء داكوك, Dakuk kasabası: Türkçedeki "tavuk" kelimesinden gelmiştir. Kerkük iline bağlı bir kasabadır. Kerkük'ün güneyine ve Bağdat karayolu üzerine yer almaktadır.⁷¹¹

حي طوبجي, Topçi (Topçu) mahallesi: Bağdat'ın semtlerinden biridir. Adını top (Osmanlı zamanında savaşlarda kullanılan top) kelimesinden almıştır.⁷¹²

كردلان, Kardelen : Basra'nın Şattu'l-Arab bölgesinde yer alan ve eşsiz mimari tarzı olan evlerden oluşan tarihi bir köyüdür. Osmanlı döneminde inşa edilen köy Şattu'l-Arab kıyılarına yakındır ve kalıcı bir yeşillik ile bol çiçekleri olan bir vadiyi andırmaktadır.⁷¹³

قضاء قرة داغ, Karadağ kasabası: Irak'ın kuzeyindeki Süleymaniye iline bağlı bir kasabadır. Batıdan "Karadağ Dağları" denilen bir dağ silsilesi ile çevrilmiştir.⁷¹⁴

قارة تبة, Karatepe : Kara Tepe, Irak'ın Diyala iline bağlı bir kasabadır.⁷¹⁵

⁷⁰⁶ Bâbân, *Usûl Esmâi 'l-mudun ve 'l-mevâki 'l-Irâkiyye*, 1/ 81.

⁷⁰⁷ Bâbân, *Usûl Esmâi 'l-mudun ve 'l-mevâki 'l-Irâkiyye*, 1/250.

⁷⁰⁸ Raad Kâmil, "Esvâku Bağdat İhtifazat bi' esmâiha ve Gayyeret ' Âdâtiha ve Badâiuhâ", *alwatanvoice* (Erişim 26 Nisan 2020).

⁷⁰⁹ Kevseroğlu Necat, "Irak'ta Türkçe Yer Adları", *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi* 2(2018), 80-87.

⁷¹⁰ Akreş, *el-Hudûru 't-Turkî fi 'l-Lehceti 'l-Irâkiyye*, 241.

⁷¹¹ Bâbân, *Usûl Esmâi 'l-mudun ve 'l-mevâki 'l-Irâkiyye*, 1/ 110.

⁷¹² Akreş, *el-Hudûru 't-Turkî fi 'l-Lehceti 'l-Irâkiyye*, 242.

⁷¹³ Akreş, *el-Hudûru 't-Turkî fi 'l-Lehceti 'l-Irâkiyye*, 244.

⁷¹⁴ Bâbân, *Usûl Esmâi 'l-mudun ve 'l-mevâki 'l-Irâkiyye*, 1/ 228.

قرة حسن, Kara Hasan: Kerkük'ün ilçesi olan Temim'e bağlı bir kasabadır. Merkezi Kerkük'ten yaklaşık 25 kilometre uzaklıkta bulunan Leylan köyüdür.⁷¹⁶

قوش تبة, Kuş Tepe: Erbil'den birkaç kilometre uzakta olan, Kerkük ile Erbil arasında küçük bir köydü. Ancak günümüzde, bölgeye yerleşim birimleri yapıldıktan sonra, büyük bir ilçe haline gelmiştir.⁷¹⁷

قرة قوش, Kara kuş : Musul'un 28 kilometre güneydoğusunda bulunan Neynava ilçesine bağlı El-Hamdaniye kasabasının merkezidir.⁷¹⁸

قرية قوين, Karakoyun Köyü : kuzey Irak'ın Neynava ilinde bulunan Kara koyun köyü eski tarihi bir köydür. Günümüzde "Kubbe" köyü olarak bilinmektedir.⁷¹⁹

قشلة بغداد, Bağdat Kışlası: El Kışla Binası Mutenebbi Caddesi yakınında bulunan Bağdat'ın tarihi yerlerinden biridir. Bina ilk başta Bağdat Valisi Muhammed Namık Paşa tarafından 1850 yılında yaptırılmıştır. Daha sonra binanın inşaatı Vali Mithat Paşa tarafından tamamlanmıştır.⁷²⁰

كوكتبة, Göktepe : Cemcemal bölgesindeki Sengau ilçe merkezidir. Bu ilçe Osmanlı zamanında ulusal yönetimin başlangıcına kadar Süleymaniye iline bağlıydı, daha sonra Te'mim ilçesine bağlanan belde Süleymaniye iline yeniden bağlanmıştır.⁷²¹

ياسين تبة, Yasin Tepe: Süleymaniye ilçesinde bulunan Tancro köyü yakınlarında bulunan tarihi bir tepedir.

⁷¹⁵ Bâbân, *Usûl Esmâi 'l-mudun ve 'l-mevâki 'l-Irâkiyye*, 1/ 227.

⁷¹⁶ Bâbân, *Usûl Esmâi 'l-mudun ve 'l-mevâki 'l-Irâkiyye*, 1/ 227.

⁷¹⁷ Bâbân, *Usûl Esmâi 'l-mudun ve 'l-mevâki 'l-Irâkiyye*, 1/243.

⁷¹⁸ Bâbân, *Usûl Esmâi 'l-mudun ve 'l-mevâki 'l-Irâkiyye*, 1/ 229.

⁷¹⁹ Akreş, *el-Hudûru 't-Turkî fî 'l-Lehceti 'l-Irâkiyye*, 248.

⁷²⁰ Akreş, *el-Hudûru 't-Turkî fî 'l-Lehceti 'l-Irâkiyye*, 247.

⁷²¹ Bâbân, *Usûl Esmâi 'l-mudun ve 'l-mevâki 'l-Irâkiyye*, 1/ 265.

SONUÇ

Farklı dilleri konuşan halklar arasında dini, siyasi, ticari ve sosyal ilişkiler, bu halkların dilleri arasında çeşitli düzeylerde etkileşimin de ortaya çıkmasına yol açmıştır. Söz konusu etkileşim bazen birbirine yakın olan komşu diller arasında olurken, bazen de birbirinden çok uzakta diller arasında olmaktadır. Yine söz konusu etkileşim, aynı dil ailesinden diller arasında olabildiği gibi farklı dil ailesinden gelen diller arasında da olabilmektedir. Dolayısıyla yeryüzünde dillerin oluşumundan bu yana, bir arada bulunan veya uzak yakın komşuluk ilişkisi içerisinde olan toplumların dilleri arasında genellikle bir etkileşim söz konusu olmuştur.

Araplar ve Türkler, ortak İslam medeniyeti anlayışından ötürü derin tarihsel ve sosyo-kültürel bağlara sahiptir. Söz konusu iki toplum arasındaki ilişkiler, dil açısından da karşılıklı etkileşimin yaşanmasına neden olmuştur. Her iki dil arasında etkileşim kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu bakımdan Türkçe yoğun bir şekilde Arapçadan etkilenmiştir. Arapçanın ise, özellikle konuşma dili açısından Türkçeden etkilendiğini ve bu etkilenmenin, Türkçenin Arapçadan etkilenmesine kıyasla çok daha düşük oranda olduğunu görmekteyiz.

Irak Arapçasının en çok etkisinde kaldığı dillerden biri de Türkçedir. Osmanlı devletinin asırlar boyunca Irak bölgesinde süren hâkimiyeti, Türkçenin Irak Arapçasında etkili olmasını sağlamış ve Türkçeden birçok unsurun Irak Arapçasına girmesine yol açmıştır. Bu bağlamında konuyu değerlendirdiğimizde şu sonuçlara varılmıştır;

-Türkçeden Irak Arapçasına geçen ve büyük bir kısmı günümüzde hâlâ kullanılmakta olan 262 kelime tespit edilmiştir. Öte yandan bu kelimeler, yalnızca belirli alanda kullanılan kelimelerle sınırlı kalmamıştır, günlük hayatta kullanılan birçok kelimeyi kapsamıştır.

-Bu kelimelerin bir kısmı geçmiş dönemlerde kullanılmış olup daha sonra tedavülden kalkmışken, bir kısmı ise, günümüzde hâlâ kullanılmaktadır.

-Türkçenin Irak Arapçası üzerindeki etkisi sadece kelimelerle sınırlı kalmamıştır, dilbilgisi unsurları açısından da bir etki söz konusudur. Örneğin;

كرکوكي, Kerkük - Kerkükli (Kerküklü)

بغدادلي, Bağdat - Bağdatlı (Bağdatlı)

- Ayrıca kalıp sözlerin alınması şeklinde olmuştur. Örneğin;

قراة باحت, Kara baht.

شيش طاووق, Şiş tavuk.

-Türkçeden Irak Arapçasına geçen kelimelerin bir kısmı başka dillerden Türkçeye girmiş olup, daha sonra Türkçe vasıtasıyla Arapçaya geçmiştir. Dolayısıyla başka dillere ait kelimelerin Irak Arapçasına geçişinde bazen Türkçe köprü vazifesini görmüştür. Örneğin Farsça asıllı بابوچ (Pabuç) kelimesi Irak Arapçasında kullanımı Türkçeden etkilenmiştir. Nitekim bu kelime Farsçada son harfi “ç” yerine “ş” harfiyle telaffuz edilir. Ancak Irak Arapçasında son harfi Türkçeden alınmasıyla “c” harfiyle telaffuz edilmektedir.

-Irak Arapçasına geçen Türkçe unsurlar genel olarak sadece konuşma diline geçebilmiştir.

-Irak Arapçasına geçen Türkçe kelimeler genellikle Türkçedeki anlamlarını koruyarak kullanılmaktadır, ancak bazı kelimeler, Irak Arapçasında Türkçedeki anlamlarından tamamen farklı bir anlamda kullanılırken bazıları ise, Türkçedeki anlamı ile birlikte yeni anlamlar kazanarak kullanılır hale gelmiştir. Örneğin, Türkçedeki “Açık” kelimesi Irak Arapçasında; Boş (فارغ), açık (مفتوح), açık renk (فاتح اللون), parlak (فاقع) ve solmuş (باهت) manalarında kullanılır.

KAYNAKÇA

- Abdurrahim, F.. *Mu‘cemu'd-dehîl fî'l-lugati'l-‘Arabiyyeti'l-hadîse ve Lehecâtîha*. Dimeşk: Daru'l- kalem, 1967.
- Akalın, Şükrü Haluk vd.. *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2011.
- ‘Akıl, Muhammed. “Levâhik Türkiyye fî lehçetina'l-muhkiye”. *almothaqaf*. Erişim 30Mart 2020. <http://www.almothaqaf.com/qadayaama/qadayama-09/58081>
- Akreş, Hasan. *el-Hudûru't-Turkî fî'l-lehçeti'l-‘Irâkiyye*. Bağdat: Daru'ş-şuûni's-sekafiyyeti'l-‘âmme, 2018.
- el-‘Amiri, Şakir-Diğmî, Ali. “en-Namtu'l-cenûbî fî'l-lehçeti'l-‘Irakiyye: Tarih ve Tatavvur”, *el-Cem‘iyyetu'l-‘ilmiyyeti'l-İraniyye li-l’lugati'l-‘Arabiyye ve Âdâbuhâ* 8 (2007).41-62.
- Alp, Musa. “Kelimelerin Göçü: Türkçe Nisbet Eki “-Ci’ nin” Şam Bölgesi (Suriye, Ürdün, Filistin ve Lübnan)” Arap Halk Ağzında Kullanımı Hakkında Bir Araştırma”. *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/1 (2007),179-226.
- el- Azzavî, Turki Ali. *Elfu Mesel ve Mesel*. Bağdat: Seyma, 2. Bs, 2018.
- Aslan, Hussein Abbas Ali Mohammed. *Kraliyet Devrinde Irak'ın Etnik Yapısı ve Siyasi Oluşumlar*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2009.
- Atallah, Hıdır Ahmet. *Beytu'l-hikme fî ‘Asrı'l-‘Abbasiyyin*. Kahire: Daru'l-fikri'l-Arabî.
- Aytaç, Bedrettin. *Arap Lehçelerindeki Türkçe Kelimeler*. İstanbul: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, 1994.
- Bâbân, Cemal. *Usûl Esmâi'l-mudun ve'l-mevâki'l-İrâkiyye*. Bağdat: El-Mucammatu'l-ilmiyyi'l-Kurdî, 1986.
- el-Bağdâdî, Şihabüddin Ebû Abdullah Yakut b. Abdullah el-Hamevi er-Rumî. *Mu‘cemu'l-buldân*. 4 Cilt. Beyrut-Lübnan: Dâru'l-kuttâbi'l-‘Arabî.
- el-Bağdâdî, Şeyh Celal el-Hanefi. *Mu‘cemu'l-lugati'l-‘Ammiyyeti'l-Bağdadiyye*. Bağdat: el- ‘Ani, 1963.
- , *el-Emsâlu'l-Bağdadiyye*. Bağdat: Matbaâtu'l-es‘ad. 1962.
- Banguoğlu, Tahsin. *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu, 2. Bs., 1986.
- Çörtü, M. Meral. *Arapça Dilbilgisi Nahiv*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2011.
- Dayf, Şevki. *Târîhu'l-edebi'l-‘Arabi*. Kahire: Daru'l-maârif, 8. Basım.

- ed-Delişî Abdullatif. *el-emsâlu'l-'Arabiyye fi'l-Basra*. Bağdat: Daru't-tadâmun.
- Demirayak, Kenan. *Arap Edebiyat Tarihi I, Cahiliye Dönemi*. Ankara: Fenomen Yay.,3. Bs.2014.
- Enîs, İbrahim vd.. *el-Mu'cemu'l-vasit*. Kahire: Mektebetu's-şuruki'd-duvelliyye, 4. Basım, 2004.
- el-Ezherî, Ebû Mansur Muhammed b. Ahmed, *Tehzîbu'l-luga*. 9 Cilt. Daru Mısriyye litte'lif ve Tercüme, 15. Basım, ts.
- Ergin, Muharrem. *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Bayrak Yay.. 2013.
- Ebu Heşîme,Tarık. *Usûlu'l-kelimât*. Mısır: Hele, 2007.
- el-Ferâhidî, Halil b. Ahmed. *Kitabu'l-'Ayn*. 4 Cilt. Beyrut: Daru'l-kütübi'l-'ilmiyye, 1424.
- el-Fîl, Muhammed Reşid. “el-hilâlu'l-hasîb”. *el-Mevsû'âtu'l-coğrafiyye li'l-'âlemi'l-İslâmî*. ed. Suleyman Abdusettâr Hatîr. 4/163-317. Riyad: Câmiâtü'l-imam Muhammed b. Suud el-İslâmiyye, 1419/1998.
- el-Hadîsî, Nezâr vd.. *Hadâretu'l-'Irak*. Bağdat: Daru'l-hurriyye, 1985.
- el-Husni, Abdurazzak. *el-Irak Kadîm ve Hadîs*. Sayda: el-İrfan,1958.
- er-Ravi, Taha. *Bağdat Medînetu's-Selâm*. Mısır: Hindavî, 2012.
- Halaçoğlu, Yusuf. “Bağdat (Osmanlı Dönemi)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 4/ 433-437. İstanbul: TDV Yay., 1991.
- Halîl, İmâdüddin. “Irak (Tarih)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*.19/87-91. İstanbul: TDV Yay., 1999.
- Hasan, Leys Ra'ûf. *el-Mu'cem li'l-kelimât ve'l-mustalahâtî'l-'Irâkiyye*. Dubai, 2013.
- el-Hayyânî, M.M. Ali Hamed Abdulaziz. “Zahiretu Kesri Evaili'l-kelimât fi'l-lehecâtî'l-Bağdadiyyeti'l-Mu'âsıra”. *Mecâmiu'l-lugâtî'l-'Arabiyyeti'l-Ürdünî Dergisi* 90 (Haziran 2016), 167-206.
- Hengirmen, Mehmet. *Türkçe Temel Dil Bilgisi*. Ankara: Engin, 5. Bs., 2006.
- Kâmil, Raad. “Esvâku Bağdat İhtifazat bi'esmâiha ve Gayyeret 'Âdâtîha ve Badâiuha”. *alwatanvoice* Erişim 26 Nisan 2020.
- <https://pulpit.alwatanvoice.com/content/print/12101.html>
- Karaağaç, Güney. *Türkçe Verintiler Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yay., 2008.
- Karaalp, Haydar. “Farklı Etnik, Dini ve Mezhebi Bileşenlerin Mozaigi: Irak”. *Anadolu Ajansı*. Erişim 12 Mayıs 2020. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/farkli-etnik-dini-ve-mezhebi-bilesenlerin-mozaigi-irak-/1641558>

- Kaymaz, Zeki. “Türkçenin Arapçaya Etkileri Üzerine Bazı Tespitler”. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic* 6/1 (2011), 69-73.
- el-Kaysi, Mecid Muhammed Ali. *Mevsu‘atu’l-lugati’l-‘Âmmiyyeti’l-Bağdâdiyye*. Amman: Daru’l-edîb, 2013.
- Kekilli, Emrah (ed.). *Modern Dönem İslam Ülkeleri*. 3 Cilt. İstanbul: Tire kitap, 2017.
- Kerküklü, Ali. *İstihbarat Oyunları: Petrol ve Kerkük*. İstanbul: IQ Kültür Sanat Yay., 2008.
- el-Keyali vd., Abulvehap. *Mevsû‘âtu’s-siyâse*. Beyrut: el-Muessesetu’l-‘Arabiyye li’d-dirâsât ve’n-neşr Daru’l-hudâ.
- Kılıç, Remzi. *Osmanlı yönetiminde Irak ve Suriye*. İstanbul : *İdeal Kültür Yayıncılık*, 2011.
- el-Lubnânî, el-Kiss Tobya el-‘Anîsî el-Halebî .*Kitâbu Tefsîri’l-Elfâzi’d-Dahîle fi’l-lugati’l-‘Arabiyye ma’a Zikri Asliha bi Hurûfihi*. Mısır: Mektebetu’l-‘Arab, 1932.
- Mahfuz, Huseyin Ali. *el-Elfazu’t -Türkiyye fi’l-Lehceti’l- ‘Irâkiyye*. Bağdat: Maṭba‘âtu’l-me‘ârif, 1964.
- Maksudoğlu, Mehmet. *Kendi Kendine Pratik Arapça Konuşma Klavuzu*. İstanbul: Ensar, 13. Bs., 2017.
- Marufoğlu, Sinan. *Osmanlı Döneminde Kuzey Irak*. İstanbul: Eren Yayıncılık, 1998.
- Maslih, Sâduk," Erba‘u levâhik Türkiye fi-l’lugati’d-dâriceti’l-Irakiyye" . *El-Karmel* 17 (1996),156 -167.
- Matar vd., Selim. “Lugatu’l-‘Irâkî ve’l-‘Alemî”. *Mevsuatu’l-lugati’l-‘Irakiyye*. Beyrut: Daru’l-kelimetu’l-hurre, 2009.
- Necat, Kevseroğlu. “Irak'ta Türkçe Yer Adları”, *Dünya İnsan Bilimleri Dergisi* 2(2018), 80-87.
- Özaydın, Abdülkerim. “Irak (Kültür ve Medeniyet)”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* 437-441. İstanbul: TDV Yay., 1991.
- Özbek, Nur - Hacıbekiroğlu, Abdullah. “Irak Arapçasına Geçen ve Anlam Kaymasına Uğrayan Bazı Türkçe Kelimeler”. *Journal of Analytic Divinity* 4 / 1 (Haziran 2020), 167-182.
- Özey, Ramazan. *Dünya Denkleminde Ortadoğu Coğrafyası “Ülkeler-İnsanlar-Sorunlar”*. İstanbul: Aktif, 3. Basım, 2004.
- Receb, İman Hâmâdi. “ed-Delâlâtu’l-ictimâ’iyye fi ba‘aazi’l-mustalahâti’l-Mûsiliyye” , *Mecelle Dirâsat Musiliyye* 34 (Eylöl 2011) 61-94.

- Saatçi, Suphi. “*Tarihi Gelişim İçinde Irak’ta Türk Varlığı*”. İstanbul: İstanbul Araştırma Merkezi,1996.
- eş-Şebibi, Muhammed Rıza. *Mu’cem ve Usûlu’l-lehce’ti’l-’Irâkiyye*. Beyrut: ed-Daru’l-‘Arabiyye li’l-Mevsû’ât, 2007.
- Şuheylat, Ali - el Hamdânî, Abdulaziz el-Yass . *Muhtasar Tarîhu’l-’Irak*. Beyrut-Lübnan: Daru’l-kütübi’l-ilmiyye, 1971.
- Suveyni, Ali. *el-Elsinetu’l-’Irâkiyye*. Bağdat: Mîzûbutamya, 2013.
- et-Tuncî, Muhammed. *el-Mu’cemu’l-mufasssal fî’l-edeb*. Beyrut: Daru’l-kütübi’l-ilmiyye, 2. Basım,1999.
- el-‘Ubeydi, Ezhar. “Elkâbu’l-useril’-Mûsiliyye İştikâkât mine’l-miheni’l-kadîme ve’l-Menâsibu’l-Usmâniyye”. *azzaman*. Erişim 29 Mart 2020.
- <https://www.azzaman.com/ألفاب-الأسر-الموصلية-اشتقاقات-من-الم/>
- . “Mihenun Musiliyye Munkariza”. *Almadasupplements*. Erişim 29 Mart 2020.
- <http://almadasupplements.com/news.php?action=view&id=2769#sthash.MhSFk7OP.dpbs>
- Yakub, İmîl Bedî‘-Asi, Mişel. *el-Mu’cemu’l-mufasssal fî’l-luga ve’l-edeb*. Beyrut: Daru’l-ilm li’l-melâyîn, 1987.
- Yıldız, Murat. “Standart ve Yerel Arapçanın Tarihsel ve Filolojik Sınırları”. *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (2010), 23-41.
- Yılmaz, Sait. *Irak Dosyası*. İstanbul: Kum Saati Yay., 2011.